

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

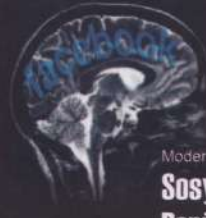
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Işık Hızı Neden Geçilemez?

Modern Çağın Siber-Uyuşturucusu:

**Sosyal Medyada
Popülerleşen Bilim**

**Yaşanabilir Gezegenler
Ne Kadar Yaygın?**

ÖZGÜRLÜK; DÜŞÜNMEKTİR!

düşünbil

► 38

iki aylık bilim ve düşün dergisi

Kasım Aralık / 2013

8.00 TL

Teori, Deneyler, Higgs ve Nobel

Emre Oral

Ne Oldu?

Gen ve Mem

Olca Yılmaz

Tarihi Yanılsamada Paradoks

Yağmur Güvenç

Darwin ve Sonrası

Okan Yolcu

Başkaldıran Üstgerçekçilik

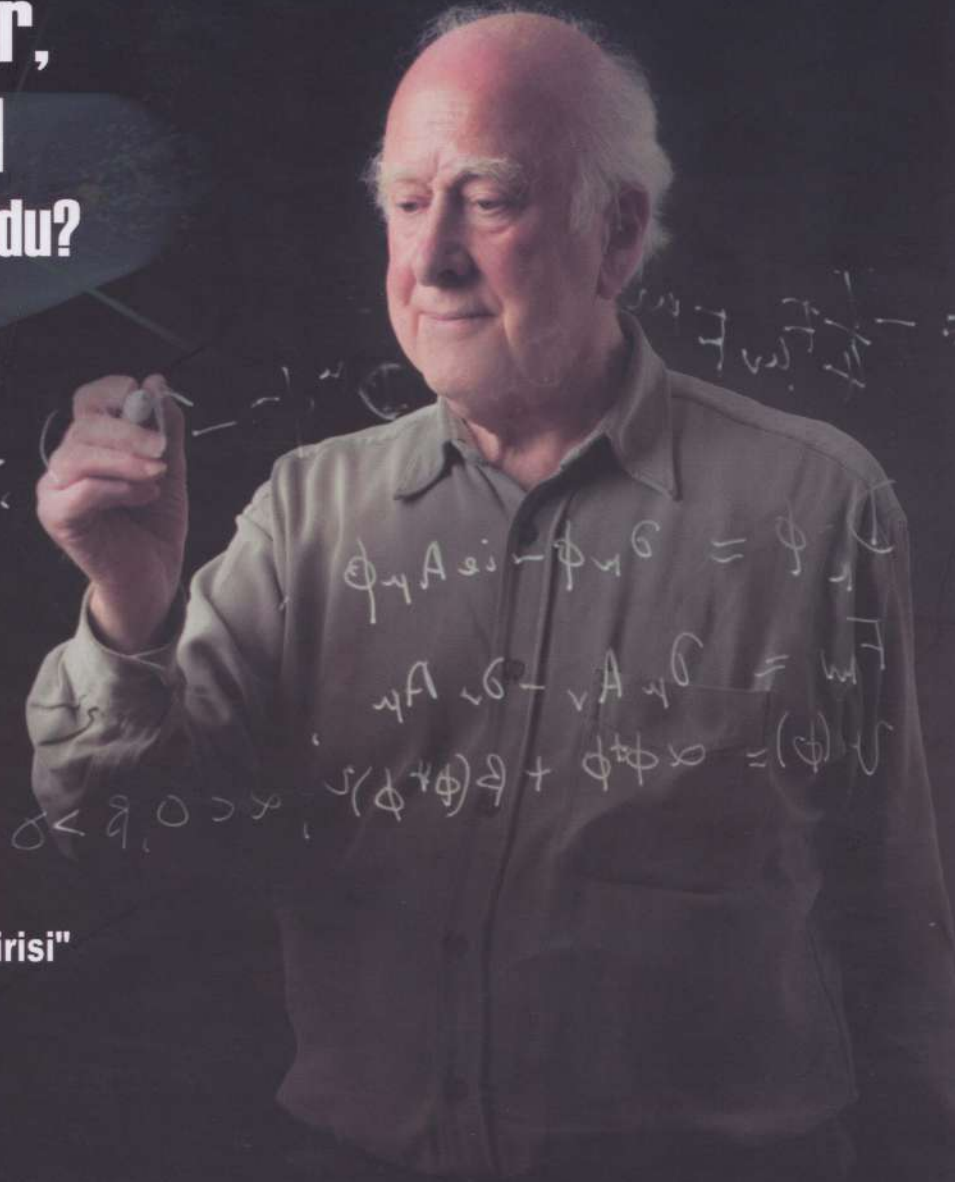
Halit Payza

"Akıl Çağında İncanın Eleştirisi"

İlker Çağatay Aşık

Benmerkezci İnsanın Kozmolojisi Üzerine

Emre Oral

"Tarihin Belirlenmiş Bir Fiziği Yoktur" // Can Murat Demir
"Hepimiz Katiliz" // Sevra Fırıncioğulları

İmgelerle Dolu Bir Klasik:

Cam Armonika

Emre Oral

Kitap Yasaklama

Üçüncü Düşünceler

Hikmet Uluğbay

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://kantei.org>

“Sigmund Freud’un biyografisini, yapıtlarını ve özellikle de yaşadığımız kültür içindeki huzursuzluğun satır aralarına -bile- sinmiş bilgeliğini, yalnızlığını, acısını, sezinleyebilmem için bu kadar gecikmem, bu yaşa gelmem gerekmezdi.

Serol Teber

“İnsanlar psikolojik hastalık belirtileri göstererek iyileşmeye çalışıyor.”

Olca Yılmaz

Psikanaliz Nedir?

Başbakan’ın
Psikanalizi

ÖZGÜRLÜK; DÜŞÜNMEKTİR!

düşünbil

İKİ AYLIK BİLİM VE DÜŞÜN DERGİSİ

Yıl 7 / Sayı 38 / 2013 Kasım-Aralık

www.dusunbil.com

Sahibi & Sorumlu Yazı İşleri
Olca Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni
Olca Yılmaz

Genel Kordinatör
Emre Oral

İletişim ve Halkla İlişkiler
Barış Azar

Tanıtım Sorumlusu
Semih Türkan

Grafik / Tasarım:
Olca Yılmaz

Üyelik Koşulları:

Yıllık Üyelik : 60 TL*
Yıllık Yurt Dışı : 45 Euro
Kurum ve Kuruluşlara Yıllık: 60 TL

*Kargo Bizden...

PTT Posta Çeki No: 55 74 932
Türkiye İş Bankası : 3498-166572
IBAN: TR790006400000134980166572
İzmir- Stadyum Şb. Olca Yılmaz

İletişim

Adres: PK:17
35390 Buca - İZMİR

Web: www.dusunbil.com
E-posta: dusunbil@hotmail.com
Tel: 0.537 256 50 28

Basım Yeri: Berke Ofset Matbaacılık Levent Demyen

Sanayi Cad. No: 30 Kazım Dirik Mah. Bornova - İZMİR
Tel: 0232 449 77 47 • 449 70 97 - 449 97 97
web: www.berkeofset.com.tr • e-mail: info@berkeofset.com.tr

Basım Tarihi: 12.12.2013

/dusunbildergisi

/dusunbildergisi

Makalelerde dile getirilen düşüncelerden ve kaynakların doğruluğundan yazarları sorumludur.

DÜŞÜNBİL ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Müjdat Adal / mujdatadal@gmail.com
Adnan Menderes Üniversitesi
Figen Keserci / figen.keserci@gmail.com
Anadolu Üniversitesi
Hatice Kaya / ssylg_hatice_kaya@hotmail.com
Fatih Özyörük / ozyoruk@mynet.com
Ankara Üniversitesi
Ayhan Ünlü / a.u_13@hotmail.com
Bülent Ecevit Üniversitesi
Orhan Çatma / orhancatma@gmail.com
Çukurova Üniversitesi
Kubra Yılmaz / kubos6399@hotmail.com
Cumhuriyet Üniversitesi
Aykut Üresin / aykuturesin@gmail.com
Cem Çetin / cemce_007@hotmail.com
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Aras Özmen / arasfirst@gmail.com
Çukurova Üniversitesi
Mehtap Yıldız / mehtapyildiz@yandex.com
Dicle Üniversitesi
Aziz Kuzu / azizkuzu7@hotmail.com
Dokuz Eylül Üniversitesi
Pelin Ünlü / pelin.unlu.991@gmail.com
Dilan Demir / dilan.demirr@hotmail.com
Ege Üniversitesi
Barış Azar / barisazar@gmail.com
Abdullah Gülsever / abdullah_gulsever@outlook.com
Ali Eren Örmeci / alii_eren@hotmail.com
Gaziantep Üniversitesi
Anıl Barış / anil-baris@yandex.com
Hacettepe Üniversitesi
Funda İpek / koyunlaralemi@gmail.com
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Buse Ebrem / buseebrem@gmail.com
İstanbul Üniversitesi
Eray Şimşek / eraysmsk@gmail.com
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Hasan Berk Sürmeli / hsnberksrmeli@hotmail.com
Karabük Üniversitesi
Yağmur Demirel / rose_girl_demirel@hotmail.com
Mehmet Tankül / mtankull@live.com
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Duygu Tuna / sevgiden_tat12@hotmail.com
Marmara Üniversitesi
Ümmügülsüm Tahiroğlu / u.tahiroglu@gmail.com
Mersin Üniversitesi
Uğur Canpolat / avea_fenerium1907@hotmail.com
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Cemre Topcu / cemre.topcu@gmail.com
Özyeğin Üniversitesi
Özgür Avar / ozgur.avar@ozu.edu.tr
Evrin Polat / polat@hotmail.com
Sakarya Üniversitesi
Merve Hekim / mervehekimm@gmail.com
Selçuk Üniversitesi
Merve Ozpolat / mervedenizozpolat@hotmail.com
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Tayfun Erkorkmaz / tayfunerkorkmaz@gmail.com
Uludağ Üniversitesi
Bilal Yaver / bilalyaver@outlook.com
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Fatih Doğan / fth.dogan@hotmail.com
Yıldız Teknik Üniversitesi
Mustafa Aydın / mstffydnl9@hotmail.com

Libido Dergisi

59 | 61

Başbakanın Psikanalizi

Olca Yılmaz

Psikanaliz Nedir?

Olca Yılmaz

Bilim Dünyasından / Emre Oral

15 17 18 19 40

Bir ISON Geçiyor Gökyüzünden
Karıncalar da İnsanlar Gibi, Önceliklerini Değiştirebiliyor!
Yaşanabilir Gezegenler Ne Kadar Yaygın?
Kennedy Suikastı Neden İzleyen Yıllarda,
Dallas'ta Kalp Krizlerini Artırdı?
Bilim İnsanları Işıktan Madde Yarattılar!

Teori, Deneyler, Higgs ve Nobel Ne Oldu?
Emre Oral **04**

Gen ve Mem
Olca Yılmaz **11**

Sosyal Medyada Popülerleşen Bilim
Emre Oral **12**

Sınırdaki Kavramlar Köşesi
Emre Oral **14**

Işık Hızı Neden Geçilemez?
Emre Oral **16**

Başkaldıran Üstgerçekçilik
Halit Payza **20**

"Tarihin Belirlenmiş Bir Fiziği Yoktur"
Can Murat Demir **27**

"Akıl Çağında İnançın Eleştirisi" Bölüm -1-
İlker Çağatay Aşık **30**

Darwin ve Sonrası
Okan Yolcu **33**

Popüler Yayınlara Bir Karşı Duruş; Fanzinler
Barış Azar **34**

Benmerkezci İnsanın Kozmolojisi Üzerine
Emre Oral **35**

Tarihi Yanılsamada Paradoks
Yağmur Güvenç **41**

Kitap Yasaklama Üzerine Düşünceler
Hikmet Uluğbay **45**

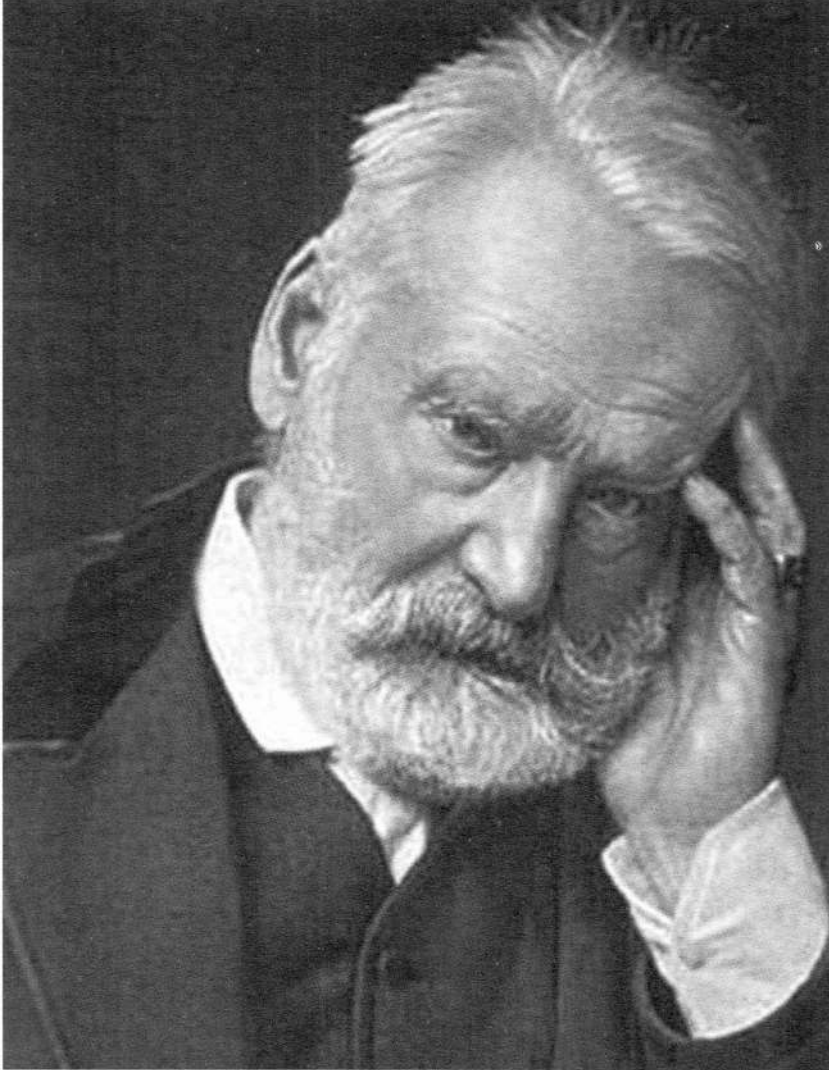
"Hepimiz Katiliz"
Sevra Fıncıoğulları **52**

İmgelerle Dolu Bir Klasik: Cam Armonika
Emre Oral **55**

Kitap Kurdu **64**

*'Kitaplık kurmak,
tapınak yapmak kadar kutsaldır.'*

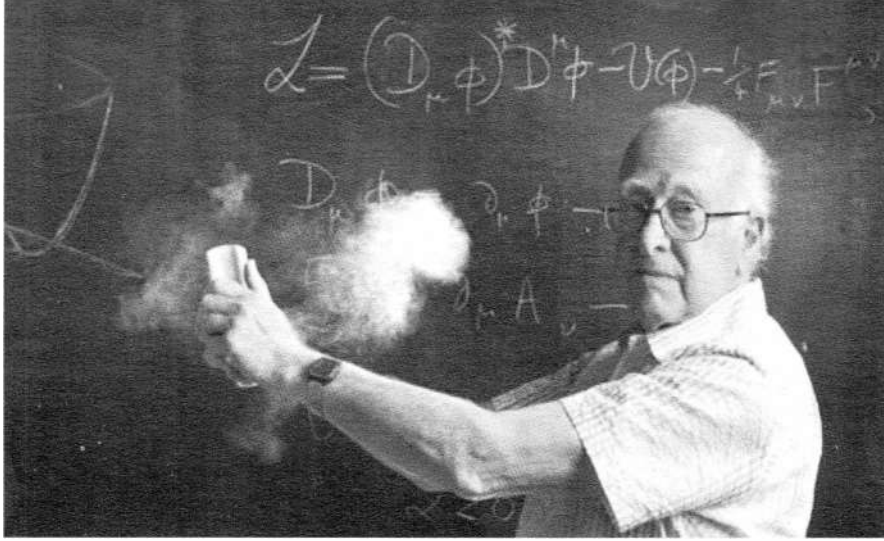

Victor Hugo
(1802 -1885)

TEORİ, DENEYLER, HIGGS ve NOBEL NE OLDU?

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

Gazetelerde, iri puntolarla atılan başlıkları bilirsiniz. O günün sabahında, gerek bir yandan iş adamlarını, iş kadınlarını ve siyasetçileri, diğer yandan spor kulübü başkanlarını, borsa simsarlarını ve yatırımcıları bir koşturmaya içine sokacak olan konuların; gerekse insanlar arasındaki etkileşimlerin, medyaya yansıyan fragmanındır bütün bunlar. Bazen bu gazetelerde - ilginçtir- bilimsel haberlere rastlarız. Bilimsel ifadesine bir açılım yapmak gerekirse, “İsviçreli/Amerikalı/İngiliz bilim adamlarının yaptığı araştırmaya göre...” diye başlayarak, "...bir erkek, günde 16 kez.../...bir kadın, günde 8 kez..." diye devam eden haberler, bilimsel haber niteliği taşımazlar. Bu tür haberler, gazetelerin, boş alan doldurma endişesinin birer sonucu olan istatistiklerdir. Bu haberler içinde, son zamanlarda yıldızı parlayan, yer yer değerli yazılara konu olan bir gelişme söz konusu: Higgs bozonu, teorik olarak tahmin edilişinden yaklaşık yarım asır sonra, CERN’de yapılan deneylerde keşfedilmişti. Geçtiğimiz Ekim ayında ise, bu başarılarından dolayı, teoriyi yazan bilim insanları, Nobel Fizik Ödülü’ne layık görüldüler. Peki, ödül nasıl bir buluşa gitti?

CERN, yani Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi, İsviçre ve Fransa sınırında yer alan, dünyanın en büyük parçacık fiziği laboratuvarıdır. Parçacık fiziği laboratuvarı ne demektir? Aslen bu tip bir laboratuvar, bir taşın en küçük yapısını merak eden ilkel insanın düşündüğü çözümlerin, günümüzdeki uzantısı demektir. 1954 yılında, 12 ülkenin katılımıyla kurulmuş olan CERN laboratuvarları, günümüzde 20 asil üyesine ilaveten Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 8 gözlemci üyeye sahip. Peki, CERN deneylerini nasıl anlamamız ve değerlendirmemiz gerekiyor? Orada neler oldu ve niçin söz konusu buluş, bilim dünyası için önemli bir konum kazandı?

Yüzyılın Deneyi

Eski Yunan doğa filozoflarının sonuncusu olan Demokritos, her şeyin atomlardan oluştuğunu söylerken kendinden oldukça emindi. “Bir kanıt sunmayı, Pers kralı olmaya tercih ederim!” derken de oldukça emindi kendinden. İşte insanın, en küçüğe ilgisinin simge isimlerinden biri, Demokritos idi. Üzerinde oturduğunuz sandalyenin veya koltuğun, görebileceğiniz en küçük parçası sizi öksürtebilme, hatta hapsirtabilme olasılığına sahipken, göremeyeceğiniz kadar küçük parçaları ise, size, dünyanın en büyük makinesini inşa ettirebilir. Nitekim bilim insanları, maddenin atomdan da küçük yapıtaşlarını ve bu yapıtaşların en önemli özelliklerinin başında gelen kütleli araştırmak üzere, dünyanın en karmaşık makinesini oluşturdular ve bu makineden belli bir başarı elde ettiler.

Fransa-İsviçre sınırında, yerin 100 metre altından geçen 27 kilometre uzunluğundaki tünele inşa edilen LHC (Large Hadron Collider: Büyük Hadron Çarpıştırıcısı), Aralık 2009 tarihinde proton çarpıştırmaya başlamıştı. Tıpkı ilkel bir topluluğa mensup bir bireyin, yukarıda sözünü ettiğimiz merak sebebiyle, bir taşı önce ikiye, sonra dörde ve giderek daha fazla parçalara ayırırken taşları birbirine vurmasında olduğu gibi. Hızlandırıcının üzerindeki, her biri birkaç katlı apartman büyüklüğündeki 4 detektör de yıllar süren hazırlıklardan sonra veri toplamaya başladılar. CERN Laboratuvarı’nda yer alan bu deneyler; CMS, ATLAS, LHC-B ve ALICE olarak isimlendiriliyorlar ve hepsinin kendine has açılımları bulunuyor. Atom çekirdeğinin pozitif yüklü parçacıkları olan protonların 14 TeV[1] enerjisinde çarpıştırıldığı bu deneyler, araştırmacılara Evren’in ilk zamanlarını anlama olanağı verebilecek olması bakımından önemliydi. Yapılan deneylerde, LHC Laboratuvarı’nda, her biri 7 TeV enerjiye

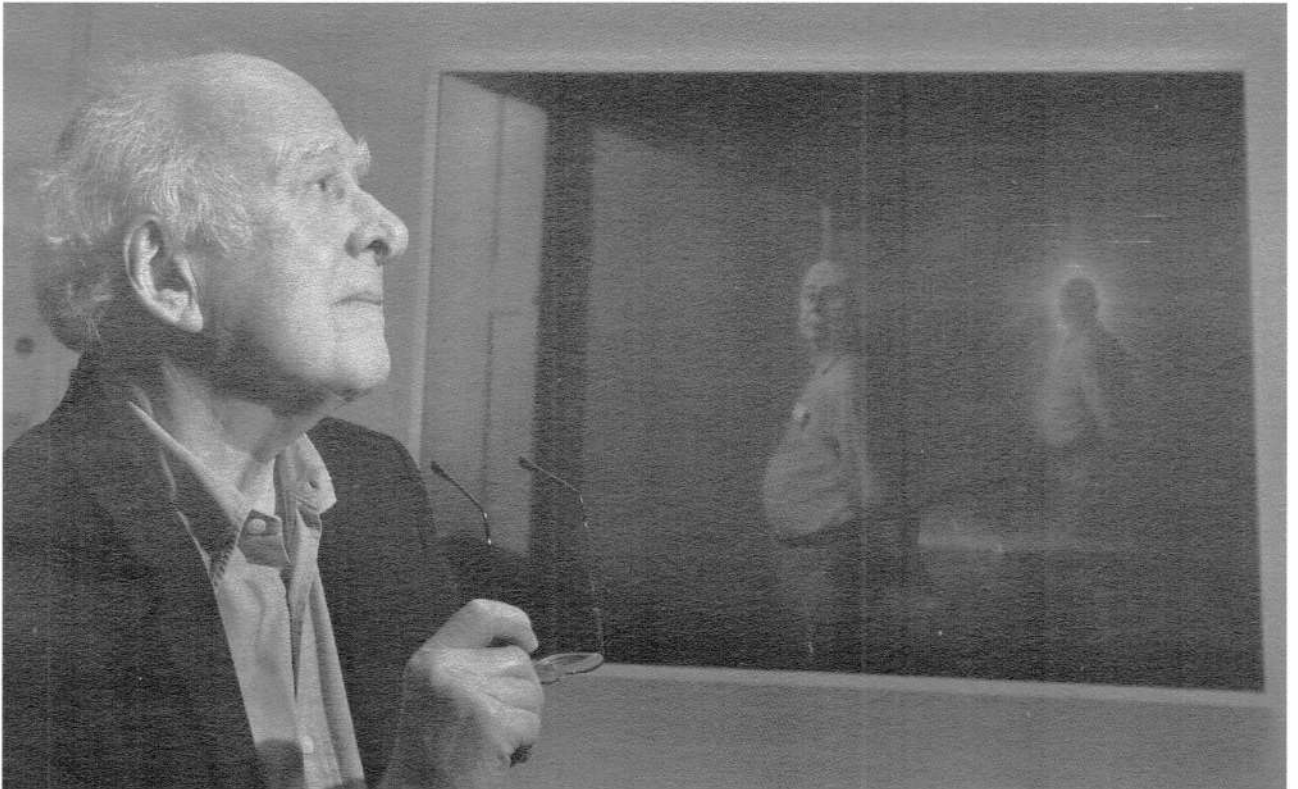
Şekil 1 - CERN, başlıca deneyleri ve Higgs için en önemlisi, LHC. (Fotoğraf: CERN / Particle Physics for Scottish Schools.)

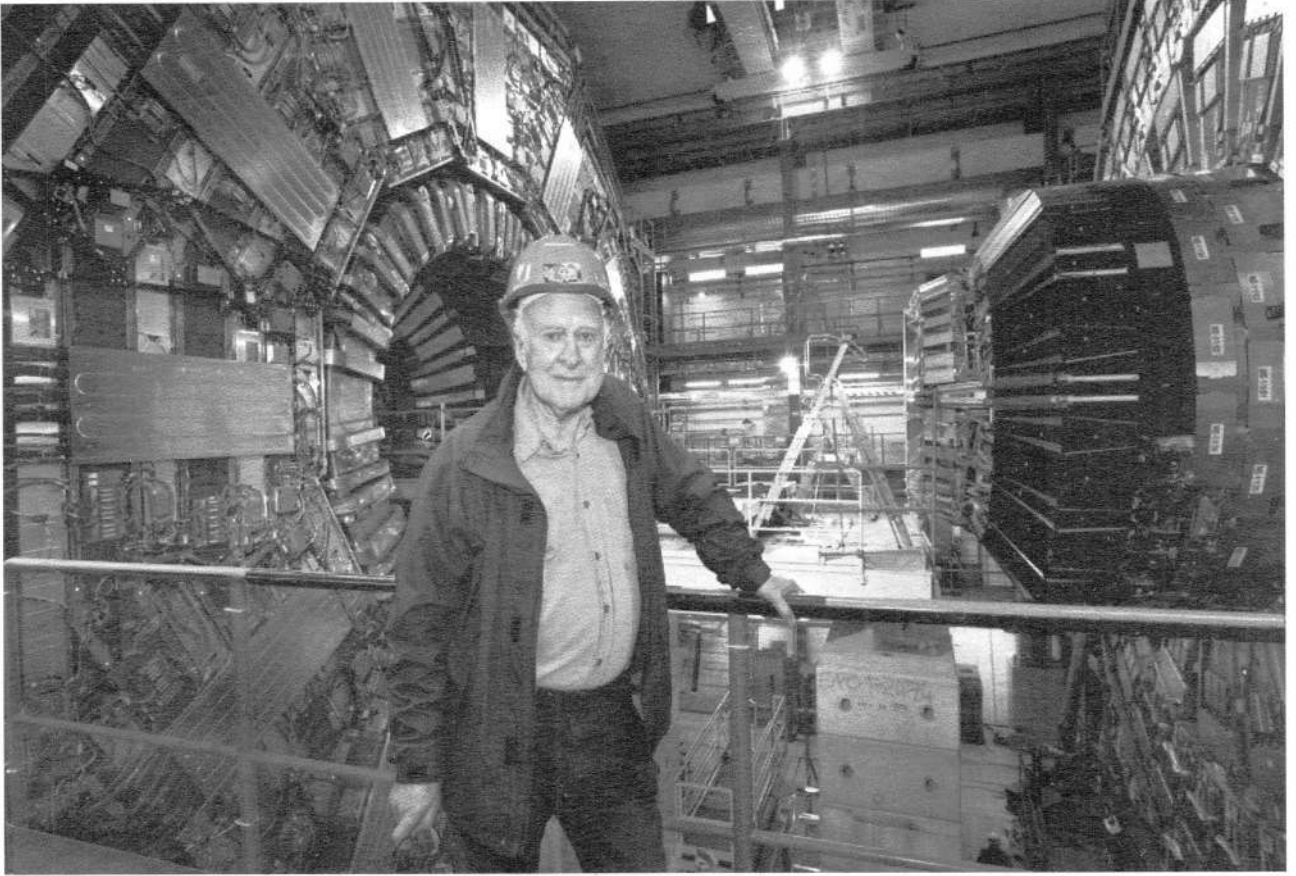

sahip olan ve 27 kilometrelik dairesel tünel içinde ışık hızına çok yakın hızlarda yol alan proton demetleri, çarpışarak 14 TeV'luk merkezi enerji meydana getirdi. Böylelikle atom altı dünyanın, şimdiye kadar yabancı olduğu özelliklerini keşfetme şansımız oldu. Bu bölgedeki enerji yoğunluğu, evrenin başlangıcındaki Big Bang (Büyük Patlama) koşullarına yakın olduğundan dolayı, başında LHC deneyleri Big Bang deneyleri adıyla da adlandırılmıştı. Bununla beraber, bu deneylerde üretilen enerji, bir kibritin yanması sırasında üretilen enerjiden çok daha küçüktür.

Bu deneylerin temel hedefi, parçacık fiziğinde varılan son nokta olan, Standart Model adını verdiğimiz modelin yanıtlayamadığı sorulara yanıt bulmaktır. Standart Model, bize maddenin yapı taşlarının nasıl davrandığını ve birbirleriyle nasıl etkileştiklerini açıklamakta, ancak bunların nedenleri hakkında bilgi vermemektedir. "Kütle neden var?" sorusuysa buna dair sorulardan en önemlisiydi. Higgs bozonu, işte tam bu noktada önerilmişti. Büyük İngiliz teorik fizikçisi, Peter Higgs'ten 1 yıl önce doğru cevaba yaklaşıp, bu cevabın oralarda bir yerde olduğunun sinyallerini alan Philip Anderson'un kurduğu model, 1 yıl sonra Higgs'in işine yarayacaktı ve o yıl, makalesinde bunu, "Anderson'un plazmon modelinin relativistik bir versiyonu" biçiminde dile getirecekti. Higgs'ten 1 ay önce

ise, 49 yıl sonra Nobel Fizik Ödülü'nü Peter Higgs ile paylaşacağından habersiz, François Englert aynı modeli inceleyecek ve Higgs ile aynı sonuca varmasına rağmen söz konusu bozonu tahmin edemeyecekti. Bununla beraber, Higgs'ten 1 ay sonra, Gerry Guralnik, Richard Hagen ve Tom Kibble gibi bilim insanları, Higgs'in yaklaşımına büyük katkıları olan, Higgs bozonunun kuantum özelliklerinden bahseden, hatta bu konuda Higgs'in çalışmalarından çok daha kapsamlı çalışmaları olan bilim insanları olarak, kronolojideki yerlerini alacaklardı. Medyatikleşme süreci, onlarca mektuplaşma ağının, grup çalışmasının ve fikir alışverişinin gerçekleştiği çalışmalardan bir insanı çekip aldığı zaman, geride kalanları hatırlamak ne yazık ki pek kolay olmayabiliyor. Bu açıdan, bu hatırlatmaları yapmak yerinde oldu diye düşünüyoruz.

pozitif elektron, diğeri bir deyişle pozitron birlikte aynı anda ortaya çıkıp kaybolabilirler. Elektron-pozitron çiftinin ömrü, etkileşirken 10-21 saniye olup, aralarındaki mesafe 10-10 santimetredir. Ömür kavramı burada, parçacıkların kaybolmadan veya başka parçacıklara bozunmadan gözleme veya araştırmaya dâhil olma süreleridir. Bu arada kaybolmaktan kasıt, yok olmak değildir; enerji formuna dönüşmektir. Bir parçacık, karşıt-parçacığıyla etkileştiği zaman, enerjiye dönüşür ve "enerji kabarcıkları"nı oluşturur. Bunlar da, Edward Tryon'un hipotezinde kullanılan enerji dalgalanmalarına sebep olurlar. İşte bu da, Büyük Patlama için gereken enerji için sunulan görüşlerden biridir.

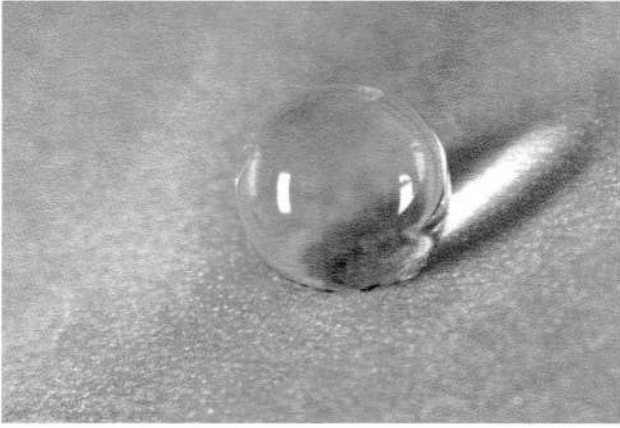
Higgs Bozonu Evrene Nasıl Kütle Verir?

Aslında ortada, konuşulması gereken bir parçacıktan ziyade, konuşulması gereken bir alan bulunuyor. Söz konusu parçacık da zaten bu alanın temel elemanıdır. Deniz kıyısında yürümeye çalışırken harcadığınız enerjiyle karada yürümek için harcadığınız enerji eşit midir? Hangi durumda daha çok yorulursunuz? Evet, denizin içinde yürümeye çalışmak daha zordur. Çünkü etkileşiminizin şart olduğu ve gaz molekülleri kadar etrafa saçılmamış, daha bir arada moleküller söz konusudur denizde. Siz ise katınsınız, baştan ayağa. Higgs bozonu dediğimiz parçacığın ev sahibi olan, onu barındıran alan, işte bu deniz gibidir; bu alanda bulunan tüm varlıklara kütle verir. Denizde yürümemiz zorlaştığında, ağır hissederiz; üzerimizde fazladan kütle bulunuyormuş hissi söz konusu olur. İşte bu kütle verme durumunu, böyle bir modelle açıklayabiliriz. Hatta daha da ileri gidip, Higgs alanını, sağanak yağmura benzetebiliriz; ancak bu yağmur, romantik olmaktan biraz uzak. Bize kaçacak hiçbir yer bırakmıyor ve sürekli yağıyor. Bu yağmurun altında kendinizi salarak bir

sünger düşünecek olursanız, o hafif, yumuşak ve bazen havuçlu keki andıran (acıkmak böyle bir şey olsa gerek) cismin gitmiş, yerine ıslak, ağır bir cismin gelmiş olduğunu gözünüzde canlandırabilirsiniz. Yağmura benzettiğimiz Higgs alanı, parçacıklara işte buna benzer bir mekanizmayla kütle vermektedir. Süngerler, boyutlarına ve kapasitelerine göre, değişen miktarlarda su emebilirler. Parçacıklar da birbirinden farklı kütlelerin oluşturduğu geniş bir yelpazeye yayılmışlardır.

En büyük kütlelere sahip parçacıklar, yukarıdaki analogiye geri dönecek olursak, Higgs alanıyla en güçlü etkileşen parçacıklar olacaktır; yani yağmurdan en çok etkilenen canlılar, yürümekte en çok zorlanan canlılar olacaktır. Bununla beraber, Higgs alanı ile hiç etkileşmeyen parçacıklar da söz konusudur ki, bizler, onlardan biri olan fotonlar sayesinde bir şeyleri görebiliriz. Diğer kütesiz parçacık ise, atom çekirdeğindeki parçacıkları bir arada tutan gluondur. Bu iki parçacığı da, suyla herhangi bir etkileşime girmeyen ya da su geçirmez süngerler olarak düşünebiliriz. Tüm olan biten bunlardan mı ibaret? Tabii ki hayır. Başta diktatörce, konuşulması gerekene karar vermiştik; bu, Higgs alanıydı. Peki, ya Higgs bozonu? O neden var? Nasıl olur da analogide Higgs alanını temsil eden yağmur, aynı anda parçacık da olabilir?

İklimi değişen Dünya'da yağmur eksikliği, bir insan vücudundaki önemli bir vitaminin eksikliği gibidir; tedavi için farklı çözümler aranır, uzman beyinler bu konu için seferber olur. Geçen yıl gittiğim bir tatil beldesinde, Nijeryalı bir ailenin küçük bir çocuğuyla tanışmıştım. Kuraklıktan kaçan aile, aile kaynaklarını kaçırmak için kullanmıştı. Zeki olduğu kadar,

oldukça duygusaldı da Adisa.[2] Yine sıcak bir yaz gününde kendinden geçmiş olan bana güzel bir şaka yapmıştı balonun içerisine doldurduğu suyla. İmgeleminde, sıcak bir havada yağmura hasret kalan bir insanı, böyle serinletebileceğini kurgulamıştı belki de. Hiç de haksız değildi. Yalnız, o suni yağmuru yaratırken bile, Adisa'nın kullandığı suyun kaynağı yağmurdur. Dolayısıyla, analogiden hareketle, yine işin içine Higgs alanı girmek zorunda. İçi su dolu balon ise Higgs parçacığı olarak düşünülebilir. Higgs alanı, Higgs bozonunu da dâhil olmak üzere, tüm kütle sahibi parçacıklara, kütlelerini veren alandır.

Su olmadan (dolayısıyla yağmur olmadan) balonların da, süngerlerin de daha az ilginç olacağı gerçeği bir yana, Higgs alanı olmaksızın, hiçbir şeyin kütle sahibi olamayacağını düşünebiliriz. Hayır; Dünya üzerinde kalamayıp uzaya doğru uçmazdık, daha bu noktaya gelmeden, gezegenleri oluşturacak materyaller bir araya toplanamazdı. Şimdi Higgs bozonunun (Higgs alanının), evrendeki tüm kütle sahibi parçacıklara, onlarla etkileşerek kütle kazandırdığını biliyoruz. Yolu üzerindeki neredeyse her şeyden sızabilmeyi bir şekilde başaran ve bu sızış sırasında, içinden geçebildiği şeyleri ağırlaştıran su gibi, Higgs alanı da neredeyse tüm parçacık türlerine bazılarına daha fazla olmak üzere- etki ederek kütle verir.

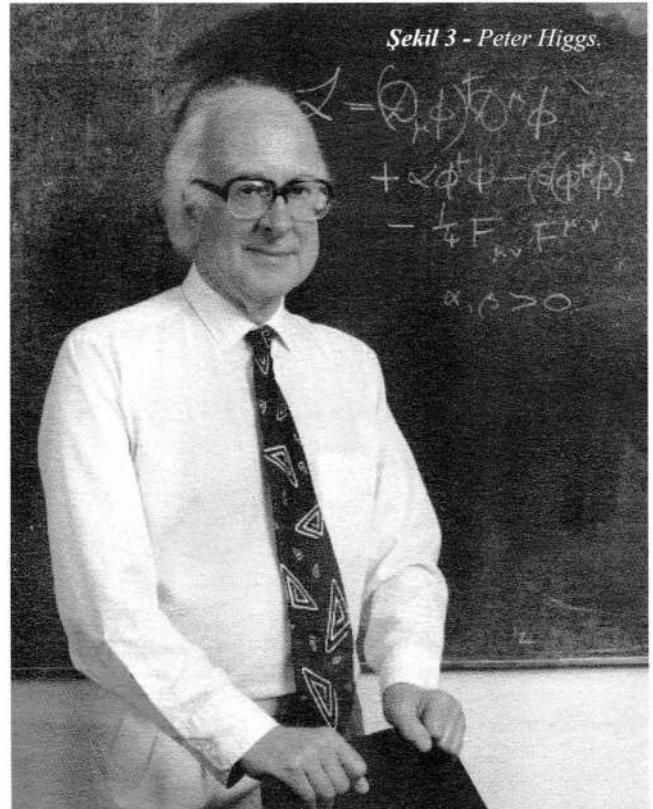
Geçtiğimiz yılın Temmuz ayında açıklanan buluş da, tam olarak bu parçacığın, Higgs bozonunun keşfiydi. Protondan yaklaşık 133 kat fazla kütleyle sahip bu parçacığın keşfi, evrenimizin mevcut haline dair modellerimizle de birebir uyum sağlıyor.

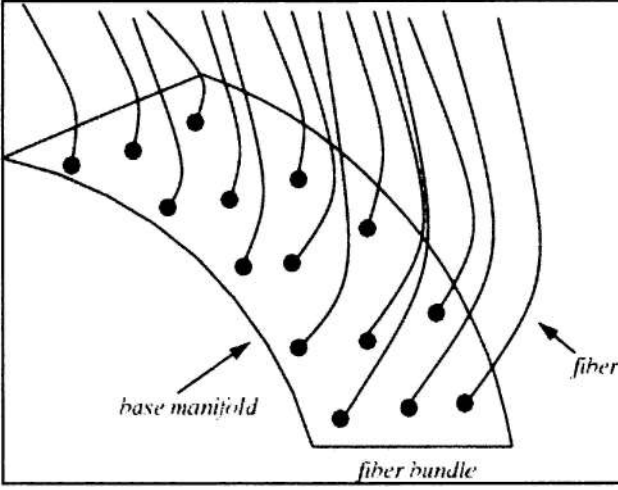
Teori

Popüler bilim yayınlarında pek rastlayamayacağımız isimler hakkında daha önce, Higgs ile beraber anılması gereken bilim insanları söz konusu olduğunda yakınmıştık. Standart Modelin ve bu model kanalında gelişen başka kuramların bel kemiğini, ismine yine pek de sık rastlayamayacağımız iki matematikçi kurgulamıştır: Sophus Lie ve Hermann Weyl. Esasında Standart Model dâhilinde gelişen tüm olaylar, 1920 yılı dolaylarında, Hermann Weyl'in orijinal bir yaklaşımına dayanıyor. Tüm bu üzerinde konuştuğumuz parçacıkların ve kuvvetlerin, onların özelliklerine karşılık gelen ve aslında bizim uzayımıza bağlantı yapan iç uzaylar olan, fiber demetleri olarak adlandıracağımız yapılardan oluştuğu düşüncesi, bu yaklaşımın en açık tanımı. Matematiksel tanıma göre, bir fiber

demeti iki bölümden oluşuyor: taban manifoldu ve bu manifoldun üzerindeki fiberler. Manifold dediğimiz unsuru, üzerindeki herhangi bir noktaya yaklaştıkça, onu, sanki kusursuz derecede düzmüş gibi algılamaya başlayacağımız eğri bir yüzey veya uzay olarak düşünebiliriz. Dünya'nın yüzeyini, bir çeşit manifold olarak tahayyül edebiliriz; ona çok yakın durumdayız ve gerçekten de dümdüz görünüyor! Fiber demeti için de bir analogi gerekirse, kafa yüzeyimizi (taban manifoldu) ve saçlarımızı (fiber) gözümüzde canlandırabiliriz. Böylece fiberlerle taban manifoldları arasındaki bağlantıya, kabaca aşına hale geliriz. Ancak önemli bir nokta, fiberlerin, saçlarımız gibi düz olmak zorunda olmadıklarıdır, ancak olabilirler de. Fiberler, herhangi bir geometrik formda bulunabilir. Weyl'in düşüncesi, uzay-zamanımızın, bu matematiksel yapıdaki taban manifoldu olduğu ve parçacıklarla kuvvetlerin de bu taban manifoldunun üzerindeki fiberler olduğu şeklinde. Hatta bu kuramın kullanımında, ilginç bir biçimde, 4 temel kuvvetin her biri, bir Lie grubu ile tanımlanıyor (Sophus Lie'ı hatırlayalım).

4 temel kuvvetin olduğunu biliyoruz: elektromanyetik kuvvet (elektronları atom çekirdeği etrafında tutuyor), zayıf nükleer kuvvet (radyasyon), güçlü nükleer kuvvet (atom çekirdeğinin bileşenlerini bir arada tutuyor) ve kütleçekim. Günümüzde fizikçilerin nihai hayali, bu 4 temel kuvvetin tek bir kuramda birleştiğine tanık olmak. Elektrik ve manyetizma, James Clerk Maxwell tarafından yıllar önce elektromanyetizma olarak birleştirilmişti. Elektromanyetik kuvveti tanımlayan fiberlerimiz, en basit Lie grubu olan $u(1)$ grubu olarak bildiğimiz çember grubu. Aslında uzay-zaman manifoldunun her noktası, bu $u(1)$ fiberleriyle dolu. Bu çemberler dalgalandıklarında, biz bu etkiyi, elektromanyetik dalga olarak gözlemliyoruz. Elektromanyetizmanın kuvvet taşıyıcı parçacığı, yani bozonu, zaten foton olarak biliniyor.

Şekil 4 - Fiberlerin, taban manifoldunun ve fiber demetinin basit bir betimi. (Görsel: Wolfram Alpha.)

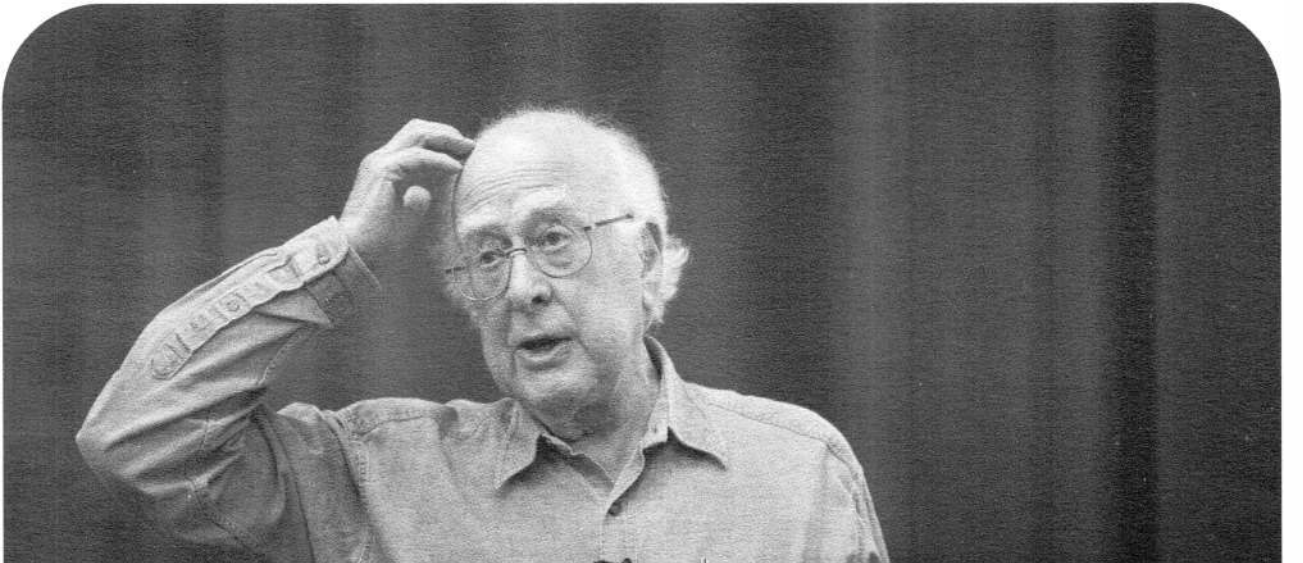
Matematiksel olarak simetri üretici kavramının fiziksel karşılığı, işte tam da bu foton dediğimiz parçacık olarak karşımıza çıkıyor. Yani $u(1)$ grubunun tek bir simetri üretici var ve bu matematiksel üretici kavramının fiziksel karşılığını da foton olarak yorumluyoruz. Ayrıca elektrik yüklü parçacıklar (mesela elektron) da bu $u(1)$ fiberlerinin etrafına dolanmış çember şeklindeki başka fiberler olarak tanımlanıyorlar.

Tüm kuvvetler, en basit fiber olan, elektromanyetik kuvvetin basit $u(1)$ fiberleriyle tanımlanmıyor. Farklı kuvvetleri, farklı Lie grupları temsil ediyor. Kuvvetlerin yükleri ve onları ilgilendiren parçacıklar ise hep bu kuvvetlere karşılık gelen Lie gruplarına dolanan çember fiberler olarak betimleniyor. Örneğin zayıf kuvveti, üç boyutlu Lie grubu olan $su(2)$ ile tanımlarız. İşin matematiği, bize bu Lie grubunun üç tane simetri üretici olduğunu söyler. Bu modeli doğada (parçacık hızlandırıcılarda ve detektörlerde) test ettiğimizde ise bu üreticilerin, zayıf kuvvetin taşıyıcı bozonları olan w^+ , w^- ve z bozonlarının varlığını işaret ettiğini görürüz. Odamızdan bile çıkmadan, sadece matematik yaparak bu parçacıkların var

olması gerektiğini işte böyle anlayabiliyoruz. Esasında yeni yeni gelişen bir beyni, fiziğe ya da matematiğe yönelten en zarif durumlardan birini analiz etmiş bulunuyoruz.

Maxwell'den sonra ikinci birleştirmenin ürünü, Abdus Salam, Sheldon Glashow ve Steven Weinberg adlı bilim insanları tarafından, elektromanyetik kuvvet ile zayıf kuvvetin birleştirilmesiyle karşımıza çıkan elektro-zayıf kuvvet oldu. Ne yaptıklarına gelince, elektromanyetik kuvvete karşılık gelen $u(1)$ fiberiyle, zayıf kuvvete karşılık gelen $su(2)$ fiberini birleştirdiler. Bu birleştirme işlemi, söz konusu bilim insanlarınca, bazı karmaşık matematiksel işlemler yardımıyla gerçekleştirildi. İşte Higgs bozonunun ve z bozonunun var olmasının gerektiği de, tam olarak bu elektro-zayıf fiberi sayesinde anlaşılmıştı. Ancak salonda z bozonu bile bulunuyorken, biri eksikti: tahmin edebileceğiniz gibi, Higgs bozonu. Higgs bozonunun teorisi, tam olarak bu olay örgüsünün sonucudur ve esasında, bu olay örgüsü, herhangi bir takım oyununda yapılan eşsiz bir atağa benziyor. Aynı araç ve gereçleri kullanan bilim insanlarının geliştirdiği fikirler, sonunda, bu konuda net bir ifadeye sahip Peter Higgs ve arkadaşları tarafından, sayı ya da gol niteliğinde bir sonuca dönüştürüldü. Bu nihai parantezi açtıktan sonra, bir diğer kuvvet olan güçlü kuvvete karşılık gelen fiber demetinin, yani $su(3)$ Lie grubu ile tanımlanan grubun, kuark ve gluonların varlığını gösterdiğini söylemeliyiz. Gördüğümüz gibi, doğa, matematikle fark ettiğimiz tüm bu gerçekleri, yaptığımız deneyler sonunda bizden hiç esirgemiyor.

Standart Modelin bu bağlamda ne olduğuna gelecek olursak, aslında bu model, elektromanyetik kuvvet, zayıf kuvvet ve güçlü kuvvetin birleştirilmesi anlamına geliyor. Yani, $u(1)$, $su(2)$ ve $su(3)$ fiberlerinin birleştirilip yorumlanmasından bahsediyoruz ve bu yorumlar işe yarıyorlar. İşe yaradıklarını da deneylerimizden anlıyoruz. Ancak sorun, Standart Model dediğimiz modelin, kütleçekimini açıklayamaması. Sebebi de gayet açık: kütleçekimine karşılık gelen fiberin, kuramın yorumu içerisinde bulunmaması. Bunlarla beraber, doğanın neden Lie gruplarını kullandığı ve soyut fiberlerin neden var olduğu bilinmiyor; bunlar da başka bir yazının konusu.

Şekil 5 - Nobel Ödülü'ne layık görülen çalışmanın, Peter Higgs dışındaki yazarları. (Soldan sağa: Kibble, Guralnik, Hagen, Englert, Brout.)

Sonuç: Ne Oldu?

Bilinen evrenin tamamı -en küçük bileşenler olan temel parçacıklardan galaksilerin en büyük kümelerine kadar- düşündüğümüzden daha fazla ortak nokta içeriyor. Çok büyük ölçek farkına rağmen, kozmosun en büyük ölçeklerini yöneten yasalar, en küçük parçacıkları ve etkileşimlerini yöneten yasalarla ortak noktalar içeriyor. Bizler, bu iki ölçek için tamamen farklı şekillerde çalışıyoruz: çok büyük ölçekler, sadece büyük teleskoplarla ve doğal kozmik laboratuvarlarla çalışılabilirken, küçük ölçekler, Dünya'da, gelmiş geçmiş en güçlü makinelerin, parçacık hızlandırıcılarının yapımını gerektiriyor. LHC (Büyük Hadron Çarpıştırıcısı) ise bunların en büyüğü olarak öne çıkıyor. LHC, çoğumuz için hâlâ heyecan verici olsa da, her şeyden önce, Standart Model'in kayıp parçası olan Higgs bozonunun bulunabilmesi için yapılmıştı.

Söz konusu çarpıştırıcıdan gelen haberleri, zamanında takip edenlerimizin de hatırlayabileceği gibi, Higgs bozonunun kütlesi hakkında amansız bir spekülasyon söz konusuydu. Bunun bir sebebi vardı: tüm bu parçacıklar -kuantum alan teorisi bağlamında- gözlemlediğimiz her şey üzerinde çarpıcı bir etki sahibi. Diğer tüm parçacıkların kütlelerini tayin edebilen bir parçacık söz konusu. Örneğin bizler, 3 kuarkın bir araya gelerek, atom çekirdeğindeki protonları ve nötronları oluşturduğunu düşünürüz. Ancak bu 3 kuarkın tamamının kütlesi, söz konusu parçacıkların kütlelerinin yalnızca %2'sine karşılık geliyor; yani bu kuarklar, proton ve nötronun kütlelerinin çok küçük bir kısmını oluşturuyor. Geriye kalan kütle ise, kuantum alan teorisi yasalarının öngördüğü diğer bazı parçacıklardan, daha doğru bir ifadeyle, etkileşimlerden gelir. Tüm bu parçacıklar, birbirlerine o kadar bağlıdır ki, üst kuark dediğimiz, tüm Standart Modelin en ağır parçacığı (protonun 180 katı kadar bir kütleye sahip) eğer şimdiki kütlelerinin 2 katına sahip olsaydı, evrendeki tüm protonlar, şimdiki kütlelerinin %20'si kadar fazla kütleye sahip olacaktı! Yani Higgs, evrende ne varsa, kuantum alan teorisine göre, hepsiyle çok yüksek derecede bağlı durumda.

Standart Model, kütleçekimini içermiyor. Ancak gerçek evrende bu olgu bulunuyor ve evrenin, bizim varsaydığımız temel teori, kütleçekimi de dâhil olmak üzere, bilinen tüm kuvvetleri içeriyor. Kütleçekimi söz konusu olduğunda, düşük enerjili ve yüksek ölçekli bir kuvvet akla gelir, ancak bizler bu kuvvetin, kuantum mekanikine uygulanabilirliğini test etmeye çalışıyoruz. Evrenin son parametresini (Higgs bozonunun kütlesi) sınırlamak için bunların yapılması gerekiyor. Eğer kütleyi belli bir değere indirgeyebilirsek, bu, artık evrende, Standart Model için yeni bir parçacık olmadığı sonucuna varmamızı sağlayabilir. Ancak bizler, Higgs bozonunun kütlelerini farklı bir değer olarak bulursak (düşük veya yüksek; fark etmez), bu, evrende yeni bir şeylerin bizleri beklediğini gösterir. Daha da ilginç olanıysa, Higgs bozonunun kütlesi, Büyük Hadron Çarpıştırıcısı çalıştırılmaya başlamadan 3 yıl önce, 2009'da hesaplanmıştı! Higgs bozonunun kütlelerinin çok küçük bir belirsizlikle hesaplanması, süpersimetriye, ekstra boyutlara ve Güneş Sistemi'nde kurulması planlanan bir parçacık hızlandırıcısıyla bulunması beklenen herhangi bir yeni parçacığı öngören fantastik fıkirlere karşı ezici bir kanıt olabilir. Bu kütle de ATLAS ve CMS detektörlerinden gelen verilerle beraber, sağlam bir olasılıkla, öngörülen kütlelerde saptanmıştı. Evet, evrende hâlâ karanlık madde, simetri kırınımı, nötrinonun kütlesi gibi cevap bekleyen sorular var. Fakat en azından parçacık fiziği için yeni parçacıklar bağlamında, öğreneceğimiz başka hiçbir şey olmaması olasılığı söz konusu.

KAYNAKÇA:

Weinberg, S. (1979) "Ultraviolet Divergences in Quantum Theories of Gravitation"
Higgs, Peter (1964). "Broken Symmetries, Massless Particles and Gauge Fields"
ATLAS Collaboration (2012). "Observation of a New Particle in the Search for the Standard Model Higgs Boson with the ATLAS Detector at the LHC"
Lykken, Joseph D. (2009). "Beyond the Standard Model"
Guralnik, Gerald (2013). "Heretical Ideas that Provided the Cornerstone for the Standard Model of Particle Physics"
Spontaneous Symmetry Breaking, Gauge Theories, the Higgs Mechanism and all that (Bernstein, Reviews of Modern Physics, 1974)

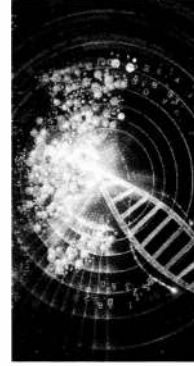
[1]TeV: Tera Elektronvolt. Elektronvolt, bir elektron parçacığının, 1 voltluk gerilim altında hızlandırıldığında kazandığı enerji anlamına gelir. Dolayısıyla çok küçük bir enerji miktarıdır. Dolayısıyla önüne gelen tera, giga, mega gibi ön eklerle beraber anılır. 1 Tera elektron volt, 1 trilyon elektron volta, yani 1012 elektronvolta eşittir.

[2]Nijerya dilinde "Duru, açık".

GEN VE MEM

Olca Yılmaz

Sosyal bilimciler ve fen bilimciler arasında süre giden bir kavga var: “Gen mi, çevre mi?” sorunu. Özellikle davranış çalışan bilim insanları davranış daha çok neyin belirlediği noktasında hem fikir değiller. Birçok bilim insanı sosyal etmenlerin davranışların belirlenmesinde etkili olduğunu düşünürken, birçoğu da genlerin davranışları etkilediği noktasında ısrar etmektedir.

İnsanda 46, en yakın akrabamız şempanzede ise 48 kromozom bulunur. İnsanla şempanze arasındaki genetik benzerlik ise % 98,8’dir. Kromozom sayıları ile davranışlar arasında kuşkusuz bir ilişki yok; ancak genler ile davranış arasında bir ilişki mutlaka söz konusu. Ancak davranışların ne kadarlık bir bölümünü genler belirler? Bu soru önemli bir soru. Zira birçok bilim insanı araştırma yaparken davranışın sanki tamamı gen tarafından belirleniyormuş düşüncesi ile hareket ediyor. Örneğin korku geni veya saldırganlık geni araştırmaları gibi...

Davranış denilince birçok bilim insanının aklına “gen” kavramı gelse de aslında davranış bir beyin faaliyetidir. Beynimizde 10 milyardan fazla sinir hücresi (nöron) bulunur. Yine bu sinir hücreleri diğer sinir hücreleri ile sinaptik bağlantılar kurar. Vücudun % 2’sini oluşturan beyin, bütün bunları yapmak için, tüm vücuttaki oksijenin %25’ini kullanır. Bütün bu veriler beynin bir özelliğini ortaya koyar: Bu da beynin esnek bir yapıya sahip olması gerçeği. Kuşkusuz beyni oluşturan yapıların özelliklerini gen belirlese de beynin esnekliği davranışların biçimlenmesinde temel faktördür.

Yapılan bir araştırmada hayatında hiç yılan görmemiş bir maymuna yılan resmi gösterirler. Maymun bu yılan resmine korkmadan bakar. Daha sonra, yilandan korkan bir maymunun videosunu bu maymuna izletirler. Ve maymun bu kez gösterilen yılan resminden korkar. Bu da korkunun öğrenilebilen bir duygu olduğuna işaret ediyor. Kuşkusuz insanlarda bu durum çok farklı...

Richard Dawkins “Gen Bencildir” adlı yapıtında ortaya bir kavram attı: mem. Mem, kısaca kültür geni olarak adlandırılıyor. Nasıl ki genler biyolojik olarak kuşaktan kuşağa aktarılıyorsa mem de kültürel olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Memler kuşaktan kuşağa aktarılırken tıpkı genler gibi değişime uğrar. İnsanlarda gen çeşitliliği olduğu gibi, mem çeşitliliği de vardır. Genlerini bir sonraki kuşağa aktarmak isteyenler aslında memlerini de bir sonraki kuşağa aktarmak isterler. İşte tam da burada mem ile gen arasındaki ayrım ortaya çıkar. İnsan için önemli olan mem mi, gen mi?

İnsanların zihni (bilinç ve bilinç-dışı) dil ile yapılır. Dil, kültürel bir olgudur. Eğer zihnimiz kültürel bir yapı ise o zaman “zihnimizin büyük bir bölümü mem ile yapılanmıştır” diyebiliriz. Kuşkusuz Freud’un Oedipus karmaşası bunu anlatır. Freud’un süperego kavramı ile Dawkins’in mem kavramı birbiri ile örtüşmektedir. Memler zihnimizi kapsar ve insan denilen bu canlı mem ile varlığını duyumsar. Bu noktada “davranış belirleyen gen mi, mem mi?” sorusuna büyük oranda “mem” karşılığını vermemiz gerekir. Ama neden?

Memler iyi incelendiğinde kopyalanabilir özelliğe sahip olduğu görülür. Eğer memler kopyalanabiliyorsa zihnimiz de kopyalanıyor demektir. Zihnimizin kopyalanması demek davranışların da kopyalanması demektir. Bu da davranışların öğrenilen bir olgu olduğunu ortaya koyar. Bu noktada genetik çalışan bilim insanlarına şu formülü kullanmalarını öneriyorum: Memler -insan zihninde yapılandığında- gen gibi davranıyor! Ne anlama geliyor bu söz? Memlerin genleri etkilemesi olanaklı mıdır? Bu sorunun yanıtını

vermek için iki alandan faydalanmamız gerekiyor. Birinci alan psikanaliz kuramı diğer alan ise epigenetik.

Psikanaliz bu konuda ne der? Bu soruyu yanıtlamadan önce “Psikanaliz nedir?” sorusunu yanıtlamamız gerekiyor. Psikanaliz kısaca, davranışların insan zihninde nasıl yapılandığını süreç katman ve dinamikleri ile ortaya koyar. Psikanalize göre çocuk 3-4 yaşına kadar hipnoz halde yaşar. Bilindiği gibi hipnoz sırasında denek bilinçsizdir ve olayların farkında değildir. Yapılan bir araştırmada hipnoz halde yatan hastaya uyandığında açık olan pencereyi örtmesi söylenir. Denek uyandığında doğrudan gidip pencereyi örter. Ona “neden pencereyi örttün?” sorusu sorulduğunda, “İçimden öyle geldi.” der. İşte çocuklar da 3-4 yaşına kadar bu şekilde büyür. Onlara öğütler verilir, kültürel bilgi aktarılır. Çocuk 5-6 yaşlarına geldiğinde kişiliğinin büyük bir bölümü tamamlanmış olarak yaşamda varlığını sürdürür. Artık davranışların büyük bir bölümünü genler değil memler yönlendirmektedir.

Peki, bu konuda epigenetik ne der? Yine bu soruyu yanıtlamadan önce “Epigenetik nedir?” onu kısaca tanımlayalım. Epigenetik, kısaca DNA dizisinde değişiklik olmadan meydana gelen fenotipik değişikliklerdir. Burada temel nokta gen ifadesindeki değişikliklerdir. Buna da genellikle dış/çevresel etkiler neden olmaktadır. Örneğin tek yumurta ikizlerinden biri kanser oluyorsa bunun nedeni epigenetik mekanizmadır. Çünkü iki kardeş de aynı genlere sahiptir ve genetik bir unsur varsa ikisini de aynı zaman diliminde kanser olması gerekiyor.

Sonuç olarak epigenetik yeni bir bilimsel kapıyı aralıyor insanoğluna. Eğer davranışların genetik veya mematik kökenini araştırıyorsa öncelikle psikanaliz kuramından daha sonra da epigenetikten yararlanmamız gerekiyor. Gen mi, çevre mi sorusu da böylelikle sağlam bir zeminde araştırma alanı bulmuş olacaktır. Son söz olarak şunu diyebilirim: Genlerin ve beynin bu esnek yapısı varken davranışlar konusunda genetikçilere pek de bir söz düşmeyecek gibi.

Kaynaklar:

Gen Bencildir, Richard Dawkins, Tübitak
Psikanaliz, Charles Brenner, Hyb Yayıncılık
Düşünbil Dergisi, Sayı 32-33, Kasım-Şubat 2013-2014
www.evrimagaci.org/

MODERN ÇAĞIN SİBER-UYUŞTURUCUSU: SOSYAL MEDYADA POPÜLERLEŞEN BİLİM

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

“Üç futbol sahası genişliğinde”, “Avrupa'daki bir salyangozun, Afrika'ya varma süresi”, “Uç uca eklenmiş 3000 kitap uzunluğunda” ve daha nice! Geline nokta popülerleşen bilim, insan hayatına bu gibi betimleri -hatta kimi zaman tanımları- sokmuş bulunuyor. Türk Dil Kurumu'na göre, toplumun her kesiminin anlayabileceği ve uzun vadede değerlendirebileceği dilde ve formda -yapılan değil- anlatılan bilim, popüler bilim. Aslında kurum, bu bilimin yapıldığını tanımlamış; ancak popüler bilim yapılmaz; anlatılır, açıklanır, büyük ölçüde de bilimin abartılmasından meydana gelir. Bilimi eğer kolay yutulabilen bir hap haline getirilip piyasaya sunarsanız, bir popüler bilimci sayılırsınız. Peki, bilim kolay yutulmak zorunda mıdır? Kolay yutulmak, bilimin niteliğine ne gibi sınırlamalar getirebilir? Popüler bilimin bir bağımlılık haline gelme süreci, toplumda nasıl karşılık bulur?

Sosyal medyada takip ettiğiniz bilim sayfalarını, popüler bilim dergilerini ve içeriklerini düşünün; hepsi ne kadar da emek dolu duruyor! Evet, politik olarak haklı olmak adına, böyle yayınları, çok az kez yetkinliklerine göre değerlendiririz. Bizler için mühim olan, genelde bu çalışmalar sırasında sarf edilen çabanın karşılığının ödenmesidir ve tam da bu yüzden bu yayınlara destek çıkmamız salık verilir. Haliyle, ne yayınların akademik kalitelerinde bir ilerleme olur, ne de söz konusu yayınların hitap ettiği okur kitlesinin olgulara yaklaşırken kullandığı paradigmlar devinebilir. Çünkü amaç hiçbir zaman, yayınlara yetkinlikleri derecesinde geri dönüt ya da tepki vermek olmamıştır; popüler bilim yayınları söz konusu olduğunda, kadışınas toplumun tepkisi, çoğu kez durağan bir aralıkta asılı kalan mütevazı bir destekten öteye gitmez. Bu geri dönüt sürecinde yaşanan sorunlar, elbette belirli bir bilim algısının gelişmediği toplumumuzda yaygın olarak gözlenmektedir. Aslında tüm bunlardan önce, geri dönüt algısı, ilkokuldan itibaren “ödev” düzeyine indirildiği için ve bu, aile tarafından da onandığı için, yaşamımızın ilerleyen

çağlarındaki geri dönütlerimiz otomatlaşmaya, edinmesi gereken akıcılığını, doğallığını ve duruluğunu yitirmeye başlar. Elbette eğitim sisteminden bahsediyoruz! İşte bu noktada, bilimselliği büyük ölçüde tartışılır bir eğitim ve öğretim sisteminden geçmiş, herhangi ortalama bir öğrenciye kendisini ifade edebilen üsluba “popüler bilim” diyoruz.

İnsanların, neden şeylerin oldukları gibi olduklarını merak etmeleri, bunu umursamaları iç açıcı bir durum. Ancak bazen bu durum, İngilizler'in, bize bir yerlerden tanıdık gelebilecek deyimlerini kullanırsak, iki ucu keskin kılıca benzer. Bilimin popülizmi milyonları peşinden sürüklerken, aynı bilimin aynı popülizmi, bir yan ürün olarak, yine aynı milyonları aldatır. Söz konusu milyonları oluşturan herkes, gazeteleri, dergileri, çevrimiçi yayınları (özellikle son yıllarda patlama yapan Facebook'taki bilim sayfalarını) huşu içinde inceler ve bilim dünyasının başarılarıyla her seferinde biraz daha gururlanarak uyuşur, pasifize olur. Durgunlaşır. Bilimin sürekli efsaneler üreten, sürekli bizleri şaşırtmak zorunda olan bir alan haline dönüşmesi süreci her ne kadar kontrolümüz dışında gerçekleşse de, kontrolü ele geçirmek hâlâ mümkün.

Bütün bunlarla beraber, işin farklı bir boyutu, yukarıdaki satırlarda da belirttiğimiz gibi, sosyal medyada kendisini gösteriyor. Bu noktada, sosyal medyanın popülizmle ilişkisini incelemekte yarar görüyoruz, fakat bir sıkıntı duymamız gerekiyor sanki: “Acaba okur, bu incelemede geçecek olan analizleri sıkılmadan okuyabilecek mi?” veya “Okurun sıkılmaması için ne yapmalıyız?” Böyle bir kaygıyı duyumsamamız gerekliliği, bizleri popüler bilimci yapmaya zorlar; okuru ise içinden çıkmanın çok zor olduğu, yine de içinde kalmanın mutluluk verdiği bir tatmin kozası. Bir tırtılın kozadan kurtulup kısa sürecek hayatına kavuşması, bir başarı değildir elbette. Ancak biz burada, okurun o kozadan kurtuluşunu bir başarı olarak değerlendirmek istiyoruz. Sosyal

medya ise 21. Yüzyılın başında, ister istemez, bu kozanın sağlam dış kabuğu gibi davranmakta. Bilginin hızlı dolaşımı söz konusu olduğunda hep övgülere şayan görülen sosyal medya (özellikle Facebook), elbette aynı bilginin bilimsellik değerine, yanlışlanabilirliğine ya da diğer niteliklerine dair bir sorgulama olanağı sunmuyor. Tabii ki Facebook'un bir hakemli bilim portalı olduğunu düşünmüyoruz, fakat toplum, onun yerine düşünüp, onun yerine sorgulayan, onun yerine şüphe edip, onun yerine karar veren yapılara bağımlı hale gelmeye başladı. Kullanıcılara oldukça serbest bir paylaşım ortamı sunan Facebook, bilim sayfalarıyla adeta bu konuda başı çekiyor.

Facebook'un kullanıcılara sunduğu özgür paylaşım ortamından faydalanan popüler bilim sayfalarına dair küçük çaplı bir araştırma yaptığımızda karşılaştığımız, bilimselliğin inanılmaz ölçeklerde göz ardı edilmesi durumuna şaşmamak mümkün değil. Bilimsellik iddiasında bulunan sayfaların bile kişisel beyanlarla, taraflı değerlendirilen verilerle ve belirli felsefi doktrinlerin savunulması odağıyla birlikte karşımıza çıkması, bilgi kirliliğinin niteliği hakkında fikir vermiş bulunuyor. Basit yorumlamaların da ötesinde, bilimsel düşünebilme yetisinden aciz filozof bozuntularının, bilimi belli ideolojilerin sınırları içerisine hapseden popüler bilimci üniversite öğrencilerinin, bir çeşit süpermarket ulemasının çok sayıda talk-show mütefekkirinin öznesi olduğu bir durum söz konusu. Bu durumu, bilgi kirliliğinin yerine, "suni bilim" diye nitelendireceğim. Birçok kişi ve grubun sebep olduğu ve günümüzde de bir kanalizasyon patlaması şeklinde vücut bulan bu durum, artık öyle bir boyuta ulaşmış ki, sistematikleşmiş. Toplum için vakit kaybı olmaktan öteye geçemeyen bu suni etkinlik, sosyal medyada bilimsel yayın yaptığını iddia eden kişi ve gruplarla beraber vücut buluyor.

Popüler bilim, icra edilemediği sürenin büyük bölümünde, otomatik olarak bireyin zihnine masumane ve kahramanca imgeler enjekte eden mekanizmalar kurar. Söz konusu masumane imgeler, genellikle bilimin halka indirilmesi mefhumunu kullanır. Kahramanca imgeler ise daha çok, popüler bilimin, kitleleri yeteri kadar ilginçlikte tatmin edebilmesiyle kendisini gösterir. "İlginç" sözcüğüne dikkatinizi çekerim; "ilginç" burada, bilimin her zaman ilginç sonuçlar veren bir tür çekiliş makinesi olduğu sanısına ve bunun uzantısı olarak da belirli beklentilere sebep oluyor. Bilimin, bu beklenti içerisine giren insan topluluklarına yeterli mazereti sunması gerekiyor. Bu noktada, kaynağını doğadan alan bilim, insan elinde şekillenmeye başlıyor ve suni bir yapı ortaya çıkıyor. Doğaya dair modellerimizin, bilim kapsamında tekrar doğayla karşılaştırılarak test edilmesi faaliyeti tamamen göz ardı edilince, süreksiz, tatmin amaçlı -ancak tatminsiz- ve yöntemsiz bir literatürle karşılaşıyoruz. İşte insanlara, rahatlıkla inanabilmeleri ve savunabilmeleri için başlıklar sunan bu yapı, postmodern dünyanın yeni dinlerinden biri, popüler bilim.

Evet, insanları inandırabilirsiniz; işte o zaman kesinlikle onlardan daha yüksek bir yerde konumlandırılırsınız. Ancak eğer insanları düşündürmeyi denerseniz, bunun ne kadar zor olduğunu görürsünüz. Çünkü daha yüksekte konumlanmış odaklar, insanların inanmayı düşünmeye tercih etmesi durumunu kullanırlar, bu kaide üzerinde konuşlanırlar ve onları rahatsız etmemeniz gerekir. Başta astroloji olmak üzere, kuantum başarı (ve bilim kuantum terapileri), telekinezi, bilimsellik içermeyen ve

sadece ticari amaçla uygulanan meditasyon teknikleri gibi mefhumlar ve fikirler de, toplumun bu zaafından faydalanılarak üst sınırlara taşınmıştır.

Facebook, bu noktada bilginin yayılma hızını artırması -dolayısıyla tatmin hızını artırması- ve bilimi eğlenceli kılmak bağlamında elverişli bir ortam sunması bakımından kilit rol oynuyor. Evrim teorisi üzerinden ateizm propagandaları yapan sayfalar, çok özel bilim insanlarını ya da tarihsel figürleri kullanarak ilgi çekmeye çalışan yayınlar, psikanalizi bir tedavi yöntemi olarak tanıtan gruplar, ilginç olabilmek uğruna, birçok bilimsel veriyi tahrir ederek okurlarına sunan yazarlar ve diğerleri... Hepsinin bulunduğu nokta, Facebook. Ateizmi, bilimin kesin olarak doğruladığı bir doktrin olarak lanse eden sayfaların çokluğunu keşfettiğinizde şaşırabilirsiniz. Felsefi bir doktrin, bilimsel argümanlarla güçlenebileceği veya zayıflayabileceği aşikâr, ancak söz konusu, felsefi bir doktrin doğrulanması ya da yanlışlanması; yani beyhude bir çaba. Bir diğer örneğe geçerseniz, Nicola Tesla ve Thomas Edison'u bir kez olsun karşı karşıya getirip prim yapmaya çalışmayan bir bilim sayfası gördünüz mü? Kitleleri Tesla 'ya hayran bırakarak Edison için linç daveti basan tüm bu yayınlar, dünyanın dört bir yanından milyonlarca insanı, birer fanatik haline getirmeyi başarmış görünüyorlar. Bu ise popüler bilimden ziyade, popüler kültürün amaçsız rekabetçi anlayışının yansıması olarak karşımıza çıkıyor. Ülkemizde de bu rekabetin örneklerine sıkça rastlamak mümkündür; hatta bu rekabetin bir pazarı bile oluşmaya başlamıştır bile! Tesla oyuncakları, Tesla'lı Edison'lu posterler, giysiler, hatta oyunlar. Bunlar, mevcut ekonomik düzen için piyasa yaratmaları, açısından oldukça elverişli karşılaştırmalar; ancak devinerek büyüyen bir fanatizm ve etik açıdan yanlış yerlere kayan tartışmalar, bu noktada bizi biraz durup düşünmeye itmeli. Popüler bilim ise bu noktada önemli bir paylaşım kanalı olarak, kontrolü elimize almamız gereken ortamların başında geliyor.

Popüler bilim diye isimlendirdiğimiz alan, bilimden bağımsız olarak varlığını sürdüren bir alan değil. Şimdiye kadar ele aldığımız durumlara yaklaşım biçimimiz, böyle bir yanlış anlaşılma sebebiyet vermiş olabilir; ancak popüler bilim -dramatik biçimde- Homo sapiens sapiens (düşündüğünün üzerine düşünebilen insan) türünün, öğrenme etkinliğiyle bilme/farkında olma durumunun arasındaki boşluğu kapatmakta zorlanmasından beslenen bir alan haline gelmeye başlamış bulunuyor. Tıpkı evrimsel açıdan artık bir fayda sağlamadığı gibi, köstek halini almış belli başlı organlar gibi. Genetiği değiştirilmiş bilgiler, öğrenme etkinliğimize zarar vermeye başlamadan belli başlı önlemleri almamız gerekiyor. Zira kuantum mekaniğinin gayri resmi (!) sonuçlarını yaşama uyarlamaya bilim insanlarından önce başlamış olan, astroloji alanından devşirdikleri tekniklerle insanlara terapiler sunabilen ve bunu yaparken, psikoloji bilimine dair istatistikleri kullanarak, bu kullanımı saklayan çevreler söz konusu. Örnekler yeri geldikçe çoğaltılabilir, ancak dezenformasyon beklemez. İnsanın insanla etkileşim içinde olduğu her nokta, birer olası facia olduğu gibi, birer olası harikadır da. Bu etkileşimleri daha verimli kullanabilmemiz dileğiyle.

TESADÜF

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

Her sayıda bu köşemizde, tanımlamakta, betimlemekte, anlamakta ve yorumlamakta zorlandığımız kavramları tartışıyoruz.

"Tesadüf" kelimesinin insanlığın bir kuruntusu olduğunu biliyor muydunuz?

Biraz daha yakından bakalım. 1 katrilyon adet atomun bulunduğu bir su birikintisinden bir atomu, lazer aygıtımızla ve elektromanyetik alanlarımızla seçeceğiz. Esasında, günlük hayatta bir şeyleri cımbızla tutmaktan veya herhangi bir cismi, başka cisimlerle sıkıştırmaktan bir farkı yoktur bu işlemin. Sadece bunu, en küçük ölçeklerde, bizzat maddenin temelinde yatan parçacıklarla yapıyoruz. Konuya dönersek, bir soru sormamız gerekiyor: bunlardan herhangi birini seçme olasılığımız nedir? Cevap gayet açık:

$1/1.000.000.000.000.000$,

yani katrilyonda bir. Şimdi kendimizi bu atomlardan birinin yerine koyarak düşünelim. Diğer atomlardan her birinin seçilme olasılığı, bizim seçilme olasılığımıza eşit. Yani "adaletli" bir durum söz konusu. Daha doğru bir deyişle, şartlar, tüm atomlar için eşit. Bu tür bir durumda, seçeceğimiz atom, daha önceden belirlenmiş bir atom olsaydı, eminiz ki çoğu insan bu olayı "olağanüstü bir tesadüf" olarak görecekti. Ancak çoğu insanın burada düştüğü hata, "...ama diğer tüm atomlar 999.999.999.999.999 adet ve onlardan birinin seçilmesi daha olasıydı!" gibi bir itirazdır. Burada benimsememiz gereken, her bir bireysel atom için olasılıkları, ayrı ayrı ele almaktır. Böylece herkesin aslında belli ve eşit bir olasılıkta seçilebilir olduğunu anlarız. Olası yanlış bir "tesadüf" algısı da böylece ortadan kalkar.

Günlük yaşantıdan, bu konu üzerine sayısız örnek verebiliriz. Sizce bir otoyolda saatte 120 kilometre hızla seyir halindeyken, karşı yönden gelen bir aracın lastik jantındaki bir parçanın, otomobilin yerde bulunan bir çukura hızlı girmesinden ötürü kopup fırlayarak sizin açık olan camınızdan içeri girme ve kafanıza çarpıp canınızı acıtma, belki kaza yapmanıza neden olma ihtimali nedir? Tüm olasılıkları bir düşünün: Sizin, otoyol üzerinde bulunabileceğiniz sayısız konumdan, tam da parçanın fırladığı yerde bulunuyor olma ihtimaliniz... Orada, aynı zamanda karşı yoldan gelecek aracın girebileceği bir çukurun olma ihtimali (ancak diğer herhangi bir çukurun olmaması)... Lastiğin çukura giriş açısından, sizin konumunuzdan, karşıdaki aracın konumundan, aranızdaki mesafeden, havanın sürtünme katsayısından, çarpma enerjisinin ne kadar elastik (esnek) olacağından ve daha sayısız etmenden ötürü, cismin size tam olarak denk gelecek şekilde uçmuş olması; hepsi ve daha fazlası. Ancak olmuyor mu? Olabiliyor. Bizlere de haberlerden bu tip haberleri izleyerek hayret etmek düşüyor! Uzun yol şoförleri, belki saatlerce araç kullanırlar ve bir anda, yoldan fırlayan bir taş cama çarpabilir, cam açıksa içeri bile girebilir.

Peki, bir diğer olasılık... Pikniğe gittiniz ve ağaçlar altında yemek yiyorsunuz. Reçel çıkardınız ve kabını yere bıraktınız. O sırada, sizden 30 metre uzakta, yerden 15 metre yükseklikteki bir yaprak daldan kopuyor ve rüzgâr gibi çevresel etmenlere bağlı olarak yere düşüyor; tam da reçel kabını koyduğunuz yere! Yaprığın alanı ve düşebileceği alanın oranına bakılırsa, imkânsız diye adlandırdığımız durum belki de. Ancak hepimizin başına bu tip olaylar gelmiştir, gelmeye devam edebilir.

Tavla oynuyorsunuz ve üst üste iki defa 6-6 atınız. Tam ikinci 6-6 atışınızda, kapınız çaldı ve komşunuz geldi. O da tavla oynamak istiyor ancak zarlarını kaybetmiş. Sizden zar istiyor. Acaba zarların o gelmeden hemen önce 2 defa üst üste 6-6 gelmesiyle, komşunuzun zar istemesi arasında herhangi bir ilişki

var mı? Elbette hayır. Peki ya komşunuzun size uğradığı zaman dilimi (1-2 dakika) ile uğrayabileceği zaman aralığının (sabah 9 akşam 11 arası diyelim) olasılıksal olarak oranlanmasının ufaklık bir olasılık verdiğini biliyor muydunuz? Sizin o sırada tavla oynuyor olma ihtimalinizi, o sırada yapıyor olabileceğiniz sayısız işe oranlayarak hesaba katalım. Komşunuzun o sırada tavla oynama ihtimalini, yapabileceği diğer sayısız şeye oranlayıp hesaba katalım. Komşunuzun sizden isteyebileceği şeyler arasından, zar isteme ihtimalini de hesabımıza katalım. Ne kadar küçük bir olasılık olduğunu görebiliyor musunuz? Ancak gerçekleşiyor. Çünkü gerçekleşebiliyor.

Yurtdışına, çok uzak bir ülkeye gittiniz (örneğin ABD). Bir sokakta yürürken, ilkökul arkadaşınızla karşılaştınız. Bir düşünelim: Olası 200 küsur ülkeden, 50 eyaletten, 19.000 yerleşim yerinden, ikinciz de olası diğer tüm zaman aralıkları yerine, o anı seçtiniz ve Dünya üzerinde bulunabileceğiniz sayısız konum içinden, aynı konuma denk geldiniz. Bunun olasılığı, diğer olasılıkların yanında sıfırdır. Ama oldu. Peki, bu bir mucize mi? Elbette değil. Hatta bazı durumlarda nöroloji bilimi bize öyle şeyler söylüyor ki, tesadüf olgusunu açıklamak adına verdiğimiz spesifik örnek bile yavan kalıyor. Nörolojinin bize bahsettiği bu şaşırtıcı olgulardan biri de, bilinçsiz algılama. Kırmızı ışıktaki bekliyorsunuz, gözünüz bir anda yorgunluktan olsa gerek, uzaklara dalıyor. Aklınıza, en son 3 yıl önce gördüğünüz ve bu görüşmenizde size, araba alacağını söyleyen bir arkadaşınız geliyor. Görüşmenizin ardından 3 yıl boyunca arkadaşınızı ne gördünüz, ne de ondan bir haber aldınız. Şimdi durup dururken arkadaşınızın aklınıza gelmesi de neyin nesi? Hem de çok net bir soruyla beraber: Acaba araba almış mıydı? Derken, yeşil ışığın yandığını fark etmeniz ve gaza basmanızla beraber, aniden arabalardan birinden, size el sallayan birinin görüntüsüyle uyanır gibi oldunuz. Araba çabucak virajı almasına rağmen, arabanın içinden size el sallayan kişinin kim olduğunu ayırt edebilecek kadar görebilmiştiniz onu. Size el sallayan, arkadaşınızın ta kendisiydi! Şimdi bu bir mucize miydi? Tesadüfün iğne deliği miydi yoksa? Hiçbiri değildi. Sadece yukarıda bahsi geçen bilinçsiz algılama durumuna çok güzel bir örnekti bu. Kısaca görsel ya da işitsel bir uyaranı algılıyorsunuz, ancak algıladığının farkında olmuyorsunuz. Bu açıklamadan da önemli olan çıkarım, bizler için şu olmalıdır: dinamikleri hakkında yeterli kadar bilgi sahibi olmadığımız durumlar için, tesadüf, şans gibi ne idüğü belirsiz ifadeler kullanabiliyoruz.

Tesadüfler ilginçtirler. Arkadaşınız İstanbul'dayken, tam aynı saatte sizin New York'ta olma ihtimaliniz de, aynı ihtimale sahiptir. Ancak bu kimseye ilginç gelmez, çünkü denk gelmemişsinizdir. Ancak denk gelince, inanılmaz bir rastlantı, "mistik" bir şekilde gerçekleşmiş gibi gelir. Bu, apaçık bir algı yanılgısıdır. Algıda seçiciliktir!

Örnekleri arttırmak mümkündür. Herhangi bir kelimenin etimolojik köken olarak ya da başlı başına bir kelime olarak kullanışlı olması, onun karşıladığı anlamın, algısal yanılsama olduğu gerçeğini değiştiremez. Bizler, "olasılığı düşüğü olan olaylar" deriz, ancak bu olayların gerçekleşme olasılıkları vardır ve bu, doğal bir sürecin parçası olabilir. Eğer doğada bu olasılıkları değerlendirecek bir zekâ olmadığını varsayarsak, "tesadüf" kelimesinin doğa için ne kadar anlamlı olduğunu daha kolay değerlendirme olanağı buluruz.

Bir ISON Geçiyor Gökyüzünden

Bu haber hazırlanırken, ISON kuyruklu yıldızı, Dünya için en heyecanlı evresini yaşıyor. Güneş'e doğru yaklaşan kuyruklu yıldız, eğer Güneş'i geçişinden sonra yok olmayıp hayatta kalabilirse, çok parlak bir kuyruklu yıldız biçiminde, gece gökyüzümüzü süsleyebilir.

Bir kuyruklu yıldız, Güneş Sistemi'nde -veya başka bir sistemde- Güneş yakınlarından geçerken gaz salan, buzlu, bir saç ve kimi zaman da bir kuyruk sahibi cisimdir. ISON da bu cisimlerden biri. Kuyruklu yıldızın keşfi, Belarus'tan Vitali Nevski ve Rusya'dan Artyom Novichonok adlı iki amatör astronom tarafından gerçekleştirilmişti. 28 Kasım 2013 günü, Güneş'e en yakın mesafesinden (günberisinden) geçecek olan ISON, eğer bu geçiş sırasında hayatta kalabilirse, daha parlak bir şekilde yoluna devam ederek, gözlemcilere güzel bir ziyafet sunabilir. Geçişini tamamlayan ISON'un, Aralık'ın ilk haftasında, tekrar gökyüzüne dönmesi bekleniyor. İşte 2013 için, aydan aya ISON kuyruklu yıldızı:

Ağustos 2013: Dünya'dan bakıldığında ISON, Haziran ve Temmuz aylarında, Güneş'in arkasında kalmaktaydı. Arizona'dan bir amatör astronom olan Bruce Gary, 12 Ağustos 2013 tarihinde, kuyruklu yıldızı tespit etti. Ağustos'ta ISON, teleskoplarla veya ek donanımlarla gözlenebilecek kadar parlaktı.

Eylül ve Ekim 2013: ISON, Bu yılın Eylül ve Ekim aylarında giderek parlamaya başlamıştı; ancak yine de kolayca gözlenebilmesi için yeteri kadar parlak değildi. Yine de bu aylarda, amatör astronomlardan, kuyruklu yıldızın fotoğrafları gelmeye başlamıştı. Gökyüzünde, önce Aslan takımyıldızı'nın önünden geçen ISON, ardından bu takımyıldızın en parlak yıldızı, Regulus'un önünden geçti

ve daha sonra da Mars'ın yakınlarında hareketini sürdürdü.

Kasım 2013: Kasım, ISON kuyruklu yıldızı için heyecanlı bir ay oldu! ISON, bu ayın başlarında, dürbünlerle gözlenebilecek kadar belirginleşti. Daha sonra, 12 Kasım 2013'te, kuyruklu yıldızı gözleyenler, ISON'un bir patlamaya sahne olduğuna tanık oldular. ISON, bu patlama sırasında, 28 Kasım'da Güneş'e en yakın konumundayken beklenen parlaklığından daha parlak bir hl aldı. Kasım ayının bitmesine 6 gün kala ISON, gökyüzünün Güneş'in doğduğu yönünde, yani doğuda, her sabah Güneş ile beraber yükseliyor.

Aralık 2013: Bu ay, Güneş ile etkileşiminden sağ çıktığını varsayarsak, ISON'u gözleyebilmek için en elverişli ay olacak. Kuyruklu yıldız, bu ayda gündüz gökyüzünde, Güneş doğmadan önce en parlak halini alacak. Ayın sonuna doğru ise ISON, hem gündüz hem gece gökyüzünde gözlenebilecek.

Tüm bunlarla beraber, ISON ile ilgili bir noktanın altını çizmemiz gerekiyor. Birçok astroloğun ve medyumun yorumları, ISON kuyruklu yıldızının geçişi hakkında hiçbir objektifliğe sahip değildir ve bilimsellik barındırmamaktadır. Kuyruklu yıldızlar, Güneş'i sık sık ziyaret edip gözden kaybolan cisimlerdir ve hareketleri, diğer tüm gök cisimlerinde olduğu gibi, fizik yasaları tarafından belirlenir.

Kaynak: EarthSky
(24.11.2013)

Emre Oral

Işık Hızı Neden Geçilemez?

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

Işık hızının saniyede 299.792.458 metre olduğu, artık ilginç bir gerçek olmaktan çıkmış olmalı; hiç olmazsa "İlginç Bilgiler" başlığı altında verilebilir bir madde olmaktan çıkmıştır diye düşünüyoruz. Belki de kimilerimiz için bugün bile ilginç ve gelecekte bu ilginçliği getiren ilgi, fizikte yeni ufuklar açacak, bilemiyoruz. Ancak biz, bir fizikçiye göre "c" olan ve evrendeki tüm enerji formları için bir üst limit olan hızdan bahsediyoruz.

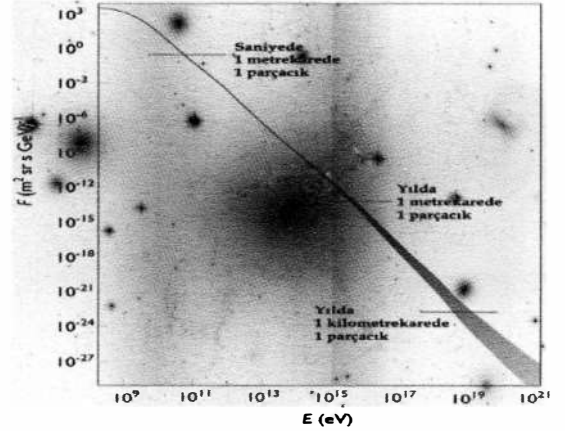
Kim olursa olsun ve ne kadar zor olursa olsun, bu hıza asla ulaşamayacağız. Bunun sebebi ise çok basit: kütleli var! Kütleli bir nesneyi istediğiniz gibi hızlandırabilirsiniz. Ancak şunu söylemeliyiz ki, "c"ye (Latince 'de "celeritas", yani "hız") ulaşabilmeniz için sonsuz enerjiye gerek duyarsınız. Üzülerek söylüyoruz ki, evrende sınırlı bir enerji var.

Ne var ki bu, "c"nin %90'ına, %99'una ya da %99,9999'una razı olacağımız anlamına da gelmiyor. Bizler her zaman, enerjiden ekstra bir parça daha ekleyerek, hızı "c"ye yaklaşıyoruz; ancak ulaşmamızın olanağı bulunmuyor. Buna, yani ışık hızına yaklaşma deneyimlerine en fazla, Higgs bozonunu bulduğumuz CERN'de tanık olduk.

İki protonu birbiriyle, saniyede 299.792.447'şer metre hızlarla çarpıştırarak (ışık hızından yalnızca 11 m/s düşük), yani iki protonu da zıt yönlerde, aynı hıza çıkararak gerçekleştirdiğimiz çarpışmalarda bizler, Einstein'ın $E=mc^2$ 'sinin sınırladığı enerji aralığında, inanılmaz enerjik parçacıklar elde edebiliyoruz. Büyük Hadron Çarpıştırıcısı'ndaki güncellemeler tamamlandığında ise söz konusu çarpışma hızı, saniyede 299.792.455 metreye çıkarılacak (yani ışık hızından sadece 3 m/s düşük) ve şimdiye kadar Dünya üzerindeki en hızlı protonlar elde edilecek. Ancak buna "hemen hemen" parametresini de eklemeliyiz.

Sonuçta proton, 1836 katı kadar ağır olduğu, atom çekirdeği etrafındaki elektrona nispeten ağır bir parçacık. Protonları, elektronlardan yüksek enerjilerde elde etmiş olsak bile, elektronları aynı hızlara çıkarmamız için gereken enerji, protonları bu hızlara çıkarmamız için gereken enerjinin 1836'da 1'i olur; yani %0,054'ü. Aradaki oran açık: kütleler, yani enerjiler. Yani $E=mc^2$; diğer bir deyişle, bir miktar kütleli enerji olarak karşılığını, kütleyi, çok büyük bir sayı olan, ışık hızının karesi ile çarparak bulabiliriz. Atom bombalarında da bu prensip işler; çok az bir madde (atomik boyutlardaki izotoplar), inanılmaz bir enerji açığa çıkarır. Konumuza dönelim.

Büyük Hadron Çarpıştırıcısı'nın öncülü olan Büyük Elektron-Pozitron Çarpıştırıcısı, 104,5 GeV'luk (1 GeV, yani "1 Gigaelectronvolt"; kabaca bir protonun kütlelerinin enerji olarak ifadesi) hızıyla rekoru hâlâ elinde bulundursa da, güncellemeden sonra Büyük Hadron Çarpıştırıcısı için

beklenen 6500 GeV'luk enerjinin yanında heyecan verici duruyor. Aslında 6500 GeV heyecan verici; fakat ilk deneyden elde ettiğimiz veriler, iki enerji için de heyecanı artırmaya yetiyor.

Esasında çıkılması beklenen hız, saniyede 299.792.457,9964 metre; diğer bir deyişle, ışık hızının %99,9999999988'i. Bu hız, vakumda; yani prensipte hiçbir madde parçacığının olmadığı boşlukta, ışık hızından saniyede 3,6 milimetre yavaş. Tabii bunlar, bizim enerji kaynakları kısıtlı Dünya'mızdan çıkan sonuçlar. Evrenden bu bağlamda ne gelir; bilemiyoruz, fakat bizim elektromıknatıslı hızlandırıcılarımızdan yüksek enerjilerde bir şeyler olduğu kesin gibi görünüyor.

Dış uzay, çöken yıldızlarla, süpernovalarla (yıldız kalıntılarıyla) ve süper kütleli kara deliklerle dolu. Özellikle büyük galaksilerin, süper kütleli kara delikler bulunan aktif merkezleri söz konusu olduğunda, manyetik alanlar, Dünya'mızın manyetik alanıyla veya rutin alanlarla karşılaştırılamayacak derecede, milyarlarca kat daha fazla gözlenir. Uzayda her yönden gelen ve adeta evreni kat eden kozmik ışınlar (yüksek enerjili parçacıklar; genellikle protonlar), bizim dünyada ürettiğimiz her makineyi adeta gözümüzde küçültüyor.

Evet, daha yüksek enerjilere çıktıkça daha az parçacığa rastlıyoruz; fakat en yüksek enerjiler, artık GeV ile ölçülmüyorlar. GeV'in 1000 katı olan TeV (Teraelectronvolt), hatta TeV'un 1000 katı olan PeV (Petaelectronvolt) söz konusu! Tüm bu rakamların yerine şunu söyleyebiliriz: bu enerjilerin hepsini, 10 milyar GeV'a kadar çıkarabiliyoruz; burada sınırlanıyoruz.

İşte buradaki sayı oldukça ilginç! Çünkü 40 veya 50 milyar GeV'un üzerine çıkıp o enerjilerde kalmanıza, evren izin vermiyor! "Sorun nerede?" öyle değil mi? İster inanın, ister

inanmayın, parçacığınız ne kadar yüksek enerjilere çıkarsa çıksın, Büyük Patlama'dan kalan bir radyasyon banyosunun içinden geçmek zorunda! Bu radyasyon, 2.725 Kelvin (-270 Santigrat derece) değerine karşılık gelen bir sıcaklığa sahip, yani bizler için çok soğuk. Eğer bizler her bir fotonun uzaydaki ortalama enerjisini hesaplarsak, 0,00023 electronvolt gibi çok küçük bir enerjiye ulaşırız. Her zaman, bir yüksek enerjili ve yüklü parçacık, bir fotonla etkileşme olasılığına sahip olur. Bu, etkileşen tüm parçacıkların sahip olduğu olasılıkla aynı olasılıktır: eğer $E=mc^2$ izin veriyorsa, yeni bir parçacığın oluşabilmesi olasılığı var demektir.

Şu işe bakın ki, gözlemler de 50 milyar GeV sınırının üzerinde, kozmik ışın bulunmadığını ortaya koyuyor! Protonlar bu enerjiyle hareket ettiği sürece hızlarının ne olacağını tahmin edebilir misiniz? Hızları bu durumda tam olarak, saniyede 299.792.457,9999999999999918 metre olurdu. Bu, en yakın galaksiye göndereceğimiz proton ve

fotonun yarısında, fotonun, Dünya'mıza sadece 22 mikronluk (mikron: milimetrenin 1000'de 1'i) bir farkla önce ulaşacağı demektir.

Sonuç: evrendeki tüm yüklü parçacıklar (her kozmik ışın, her atom çekirdeği, her proton) ışık hızı ile sınırlanmıştır. Aslında Büyük Patlama'nın kalıntısı sebebiyle, "Tam olarak ışık hızıyla bile değil; ışık hızına çok yakın bir hızla sınırlanmıştır." demek, daha doğru olur.

KAYNAKÇA:

P. Bhattacharjee, Origin and Propagation of Extremely High Energy Cosmic Rays, astro-ph/9811011v2, 1999. M. Ostrowski, Comment on the first-order Fermi acceleration at ultra-relativistic shocks, astro-ph/0101069v2, 2002. Huggett, Nick. Space from Zeno to Einstein. Cambridge: MIT Press, 1999. Print
Hartle, James B. Gravity: An Introduction to Einstein's Relativity. New York: Addison Wesley, 2003. Print.
[Http://www.nature.com/news/2008/080318/full/452264b.html](http://www.nature.com/news/2008/080318/full/452264b.html)

Karıncalar da İnsanlar Gibi, Önceliklerini Değiştirebiliyor!

Bütün hayvanlar her gün bir şeye karar vermek zorundalar. Nerede yaşayacaklar ve neyle beslenecekler? Kendilerini nasıl koruyacaklar? Bu kararları, sık sık grup olarak da veriyorlar. Peki, hayvanlar kendileri için en iyi seçeneği nasıl biliyorlar?

Arizona Eyalet Üniversitesi'nden araştırmacılar, ilk defa en azından karıncaların, tecrübelerine göre karar alma stratejilerini değiştirebildiği ortaya çıkardılar. Ayrıca karıncalar, farklı seçenekleri karşılaştırmak için de bu deneyimleri kullanabiliyor.

Bulgular, 7 Kasım 2013 tarihli Biology Letters dergisinde yayınlandı. Çalışmanın yazarları olan ve ikisi de Arizona Eyalet Üniversitesi'nin Yaşam Bilimleri Yüksekokulu'nda bulunan Taka Sasaki ve Stephen Pratt, yıllarca karıncalar gibi böcek toplulukları üzerinde çalıştılar. Sasaki, bir doktora sonrası araştırma görevlisi olarak, kolektif karar verme sürecinin, bireysel olarak bu yetiden yoksun karıncalarda nasıl ortaya çıktığını anlamak için, karıncalar insanlar için tasarlanmış psikolojik teoriler ve deneyler üzerinde uzmanlaşmış. Sasaki, çalışmalarına dair bulgularını, şu ifadelerle dile getiriyor: "Bizler de karar alıyoruz, karıncalar da karar alıyorlar; fakat ilginç olan, onların bunu kolektif biçimde yapması. Soru ise bizim, karıncalardan ne kadar farklı olduğumuz."

Bu soruyu cevaplamak adına, Pratt ve Sasaki, Temnothorax rugatulus türünden karınca kolonisine, farklı özelliklere sahip iki yuva gibi, bir dizi seçenek sundu. Örneğin ilk durumda, yuva girişlerinin boyutları farklıyken, ikinci durumda, yuvaların ışığa maruz kalma düzeyiyle oynandı. Karıncalar, bu durumlar karşısında küçük bir girişi ve düşük bir ışığa maruz kalış düzeyini seçti.

Söz konusu üniversitede doçent olarak bulunan Pratt, deneyi şöyle yorumluyor: "Bu, biz, insanların ev satın almasına benziyor. Söz konusu olabilecek birçok seçenek var: büyüklük, oda sayısı, komşular, fiyat, hatta bir havuz bile! Liste böylece uzayıp gider... Karıncalarda da durum benzer; boşluklarda yaşadıkları için, karanlık ya da aydınlık, büyük ya da küçük yuvalar söz konusu. Tüm bunlarla beraber, bir insan evine benzer şekilde, kendi evlerinde istedikleri her özelliği bulabilme olasılıkları çok düşük."

Bununla beraber, iş iki seçenek arasında tercih yapmaya geldiğinde, karınca toplulukları, daha önce rastlanmamış bir zekâ düzeyinde davranıyorlar. Bunu da, daha önce karşılaştıkları seçeneklere dair tecrübelerini değerlendirebilmelerine borçlular. Yani bu karıncalar da, insanlar gibi, bazı konularda karar verebilme yetisine sahip; ancak tek bir farkla: onlar, bunu hiçbir muhalefet olmadan, koloni halinde yapıyorlar. İki bilim insanının da bundan sonra birleştiği soru, karıncaların bu konuda nasıl muhalefetsiz bir şekilde hareket edebildikleri yönüyle Pratt, karıncaları, insan beynindeki bireysel nöronlara benzetiyor. Karıncalar da, nöronlar da karar alma sürecinde kilit rol oynuyor, ancak kimse her nöronun bir kararı nasıl etkilediğini anlamıyor. Sasaki ve Pratt, bundan sonrası için verilerini, insan topluluklarına uygulanabilir ve hayatı kolaylaştırabilir yöntemler üzerine değerlendirmeyi düşünüyorlar.

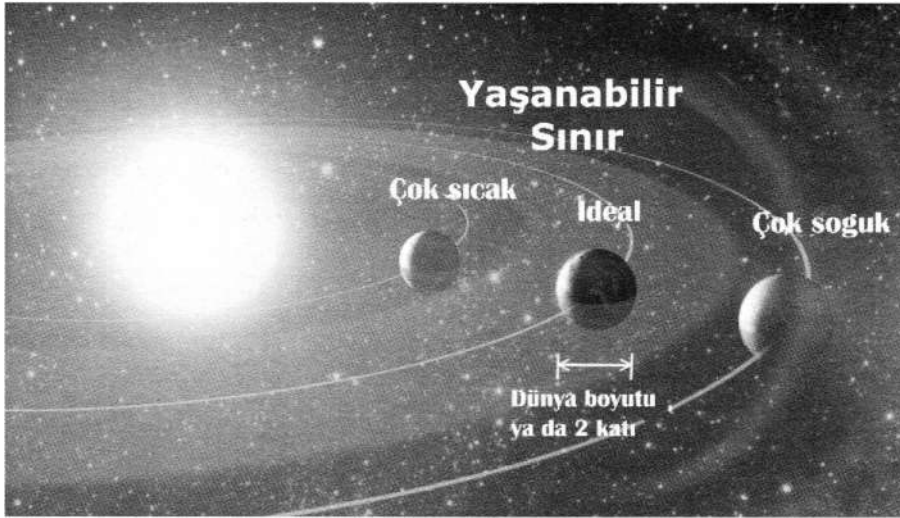
Kaynak: PhysOrg

İleri Okuma: Sasaki, T. Granovskiy, B. Mann, R.P. Sumpter, D. Pratt, S.C. (2013) "Ant colonies outperform individuals when a sensory discrimination task is difficult but not when it is easy"

(07.11.2013)

Emre ORAL

Yaşanabilir Gezegenler Ne Kadar Yaygın?

Şekil 1 - Yaşanabilir Sınır. (Görsel: Petigura/UC Berkeley, Howard/UH-Manoa, Marcy/UC Berkeley)

Berkeley ve Hawaii Üniversitelerinden astronomlar, Kepler Uzay Aracı'ndan 4 yıl boyunca elde ettikleri verilere dayanan bir analize imza attılar. Analizde, herhangi bir güneş sisteminde, yaşanabilir sınırda[1] bulunan, Dünya boyutundaki gezegenlere dair ayrıntılı bir tarama yapıldı ve takriben kaç yaşanabilir gezegenin gözden kaçırılmış olunabileceği hesaplandı. Tüm bu araştırmalara göre, Güneş benzeri yıldızların %22'si, yörüngelerinde potansiyel yaşanabilir gezegenler bulunduruyor; ancak hepsi kayalık ve sıvı su bulundurmaz.

Hatırlayabileceğimiz gibi, NASA'nın, dış uzayda yaşanabilir gezegen arayışı için uzaya yolladığı Kepler Uzay Aracı, 4 yıllık görev süresinin sonunda bir mekanik sorundan ötürü sakatlanmıştı. Ancak neyse ki Kepler, adeta adımı aldığı bilim insanının azminden esinlenerek, galaksimizde bulunan yaklaşık 100 milyar yıldızdan ne kadarının yaşanabilir gezegenlere sahip olduğunu saptama misyonu için yeterli veriyi, bilim insanlarına sağladı. Hawaii Üniversitesi'nden ve Berkeley Üniversitesi'nden araştırmacıların istatistiksel verilerine göre, Her 5 Güneş benzeri yıldızdan 1'i Dünya boyutlarında ve yüzeyindeki yaşamı destekleyebilecek nitelikte.

Berkeley Üniversitesi'nden yüksek lisans öğrencisi olan ve aynı zamanda, Kepler Uzay Aracı'ndan gelen verileri yöneten Erik Petigura, "Bu, gece gökyüzüne baktığınızda gördüğünüz binlerce yıldız arasından, size en yakın Güneş benzeri ve yaşanabilir gezegene sahip yıldızın, sizden sadece 12 ışık yılı uzakta olabileceği ve çıplak gözle görülebileceği anlamına geliyor. Bu inanılmaz!" ifadelerini kullanıyor. Petigura ve Berkeley Üniversitesi'nde Astronomi profesörü olan Geoffrey Marcy, çalışmalarını 4 Kasım 2013'te, Proceedings of the National Academy of Sciences dergisinde yayınladılar.

Araştırma grubu yine de temkinli, zira bizleri, yaşanabilir sınırda bulunan gezegenlerin çoğunun, hayatı, hâlâ bildiğimiz formuyla, hayat için çok sıcak ya da çok soğuk

olması açısından, desteklemediği konusunda uyarıyorlar. Marcy'nin yorumu ise şu şekilde: "Bazıları, DNA gibi moleküllerin işlevsel kalmasını engelleyecek derecede sıcak, çünkü çok kalın bir atmosfere sahip. Bazılarıysa canlı organizmalara ev sahipliği yapabilecek kayalık yüzeye ve sıvı suya sahip olabilir. Henüz bu gezegenlerin hangi tiplerinin yaşama uygun olduğuna dair bir aralığa sahip değiliz." Araştırma ekibinin yaşanabilir tanımı, gezegenin, Dünya'nın Güneş'ten aldığı ışığın dörtte biri ile dört katını almasını gerektiriyor.

Petigura ve arkadaşları, Hawaii'deki Keck Teleskobu'nu kullanarak, mümkün olduğu kadar fazla yıldız barındıran spektrumu incelediler. Bu, onlara, yıldızların gerçek parlaklıklarını belirleme ve yörüngelerindeki gezegenlerin doğru çaplarını, Dünya ile karşılaştırmalı olarak değerlendirebilme fırsatı verdi. Petigura ve Marcy, Güneş boyutlarında ve ondan biraz sıcak ya da biraz soğuk olan 42000 yıldız odaklandı ve bunların yörüngelerinden 603 aday yaşanabilir gezegen keşfetti. Bunlardan sadece 10 tanesinin Dünya boyutlarında olup (Dünya'mız boyutlarında ya da Dünya'mızın 2 katı kadar), yıldızlarına, yüzeylerinde ılık bir sıcaklığa ve sıvı suya sahip olacak uzaklıkta bulunduğu ortaya çıktı.

[1] Yaşanabilir sınır: Astrobiyolojide "Goldilocks bölgesi", diğer adıyla "yaşanabilir sınır", yüzeyinde sıvı su tutabilmek adına yeterli atmosfer basıncına sahip bir gezegen için, yıldız etrafında teorik olarak mümkün olan bölgeyi niteleyen, bilimsel bir terimdir. Kavramın önemi, sıvı suyun, yaşamın bilinen tüm formları için gerekli olmasından ve yeryüzündeki hayat için elverişli koşulların, uzaydaki benzerlerini keşfetmemiz şansını bize tanımasından gelir.

Kaynak: PhysOrg
İleri Okuma: Petigura, Erik A. ; Howard, Andrew W. ; Marcy Geoffrey W. (2013) "Prevalence of Earth-size planets orbiting Sun-like stars,"
(04.11.2013)

Emre Oral

Kennedy Suikastı Neden İzleyen Yıllarda, Dallas'ta Kalp Krizlerini Artırdı?

Kasım ayının 22. günü, 1963 yılından bu yana, tarihte kara bir leke olarak anılıyor. Dönemin Amerikan başkanı, John F. Kennedy, suikaste kurban gidişinin 50. yıldönümünde, 22 Kasım 2013 günü anıldı. Bu gibi travmatik olayların ardından, insanlar genellikle paylaşılan kayba yanıt olarak, bir tür kenetlenme refleksi gösterirler. Ancak sonuçlar her zaman güllük gülistanlık olmaz. JFK suikastından sonra, birçok kişi, bu olayın -siyasi ya da siyasi olmayan- sorumlularını, komplolarla beraber araştırmıştı.

Dallas şehri de olay sebebiyle kötü bir ün kazanmış ve nefret şehri takma adıyla, bu konuda parmakla gösterilir hale gelmişti. Olayın, şehrin psikolojik sağlığı üzerindeki negatif etkileriye, cinayetlerin, intiharların ve hatta kalp krizlerinin oranındaki artışla kendisini gösterdi.

Texas'ta bir tarih yazarı ve küratör^[1] olan Steven Davis, son kitabı, Dallas 1963'te, bu kilit yıldan sonra şehrin karakterinin evrimine değiniyor. The Guardian'a verdiği röportajda Davis, şehrin suikastten sonra ciddi bir psikolojik baskı altına girdiğini ve bunun da, şehrin fiziksel sağlığında tecelli ettiğini söyledi: kentteki kalp krizi vakaları, %40 artmış bulunuyor. Ayrıca zincirleme etkiyle beraber, şehir merkezinden uzaklardaki insanlar bile tehdit altına giriyor.

Psikolog, James Pennebaker, Collective Memory of Political Events: Social Psychological Perspectives (Siyasal Olayların Kolektif Belleği: Sosyal Psikolojik Perspektifler) adlı kitabında, JFK suikastini izleyen 4 yıl içinde, Dallas'ta kalp rahatsızlıklarından dolayı meydana gelen ölümlerde, diğer Texas şehirlerindeki ve ülke genelindeki %2'lik düşüşe rağmen, %4'lük bir artışa rastlandığını not ediyor. Aynı şekilde, başkanın kaybından sonraki 2 yıl içerisinde, Dallas'ta cinayet ve intiharlar önemli ölçüde artmış.

Tüm bunlarla birlikte, diğer stres kaynağı olaylar da halk sağlığı üzerinde benzer etkiler gösteriyor. Örneğin, 1981'deki Atina depremini izleyen günlerde ve aylarda, kalple bağlantılı ölümler, %50 oranında artmış görünüyor. Stres kaynağı olaylar küçük ölçekli olsa da, söz konusu etkilerin aynı düzeyde bulunması ise bir diğer çarpıcı sonuç. Daha da çarpıcı bir istatistik: Japon ve Çin kültüründe 4 sayısının uğursuz olduğu inancı bulunduğundan, her ayın 4. gününde, bu coğrafyada, kalp ataklarında olağandışı artışlar gözleniyor!

[1] Küratör: Sergilerin oluşturulmasından açılmasına, yerleşim planından medya ve sponsor ilişkilerine kadar tüm katmanlarda görev alan kişi.
Kaynak: Discover Magazine (22.11.2013)

Emre Oral

BAŞKALDIRAN ÜSTGERÇEKÇİLİK*

Halit Payza

Selahattin Hilav, gerçeküstücülüğü, devrimci bulur. Ne var ki, başlangıçta sınırlarını çizdiği, kurallarını koyduğu gerçekliğe varamamıştır. Gerçeküstücülük kendini şiirde duyumsatır ve sonuncul hedefine orada varır. Hilav, gerçeküstücülüğü şiiri gözeterek, yüzyılın en önemli akımı olarak nitelendirir. “Günümüzde,” der, “hiçbir şair, gerçeküstücülüğün şiir deneyini önce yaşamak, sonra da aşmak zorunda olduğunu bilmezlikten gelemmez. Yoksa kaçınılmaz biçimde şiirin gelişim çizgisinin gerisinde kalacaktır.”(1) Hilav, gerçeküstücülüğü kendini sürekli irdeleyen, yeniden oluşturan bilincin serüveni olarak gösterir.

Selahattin Hilav, Edebiyat Yazıları'na(2) yazdığı önsözde de bunun gerekçelerini girişte anlatır. İnsanın sınırsız isteklerinin ve sonsuz düşlerinin ardından gitmek istediğini söyleyen Hilav, büyük tutkularına karşın, günlük yaşamın gerçeklerine yenik düştüğünü söyler. Tutsak olduğu yine kendi ayarttığı, kendisine yabancılaşmış zorunluluklardır. Marks'ın, 11. Tez'inde ileri sürdüğü gibi, 'filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, aslolan dünyayı değiştirmektir.' Bunu salt filozoflardan beklemek de pragmatizmdir. Dünyayı yorumlamak yalnızca filozofların işi olamaz, bütün insanlık ailesinin işlevlerinden yalnızca biridir dünyayı yorumlamak. Dünyayı değiştirmek de filozofların işi değil, o da bütün insanlık ailesinin ortak ülküsüdür.

Hilav bunu insanın yırtılış ve parçalanışı olarak adlandırır. Çağdaş felsefenin temel konularından biri de budur. Filozofların görevi yabancılaşmanın nedenlerini açıklamak insansal bütüne götüren yolları belirtmektir. Özellikle Hegel'deki kavramlar; dışlaşma, yabancılaşma ve bütünlüktür. Hilav çağdaş düşünce akımlarını sayarken, Nazizm'i de çağdaş düşünce akımları içinde sayar ki buna katılmak olanaksızdır. Hilav'ın gösterdiği çağdaş düşünce akımları Nazizm, Marksizm ve Varoluşçuluk'tur. Hilav'ı Nazizm'in kaynağını da tıpkı Marksizm ve Varoluşçuluk gibi Hegel'de bulduğu düşüncesi ile aklayabiliriz. Çıkış kaynağı olarak orada bulur Marksizm'i de Nazizm'i de.

Nazizm çağdaş düşünce akımları arasında sayılamaz, Nazizm çağdışıdır.

Nazizm'in çağdaş düşünce akımları olduğu savını görmezden gelirse, Hilav kitaba yazdığı önsözde, gerçeküstücülüğün de bu düşünce akımları arasında olduğunu belirtir. Gerçeküstücülük; toplumsal önyargıları ve yaşamı sınırlamasıyla, yaşamın çıkarıcı düzenine, dar bir nesnel anlayışı dayatan koşullara bir başkaldırıdır. Bu başkaldırının ereği bilinçdışını, düşünüyü, imgelemin olmazsa olmaz en doğal hak olarak gördüklerini geri almaktır. İnsansal bütünlüğe ancak bu yöntemle ulaşılabilir. Gerçeküstücülüğün varmak istediği hedef budur, sanat akımı olmak değil, devrim hareketi olmak!

Gerçeküstücülük bu amaca ulaşabilmek için Freud'un yöntemlerini şiir ve resmi bir araç olarak kullanmakla başarabilecektir. Alay edilmenin karşısına alay etmeyi, uslu durma yerine rezalet çıkarmayı, dayak yemek yerine dayak atmayı, toplumun dayattığı belli bir politikayı kabul etmeyip, karşısına başka bir politik hareket çıkarmak, protest eylemlerle onaylamayı değil, başkaldırmayı koymak... Bunu da bilinci aşarak, bütün yöntemlerle sağlamak... Engel yok, sınırlar yok. Nesnel gerçekliği yıkmak için, gerçeküstücü her yol mubahtır.

Hilav, bunun başarıyı getirmediğinin görüldüğünü de yazar. Nesnel gerçeklik karşısındaki gerçeküstücü yöntem, varılmak istenilen hedefe varmada yetersiz kalır. İstenilen ereklere ulaşmada, yapılmak istenilen devrimi gerçekleştirilmede yetersiz kalır. Başlangıçta güçlü bir protest devrim gibi başlayan hareket giderek başlangıçtaki gücünü yitirir, nesnel gerçeklik karşısında etkisiz kalır.

Gerçeküstücülük, 'düşünceyle gerçek, imgeselle nesnel, salt olanla görece'nin diyalektiğine yenilir. Çünkü aralarındaki ilişki yeterince anlaşılammıştır. Daha kötücül olanı ise gerçeküstücülüğün salt kültür devrimi olarak burjuvazi tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası hedefinden sapıtılmasıdır. Hilav'a göre gerçeküstücülük gizemciliğe evrilmiştir.

Gerçeküstücülüğe büyük değer veren Hilav, bu

akımın temsilcisi olan şairlerce gerçeküstücülüğün yaşayacak yanlarının benimsenerek, aşkın bir düzeye çekilerek yeniden gerçek değerinin teslim edilmesini ister. Buradan bir yaratıcılık yasasına ulaşmayı amaçlamaktadır. Daha önce ortaya konulmuş olanlarla hesaplaşmak, onları özümseyerek aşkınlamak.

Bilinç salt edilgen bir yansıma değil, ondan başkadır. Toplumsal gerçek bilincimizi belirler ve sınırlar koyar. Toplumsal yapı neyse, onun bilincimize yansıması da odur. Az gelişmiş bir ülkenin bireylerinin bilinci de az gelişmiştir. Bunda çıkış toplumsal gelişimle, bilincin nesnelin bilgisini edindikçe olacaktır. Ancak o zaman gerçeğin daha doğru bir tasarımı görülebilir ve zorunlulukların bilgisini edinerek edilgenlikten kurtulur, etkinleşiriz. Zincirlerimizden ve bilisizliğimizden başka yitirecek hiçbir şeyimiz yoktur. Yaratıcılık iki bilginin bileşimidir; öznelin ve nesnelin. Birinin eksikliği durumunda diğeri de eksiktir, öznelin ve nesnelin bilgisini edinemeyen bilinç, gerçekleri gerçek olarak görmek yerine onun çarpıtılmış bir karikatürünü görebilir.

Hilav yazınının içinde bulunduğu durumu da bunun için bir kör dövüşü olarak nitelendirir. Böyle gelip böyle gitmesinin temelinde bu vardır. Yazınımız, evrenin, tarihin, toplumsal gerçeklerin karşısında eksik ve başarısız kalmıştır. Evrensel nitelikli yapıtlar verilmesi için, içinde bulunulan eskicil düşüncelerin aşılması, insan bilincinin ve insan duyarlılığının ucundan başlamak gerekmektedir.

Bu sınırdan başlamak ilkesi, Özdemir İnce'nin gelenekçilik ve gideneçilik kavramları ile özdeştir. Hilav nasıl eskicil düşüncenin aşılması bilincin ve duyarlılığın son sınırından başlayarak onu aşmak gerektiğini ileri sürüyorsa, Özdemir İnce de gelenekçiliğin bilinerek, içselleştirilerek, gideneçilikle gelenekçiliğin keşiştiği çizgiden başlayarak onu aşmak gerektiğini söylemektedir.

Hiç kuşkusuz yazın salt bilgi demek değildir. Ancak bilgi yine de yazınsallığın bütünüdür. Bilgi olmaksızın yazın da olmaz. Yazınsallık bilgiyi yazınsal bilgiye dönüştürerek yazının kendi yöntemlerini, izleklerini, türlerini oluşturmaktır. Hilav da yazının bilgiye indirgenmeyen bir nitelik taşıyor olmasına karşın, yine de bilgiyi tikel bir biçim olarak değerlendirir.

André Breton'a göre; "Her gerçek edimin temelinde doğrunun araştırılması vardır." Yazında da...

Hilav'ın da kabul ettiği gibi; gerçeküstücülük kültürün bütün gerçekliğini daha iyi bilmek, daha iyi kavramak için bir yöntemdir!

Gerçeküstücüler ölünceye dek usdışını savundular, bunun için ayaklandılar. Karşılarında Marksçılar buldular ve Marksçılar da gerçeküstücülüğü dizginlemek istediler. Marksçılar Albert Camus'un dediği gibi tüm'ü fethetmeyi istiyorlar, oraya yöneliyorlardı, gerçeküstücülerse yerleşe. "Usdışı, dünya imparatorluğunu fethetmeye yeterse, tüm'ük de usdışına boyun eğdirmek isteyebilir. Ama birlik isteği daha titizdir. Her şeyin ussal olması yetmez ona. Her şeyden önce, ussal ile usdışının aynı düzeyde uzlaşmasını ister. Birlik bir sakatlama içermez." (3)

André Breton tüm'lüğü, birlik yolunda usun ve usdışının birliği- zorunlu ama yetersiz bir evre gibi görüyordu. Ya hep ya da hiç... Us ve usdışı ya birliktedir ya da ikisi de yoktur. Gerçeküstücülük evrensel yönelik gelişir. Breton Marks'tan yakını ve evrensel olmamakla

yüklenir ona. Basit, iki değiştirmeden söz edebiliriz. Dünyayı değiştirmek, yaşamı değiştirmek! İlkinin Marks'a ait olduğunu biliyoruz, filozoflar için söyleniyor. İkincisi Rimbaud'a ait. Camus, birincisinin dünya tüm'üğünün fethi olduğu kanısındadır, ikincisi ise yaşamın birliğinin fethine. Rimbaud gerçeküstücülüğün eylem değil, çilecilik ve ruhsal deneyim olduğunu ima ediyordur. Marks ise eylemden söz ediyor, çilecilik ve ruhsal deneyimin eylemle aşılabileceğini, teori ve pratiğin birlikteliği ile gerçekleşebileceğini. Breton Rimbaud'un kavramını yeğledi, Marks'ın önermesini dikkate almadı.

Breton düşle gerçeği, ülkü ile gerçek arasında var olan çelişkinin yüceltilmesini ister. Camus, gerçeküstücü çözümünü somut-usdışılık, nesnel rastlantı olarak formüle eder. "Şiir 'en yüce nokta'nın fethi, hem de olanaklı olan tek fethidir. 'Ruhun öyle bir noktasıdır ki, yaşam ile ölüm, gerçek ile düşsel, geçmiş ile gelecek... birbirleriyle çelişkin görünmez artık.' 'Hegel öğretisinin büyük başarısızlığı'nı belirtecek olan bu en yüksek nokta nedir? Gizemcilere yabancı olmayan uçurum-tepenin aranişı." (4)

Selahattin Hilav da aynı tehlikeden söz etmiyor muydu, gerçeküstücülüğün gizemciliğe dönüştüğünü söylerken?

Camus, Başkaldıran İnsan'da gerçeküstücülüğün temel düşmanın usçuluk olduğunu söyler. Breton'un düşünceleri de özdeşlik ve karşıtlık ilkeleri zararına, garip görünümlü bir Batı düşüncesidir. "Breton yüceltmek istediği insanın, gerçeküstücülükle benimsenen kimi ilkeler adına, inatla küçültüldüğü bir çağın dehşeti karşısında, geçici olarak geleneksel aktöre dönmeyi önermek zorunda olduğunu sezdi." (5) Camus, itiraf etmek zorunda kalır. Gerçeküstücülük, olanaksız bir bilgelikten başka bir şey değildir.

André Breton, Üstgerçekçiliğin Manifestosu'nda; ister sözle, ister yazıyla, isterse başka bir yöntemle düşüncenin gerçek anlamda işleyişini gerçekleştirenin otomatizm olduğunu belirtir.

Peki, öyleyse otomatizm nedir?

Otomatizmde estetik yargılara, izlenilecek ilkelere, uygulanması olmazsa olmaz kurallara bağlılık yoktur. Otomatizm bilincin denetimini reddeder. Ortaya koyacağını bilincin denetimi dışında, bilinçdışı bir biçimde, otomatik bir biçimde gerçekleştirir. Otomatizm, hiçbir estetik ön yargıya, ilke ya da kurala bağlı olmaksızın, bilinçdışının ortaya çıkarıldığı sanatsal çalışmalara ad olarak verilir. Yine de otomatizm gerçeküstücülerin başlattığı bir akım değildir. Gerçeküstücüler onu yaratmadılar yalnızca kullandılar. Asıl yaratıcıları dadacılar. Dadacılar otomatizmi 1910'da uygulamaya koydular ve bir on yıl sonra, onu izleyen on yılda da gerçeküstücüler sahiplendiler.

Üstgerçekçilik, bazı çağırışım biçimlerinin kendisi ortaya çıkıncaya kadar önemsenmediğini, ciddiye alınmadığını, oysa önemsenmeyenin önemsenmesini savlar. Bilincin ussal çıkarsamalarını değil, düş gücünün kendisine, düş gücünün işlevine inanır. Breton manifestoda şunları yazar; "O, bütün öteki ruhsal işleyişleri kesinlikle yıkmayı ve yaşamın temel sorunlarının çözümünde onların yerini almayı amaçlamaktadır." (6)

Her manifesto savaş ilanıdır, kesin uyarı yerine geçer. Manifestoyu veren, manifesto verilene savaş açar.

Her savaş önceden ilan edilmek zorundadır. Ancak alçaklar kallesçe saldırır. “Biz,” der Breton “ortaya çıkmadan önce bu sözcüğün hiçbir geçerliliği olmadığı kuşku götürmediğinden, bizim onu anladığımız çok özel anlamda bağlamda- SÜRREALİZM kelimesini kullanma hakkımıza karşı çıkanlar son derece sahtekâr bir yaklaşımda bulunuyorlar.” Sahtekârın maskesini alaşağı etmeye çalışıyor Breton. Biz ondan önce de gerçeküstücülüğe ilişkin kullanımlar olduğunu buradan çıkarıyoruz. Bir tokat gibi sürdürüyor Breton, “Bu nedenle, sözcüğü ilk ve son defa tanımlıyorum” derken yeniden ve kesin olarak tanımlamaya gereksinim duyduğunu ifade ediyor. İki nokta üst üste koyuyor ve sürrealizm tanımını yazıyor; savaşın gereçlerini oradan öğreniyoruz. “Kişinin, düşüncenin gerçek işleyişini sözel olarak, yazılı bir sözcük aracılığıyla ya da başka herhangi bir şekilde ifade etmeyi seçtiği katıksız halinde, psişik kendiliğinden oluş -felsefe, özdevim-. Estetik veya ahlaki kaygılardan muaf olarak, mantık tarafından uygulanan hiçbir kontrolün geçerli olmadığı, düşüncenin dikte edildiği bir düzlem.”(7) Hepsi bu. Başka tanımlamalara girişmiyor Breton. İlk ve son kez tanımladığını söylüyor ve noktayı koyuyor. Bundan sonrası teori değil eylemdir.

Breton'dan önce gerçeküstücülüğün adı ilk kez Guillaume Apouinaire tarafından ortaya atılmıştı. Tarih 1917. Rusya devrim doğuruyor. Fransa'da da gerçeküstücülük... Her ikisini de devrim olarak adlandırmakta sakınca yok. Yine de gerçeküstücülüğün gerçek temsilcileri Rimbaud ve Lautreamont. Marquis de Sade dâhil olmak üzere bütün romantikler. Breton iki yıl sonra, 1919'da ilk ve son kez tanımladığını söylüyor. Öyleyse diğer tanımlamalar gündem dışıdır. Mustafa Kemal Samsun'a bir ülke kurtarmak için çıkıyor ve İstanbul Hükümeti başka olmak üzere işgalcilere manifesto veriyor. Amasya genelgesini yayımlıyor; “Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” Breton da, yazında aynı şeyi yapıyor. Birinci manifestoyu yayımlıyor; Mantık tarafından uygulanan hiçbir kontrol geçerli değildir. LiKerature 1919 yılında yayıma giriyor. Otomatik yazım tekniği ilk kez bu dergide uygulanıyor. Dergide Louis Aragon, Phillippe Soupault, ardından Paul Eluard yazıyor. Bilinçaltı tekniğinin gelişimi de buradan yola çıkar.

Breton daha sonra Tristan Tzara ile müttefik antlaşması yapıyor, güçlerini birleştiriyor. Gerçeküstücülük, Dadaizm'le el ele, koyun koyuna. Sürrealist manifesto 1924 Ekimi'nde yayımlanıyor. Bizde Cumhuriyet bir yıl önce ilan ediliyor. Cumhuriyet'in babası Mustafa Kemal, Sürrealizmin düşünce babası da Sigmund Freud oluyor. Biri daha var; felsefi alanda, sezgicilik'in kuramcısı, Fransız filozofu Henry Bergson.

André Breton, “Düşüncenizin kendi üzerinde toparlanmasına mümkün olduğu kadar elverişli olan bir yerde oturduktan sonra kâğıt, kalem getirin. Kendinizi elinizden gelen en pasif veya en alıcı duruma koyun. Kendi dehanızı, yeteneklerinizi ve başkalarınınkileri bir yana bırakın. Edebiyatın, insanı her şeye götüren hazin yollardan biri olduğunu içinizden geçirin. Önceden düşünülmüş hiçbir konu olmadan çabuk yazın, aklınızda tutamayacak ve yazdığınızı yeniden okumak isteğinde bulunmayacak kadar çabuk yazın. İlk cümle kendiliğinden gelecektir; her saniyede, dışarıya vurmaktan başka bir şey beklemeyen,

bilinçli düşüncenize yabancı bir cümlemin bulunduğu muhakkaktır” diyerek açıklar otomatik yazma tekniğini.

Noktalama işaretleri yok, imla kuralları yok. Serbest yazın ekonomisi. Marcuse, Rimbaud için haykırıyor; “Dünyayı yeni bir dile tercüme etmeye çalışıyor.”

Breton'un Freud'u izlemesi mesleksel dayanışmadır. Breton da tıp doktorudur. Birinci Dünya Savaşı sırasında, orduda ruh ve sinir hastalıkları uzmanıdır. Hastaları savaşın aklını yitirmesine neden olduğu şizofrenler ve paranoyaklardır. Şizofrenler; gerçekle hayal dünyasını ayırt edemezler. Mantıksal düşünme yetenekleri yitirilmiştir. Olağan duygusal tepkiler veremezler, toplumsal kurallara uyamazlar. Anımsama, konuşma yetenekleri ortadan kalkmıştır. Paranoyaklar; sözcüklere başka anlamlar yüklerler. Dünya uzaylılar tarafından ele geçirilmiştir ve casuslar attığınız her adımı izlemektedir. Bir im, bir sembol dildir, başka bir dildir.

Gerçeküstücüler paranoyak ya da şizofren değillerse de, bilinçli olarak paranoyalarla, şizofreniyle ilgilidirler. Bilinç, devrede değilse, bilinçaltı ya da bilinçdışı egemendir ve gerçeküstünün hâkimiyeti orada başlar.

Nadja'da, André Breton monologlarla sürrealizm manifestosunu anlatır. “Güzellik karşısında, gerekli olarak belli bir tavır çıkar bundan, burada ancak tutkusal ereklele ele alındığı açıktır onun. Kesinlikle, durağan, yani 'taşlaşmış düşünün içinde' sıkışıp kalmış bir halde değildir, insanoğlu için. Odalıkların gölgesinde, tek bir günü kapsadığı iddiasında olan şu trajedilerin ta diplerinde bir yerde yitip gitmiş, hani neredeyse daha az devingen, yani arkasından, dörtlü, dur duraksız bir koşunun gelmemelik edemeyeceği şu doludizgin gidiş tabidir, bir başka deyişle, bir kar tanesinden daha şaşkın, daha kararlı, sıkılıp boğulacağı korkusuyla hiç kucaklatmak istemezcesine kendini... Ne devingen ne durağan, seni nasıl gördüysem onu da aynen öyle gördüğüm, güzellik... Vakti saati geldiğinde ve belirli bir zaman içinde, görmüş olduğumu gördüğüm gibi, umuyorum, tüm yüreğimle umuyorum gibi geliyor ki, seninle uyum halinde olduğumu söyletecektir o. Lyon garında, dur duraksız, olduğu yerde hoplayıp zıplayan, yerinde duramayan bir tren gibidir o, bilirim ki hiçbir zaman terk etmeyecektir garı, terk etmemiştir de. Birtakım sarsıntılardan, silkintilerden oluşmuştur, çoğu hiç önemli olmayan sarsıntılardan, ancak bir Sarsıntı'yı (Saccade), kimin bir sarsıntısı varsa, denizlemeyle görevli olduklarını bildiğimiz... O ki, kendime veremeyeceğim tüm önem ondadır. Us, sahip olmadığı hakları oradan buradan alır, mal eder kendine. Güzellik, ne devingen ne durağan güzellik. Bir sismograf gibi güzel olan insan yüreği. Sessizlik Krallığı... Kendimle ilgili haberleri almama bir sabah gazetesi yeter de artar bile. (...) Güzellik, ya İHTİLAÇLI bir güzellik olacak ya da hiç olmayacak.”(8)

Nadja'ya bir önsöz yazan Ferit Edgü, gerçeküstücülüğün yazın ve sanat alanında Türkiye'de hiç görülmediğini, Orhan Veli ve Garip Şiiri ile Sait Faik öykücülüğünün gerçeküstücü şiir ve öykü olamayacağını belirtir. Buna İkinci Yeni şiiri de eklenebilir.

Edgü, Breton ve Nadja Üzerine Birkaç Söz başlıklı önsözde şunları söyler; “Sürrealizmin yazın ve sanat alanında etkisinin görünmediği ender ülkelerden biridir Türkiye. Bir Türk gerçeküstücülüğü hiçbir zaman

olmamıştır. Sürrealizmi, sanat alanında, biraz başkaldırı, biraz aykırılık, biraz değişiklik, biraz gerçeküstücülük olarak görenler (aslında onun felsefesinden hiç mi hiç haberi olmayanlar), örneğin Garip şiirini, Sait Faik'in son öykülerini ve benim kuşağımın ilk öykülerini, günümüzün biraz fantastik, biraz fantezi ürünü öykülerini sürrealizm sözcüğünü Türkçeye çevirerek 'gerçeküstücü' olarak nitelemişlerdir./ Oysa sürrealizm yalnız bir sanat okulu değil, bir dünya görüşüdür. Akımlar ve okullarla dolu 20. yüzyıl sanat dünyasında, insanı ve dünyayı değiştirmeyi amaçlayan tek sanat akımıdır./ (...) Breton içinden çıktığı toplumun kültür/sanat temelini oluşturan Yunan/Latin kültür, sanat ve felsefesine karşı çıkıyordu. Çünkü karşı çıktığı rasyonalizm, bu kültür ve felsefenin ürünüydü. (Yaşamındaki tutarlılığı saçmaya değin götüren sanatçı, örneğin, hiçbir zaman, bu kültür ve felsefenin ana kaynağı sayılan Yunanistan'a ayak basmadı.) Kuşkusuz sürrealizm, bir anti rasyonalist akımdı. İnsanoğlunu hiçbir zaman ratio'nun (usun) verileriyle anlayamazdık. Hayalin ve düşün ussal bir yönü yoktu. Düşler, büyüler, tılsımlar, seziler, önseziler rasyonalizmin nesi ile açıklanabilir mi? / Hayır, Batı'nın, ratio temelleri üzerinde yükselen kültürü, sanatı, uygarlığı tek kültür, tek sanat, tek uygarlık değildi. Usun ötesinde bir sezgi; felsefenin ötesinde bir algılama; hatta düşünce dilinin ötesinde bir dil vardı ki, bunların kendilerini dışavurumları çok daha saf, çok daha authentique olabiliyordu. Sürrealizm akımı içinde yer alan sanatçılar da, pusulalarını daha çok bu yöne çevirdiler.”(9)

Edgü önsözde, Nadja'nın yazınsal hiçbir tür içine sokulamayacağını belirtir. Onu tür dışı bir metin olarak kabul eder. Kitabı adını veren Nadja, genç Breton'un sokakta karşılaştığı, bir mıknaş gibi ona doğru çekildiği bir kadındır. Bu kadın biyolojik olarak ortada yoktur ve gerçeküstüyü temsil eder. Nadja gerçeküstüdür. Tür dışı bu anlatıda Nadja'nın yaşamı bir akıl hastanesinde noktalanır. Ama zaten Breton için akıl hastanesinin içiyle dışı arasında fark yoktur.

Nadja'nın önsözünde Breton'un dediği gibi, 'güzellik, ya ihtilaçlı(10) bir güzellik olacak ya da hiç olmayacak' mıdır? Salvador Dali güzelliği 'sapkınlıklarımızın bilincine varma ölçüsü' olarak niteler. Güzellik bir sapkınlık ölçütü olarak değerlendirilebilir mi?

Gerçeküstülerden başka ne beklenir?

André Breton, otomatik yazıyı kullandıktan bir süre sonra bıraktıklarını söylüyor. Yaptıklarının yaratı olmadığını algılamış olabilirler mi? Otomatik yazı bir oyun, zar atmak gibi. Tümceler, sözcükler ayrı ayrı kâğıtlara yazılıyor, karıştırılıyor ve rastlantısal olarak seçilerek yan yana alt alta getiriliyor. Elbette bütünüyle yaratıyı bir yana bırakamayız, sözcüklerin ya da tümcelerin seçimi de yaratı işidir. Ancak bütünsellik rastlantısal olarak kabul edilebilir. Rastlantısallık yaratının dışında başka bir şey...

Öte yandan Nadja'nın bütünüyle rastlantısal olduğunu ileri sürmenin anlamı da yok. Nadja her ne kadar bilinç akışının bilinçdışı gelişimi gibi görünse de, bilinçdışının bilinçle yönlendirilmediğini André Breton da dâhil kimse ileri süremez. Freud bile buna cüret edemez. Bilinçdışı bilincin denetimi dışında olsa da bilincin, özellikle onun metne dökülmesi, dışavurumu sırasında kısıtlı da olsa bir denetimden geçirilmiş olabileceği varsayımını bütünüyle ortadan kaldırabilir mi? Breton'un Nadja'yı yazarken bilinci bütünüyle devre dışı bıraktığı,

uyuşturucunun etkisinde kaldığı, trans halinde ya da komada olduğu ileri sürülebilir mi?

“Kimim ben? İstisna olarak, atasözü olmuş bir özdeyişe bakacak olursam, gerçekten de her şey, dönüp dolaşıp, şunu bilmeye dayanmaz mı?: 'Kiminle düşüp kalkıyorum?', 'Arkadaşım kim?' İtiraf etmeliyim ki bu son sözcük, kafamı karıştırıyor, çünkü bazı varlıklarla aramda düşündüğümde de öte, daha özel, daha az kaçınılabilir, daha etkileyici, allak bullak edici ilişkiler oluşturmaya çalışıyor. Bu sözcük söylemek istediğimden de fazlasını söylüyor, ben daha yaşarken bana bir hayalet rolü oynatıyor ve besbelli ki bir kişilik olmam için, var olmaktan vazgeçmem gerektiğini ima ediyor. Sözcük, kullanıldığı bu temel anlamda biraz daha aşırılıkla ele alındığında, varlığının nesnel belirtileri olarak algıladığım şeylerin, ki bunlar enikonu kesinleşmiş belirtilerdir, bu yaşamın sınırlarında olup bitenlerden başka bir şey olmadıkları, gerçek alanını hiç mi hiç tanımadığım bir hareket içindeki belirtiler olduklarını anlatmak istemektedir bana. Dış görünüşüyle olduğu kadar bazı olağan zaman ve yer olgularına körü körüne boyun eğmesi gibi geleneksel bazı yanlarıyla 'hayalet'in kafamdaki temsili imgesi, benim için her şeyden önce ebedi olabilecek bir iç sıkıntısının, bir acının yetkin imgesiyle eşdeğerdedir. Yaşantım bu tür bir imgeden başka bir şey olmayabilir ve ben bir şeyler keşfetmekte olduğum kuruntusu içindeyken, gerisin geri başladığım noktaya dönmeye, aslında çok iyi tanımış, bilmiş olmam gerekeni tanımaya çalışmaya, unutmış olduklarımın küçük bir bölümünü öğrenmeye mahkûm olabilirim.”(11)

Bu Nadja'nın ilk bölümünün giriş paragrafı. Bu tümcelerin sıralanışında bilincin olmadığını, Breton'un kendi bilinci dışında, saltık bir içgüdüyle, bilinçaltının denetimi altında yazdığını söyleyebilir miyiz? Aksine bu tümceler bilinçli seçilmiştir. Belki içeriğin bize oynadığı bir oyun olabilir.

Şöyle sürdürür Breton;

“Kendi üzerime bu bakış, beni, peşinen ben'in üstünde varsaydıkça, zamanla uzlaşmasına, zamanla uyum sağlamasına hiçbir neden olmayan düşüncemin iyice biçimlenmiş şekline, keyfi olarak, bir önceki düzlem içinde yer verdikçe, bu aynı zamanın içine, telafi edilmez bir kayıp, bir ceza ya da bir düşünüş düşüncesi katar ki, bu düşüncenin ahlaksal temelden yoksun olduğu, bana göre, hiçbir tartışma götürmez. Önemli olan, şu geçici dünyada, kendimde ağır ağır ortaya çıkardığım özel becerilerin, bana özgü olacak olan ancak bana verili de olmayan genel bir beceri arayışı içinde beni avutmadığıdır. Kendimde var olduğunu bildiğim her türlü beğenin, hissettiğim eğilimlerin ve yakınlıkların, boyun eğdiğim çekimlerin, başımdan geçen ve sadece benim başıma gelen olayların ötesinde, kendimi yaparken gördüğüm bir sürü hareketin, sadece ve sadece kendi hissettiğim heyecanların ötesinde, diğer insanlara oranla, beni onlardan ayıran şeyin nereden kaynaklandığını değilse de, bunun nenin nesi olduğunu öğrenmeye çaba gösteriyorum en azından. Bu farklılığın bilincinde olduğum ölçüde, bu dünyaya, tüm diğerleri arasına ne yapmaya geldiğimi, ne mene bir biricik mesajın taşıyıcısı olduğumu, bunu iyi mi yoksa kötü mü bir geleceğin beklediğini, kendi başımı ortaya koyarak, gözlerimin önüne seremez miyim?”(12)

Bu Breton'dur. Bilinciyle metni üreten, içeriğiyle de üretirken ne yapmak istediğinin manifestosunu oluşturan Breton.

“Buna karşın,” der sonraya ilişkin İnce, “onun bu cümlesi yok sayılmış ve mantıkla ilgili sözü de her türlü saçmalamanın önünü açmak için kurşun geçirmez zırha dönüştürülmek istenilmiştir. Oysa üstgerçekçilik her şeyden önce bir toplumsal başkaldırıdır. 1930'larda Troçkizm'e yakınlık duyması da onun toplumsal ve politik bir içerik taşıdığının kanıtı olsa gerektir. Yani kaynağında bir toplumsal ve politik uzlaşmazlık vardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan topludurumla (konjonktür) uzlaşmazlığa düşen sanatçıların görüşlerini savunan bu akım, savaşın getirdiği toplumsal bunalımları bilimsel olarak çözmekten doğan bir umutsuzlukla 'evren, tarih ve toplumsal gerçekler' karşısında doğru ve etkin bir bakış açısı kuramamıştır. Dünyayı değiştirmek için sadece ruhsal özdevinime sarılıp dil ve mantığa saldırmaları, içine düştükleri bilimsel ve düşünsel açmazlar yüzündendir.” (s.34)

İnce'nin bu belirlemesi, yukarıda değinilen otomatik yazımdan vazgeçişin yanıtı olabilir.

Üstgerçekçiler'in otomatik yazın algısından vazgeçiş Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği gerçekler karşısında yenilmişlerdir. Gerçek, üstgerçekten daha gerçektir. Dahası üstgerçek gerçek değildir.

Breton'un hangi tümcesidir her türlü saçmalamanın önünü açmak için kurşun geçirmez zırha dönüştürülmek istenilen?

Şu: “Mantığın egemenliğinden kurtulamadık daha.” Ve şu: “Üstgerçekçilik, bazı çağrışım biçimlerinin şimdiye kadar (kendisine kadar) ihmal edilmiş olan üstün gerçeğine, düşün gücüne ve düşüncenin nesnel işleyişine olan inanca dayanmaktadır. O, bütün öteki ruhsal işleyişleri kesinlikle yıkmayı ve yaşamının temel sorunlarının çözümünde onların yerini almayı amaçlamaktadır.” Gerçeküstücülüğün manifestosundaki savlardır bunlar.

Breton'un başka manifestoları da var. Yaklaşan yeni bir dünya savaşı görüyor. İkinci Dünya Savaşı başlamadan bir buçuk yıl önce yeni bir dünya savaşına işaret ediyor. “Hiçbir abartmaya başvurmadan söyleyebiliriz ki uygarlık asla günümüzde olduğu kadar ciddi bir şekilde tehdit edilmemişti. Vandallar, barbar olduğu kadar etkisiz olan araçlarıyla, Avrupa'nın bir kösesindeki antik kültürü yok ettiler. Ancak günümüzde, biz, dünya uygarlığını, tarihsel kaderi bağlamında birleşmiş ve çağdaş teknolojinin tüm cephenliği ile kuşanmış gerici kuvvetlerin darbeleri altında oradan oraya savrulan bir şekilde görüyoruz. Hiçbir şekilde tek düşüncemiz, yaklaşmakta olan dünya savaşı değildir. “Barış” zamanlarında bile, bilim ve sanatın vaziyeti kesinlikle katlanılmaz bir durumdadır.”(13)

Troçki ile birlikte yazıyorlar manifestoyu ve tarih 18 Nisan 1938. Troçki Meksika'da sürgünde. Manifestonun bir gereksinimden kaynaklanarak yazıldığını söylüyorlar. Yaratıcı eyleme ve yaratıcı bilince ilgisiz kalındığından yakınıyorlar ve itirazları var. Hitler Almanya'sı ve Stalin Sovyetlerini de eleştiriyor. “Günümüz dünyasında farkına varmamız gereken şey entelektüel yaratımın gerçekleşmesinin mümkün olduğu o koşulların her zamankinden daha geniş bir şekilde yapılan yok edilışidir. Bunun ardından sadece sanat eserinin değil, özellikle

sanatçı kişiliğinin de aşağılanıyor olmasını ortaya koymanın gerekliliği artmaktadır. Hitler rejimi, Almanya'yı, yüzeysel dahi olsa eseri özgürlüğe en ufak bir sempati besleyen sanatçılardan bile temizleyerek, sanatçıların hâlâ kalemini ya da fırçasını alıp olabilecek en kötü estetik eğilimlere göre, görevi rejimi yöntemli yüceltmek olan yerel hizmetkârların yontularında kullanmakta razı olanlara indirgemıştır. Eğer anlatılanlara inanılacak olursa, Thermidoryan(14) tepkinin zirve yaptığı Sovyetler Birliği'nde de durum aynıdır.”

Gerçek sanat insanın ve insanlığın içsel gereksinimlerini dışa vurmasında ısrarcı... Bu nedenle de sanat devrimci. Toplumu bütünsel ve kökeninden yeniden yapılandırmayı amaçlıyor. Sovyet bürokrasisini reddediyor. Sovyet bürokrasisini komünizmin de düşmanı olarak görüyorlar. “Komünist devrim sanattan korkmaz. Yıkılmış bir kapitalist toplumda sanatçının rolünün kendisine düşman olan bireylerin ve çeşitli toplumsal oluşumların arasındaki anlaşmazlık tarafından belirlendiğinin farkındadır. Bu durum yalnız başına, bilincinde olduğu sürece, sanatçıyı devrimin doğal yandaşı yapar. Bu noktada devreye giren psikanalizin çözümlediği yüceltme süreci, bütünsel 'ego' ile reddettiği dışsal unsurların arasındaki bozulmuş dengeyi eski haline geri getirmeyi dener. Bu eski haline getirme, sürekli yeşeren, gelişen ve tüm insanlara ortak olan bütün o içsel dünyanın, 'kendi'nin, güçlerini düzene sokan 'ülküsöl benlik'in yararına çalışmaktadır. Bireyin ruhunda hissettiği özgür kılınma ihtiyacı, bu ilksel gereksinim ile kendi akışına karışmaya götürülmek için sadece doğal yönünü izlemelidir.”

Marks'ın yazar tanımını anımsatıyorlar; Marks, “Yazar,” diyor, “doğal olarak yaşamak ve yazabilmek adına para kazanmalıdır; ancak, hiç bir koşul altında para kazanmak için yaşayıp, yazmamalıdır. Yazar hiçbir şekilde kendi çalışmasına para gözüyle bakmamalıdır. Bu kendi içinde bir son, kendisi ve başkalarının gözünde çok az bir para demektir ki, eğer gereklyse kendi varlığını .eserinin varlığına da feda edebilmelidir. Basının özgürlüğünün ilk şartı, onun ticari bir faaliyet olmamasıdır.” Biliniyor, şöyle de söylüyor: “Kitaplarım, onları yazarken içtiğim tütünün bile parasını karşılamadı.”

Breton ve Troçki enternasyonal bir birlik kurulmasını ilan ediyorlar. Hedeflerini devrim için sanatın bağımsızlığını ve devrimi de sanatın tümünden özgürlüğü için istiyorlar.

Üstgerçekçilik... Gerçeğin üstü ya da daha üstün bir gerçek olabilir mi? Bir şey ya gerçektir ya değildir. Gerçeği sorgularken neyin gerçek, neyin gerçek olmadığına bakılır. Gerçek gerçektir ve gerçeğin üstü ya da altı olabilir mi? Tıpkı insanın, biyolojik bir varlık oluşu, nazizm'in arî insan ve elbette Nietzsche'nin üstün insanı ya da insanüstü gibi kavramların zorlama oluşundaki gibi. Freud'un üstben'i süperego- bile, benliğin ego- yargıcı işlevini görür. Üstben, benliğin gerçekte ilintili olup olmadığını denetler. Öyleyse gerçeküstü, gerçekten sözcük anlamı olarak niye daha üstgerçek olsun?

Özdemir İnce de üstgerçekçiliğin bu durumuna işaret eder, gündelik yaşamla, topludurumla uzlaşmazlığını gösterir. Üstgerçeklik'in düşünsel dayanakları da gündelik

gerçekliğin dışında zorlama bir kurgusal gerçekdışılığı içerir. Tzara'nın Dadaizm'i de böyledir, Freud'un erosculuk'u da, Bergson'un sezgiciliği ve Edmund Husserl'in fenomenoloji'si de...

Sonuncusundan başlamak gerekirse, Husserl'in fenomenolojisi, felsefenin bağımsız bir varlık alanına sahip olduğu düşüncesinden yola çıkarsa da bu özgül varlık alanı fenomenlerden oluşmaktadır. Bu fenomenler bilinen anlamda "gerçek" nesnelerden oluşmazlar. Tikel deneyim ve deneysel duyu verisi ile bilinebilir değildirler. Felsefenin görevi, fenomenler dünyasına girmek ve orada şeylerin özel yapısını anlamaktır.

Bergson'un sezgicilik'i bilginin aracı, dolaysız sezgilerle algılanmasıdır. Sezgi algıların ve imgelemin bileşimidir ve sezgi içgüdüselidir. Sezgiciler, bir maddeyi kendiliğinden kavramak için iki göze gereksinim olduğunu savlarlar. Gözlerden biri maddenin görünen bölümünü, diğeri de görülmeyeni görmeli. İkinci göz bilinenin ötesinde kalp gözü olarak nitelendirilmektedir. İkinci gözle görülmeyen maddeyi eksik kavramaktadır.

Freud, libido kavramını bastırılmış duyguların insan benliğindeki tetikleyicisi olarak ortaya atmıştır. Libido, insana yaşam gücü veren enerji kaynağıdır. Libido içgüdüsel bir enerjidir. Eros Yunan mitolojisinde, elinde ok ve yayla görülen aşk tanrısıdır. Eros yüce ya da tutkulu bir aşkı simgeler. Platon; Şölen'de, Sokrates'in ağzından; Eros'u, idealar dünyasına uzanan yol olarak betimler. Bu yol güzelliğin özüne gider. Güzellik ancak idealar dünyasında karşılığını bulur. Afrodite kadınların erkeklere, Eros erkeklerin kadınlara duyumsadıkları aşkın temsilcisi olarak kabul edilirler. Aynı anda bereket ve üreme işlevlerini de simgelemektedirler.

Oyuncak tahta at'a dada- gelince, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi; dadacılar dil ve estetik kurallarını tanımadılar, kelimelerin anlamlarına değer vermediler, anlatımda çağrışımlara dayanan bir yol izlediler.

Bunlarla gerçeğe ulaşmak olanaksızdır. Gerçek bunlardan başka ve bunların ötesindedir. Bunlarla gerçek anlaşılamaz ancak bozulabilir. Bilimsel gerçekliğin dışında, diyalektiğin kuralları yok sayılarak Breton'un "kendimizi anlamak için doğadan değil, kendimizden yola çıkmalıyız" sözünde olduğu gibi, kendimizi oluşturan doğasal koşullar değil de kendimizin ve doğanın yaratıcısı yine kendimiz olduğunu ileri sürmek kadar gerçekdışıdır. Breton bu yöntemi 'ruhsal özdevi' kavramı ile oyuna indirger. "Usun hiçbir denetimine, hiçbir törensel ya da estetik yasaya bağlı olmaksızın, düşüncenin kendini olduğu gibi koyması için, düşüncenin kendi üstüne kapanmasına en elverişli bir yere oturun. Önünüzde kâğıt ve kalem bulunsun. Bütün bilgilerinizden ve yeteneklerinizden sıyrılın. Önceden bir konu düşünmeksizin, duraksamayarak ve yazdıklarınızı okuyup düzeltmeden, yapabildiğiniz kadar hızlı yazın. Sözcükleri, hiçbir düşüncel düzen katmadan, gelişigüzel art arda sıralayın. Elde edeceğiniz yapıt gerçeküstücü olacaktır"(15) diye açıklar.

Breton, insanın bilinçaltının, düş gücünün üstben tarafından baskılandığını, bu baskıdan arınmak gerektiğini, ancak bu biçimiyle insanın kendi varoluşunu gerçekleştireceğini söyler. Rastlantı ve otomatik yazımı bunu gerçekleştirebilmenin araçları olarak kabul eder.

Gerçeküstü şiirin kaynağı bu güçleri etkin olarak kullanmaktan geçer. Bu güçlerin kendi yasalarına göre yaşamakla insan arınacak, özgürlüğüne kavuşacak ve mutlu olacaktır.

İnce, sanat yapıtının oluşumunda bilinçaltının, düş ve hayal gücünün önemini yadsımıyor. Ancak sanatın ruh çözümsel bir içeriğe indirgenemeyeceğini de ileri sürüyor. Bilinç ve estetik denetimden uzak bir yazma eyleminin de sanat yapıtı olarak düşünülmesini onaylamıyor. Her kendinden geçmenin, sayrılı metinlerini onaylamanın olanaksız olduğunu altını çiziyor. Şunları söylüyor; "Bağdaşıklığı (tecanüs, homojenlik) sanat yapıtının vazgeçilmez ilkelerinden biri saydığımız için, bir çeşit kendinden geçme evresinde kalemin ucuna geldiği gibi dökülen imge ve sözcüklerin oluşturacağı ayrışık (heterojen) yapısızlığı ve içeriksel kaosu bugün onaylamak olanaksız."(s.36)

Akımın yükselişe geçtiği süreçte de onaylamak olanaksız. Kaldı ki, şiir dışı metinlerde de manifestolarda açıklanan ilkelere, manifestonun kurallarını belirleyenlerin ne denli uyduklarını söylemek de tartışılabilir. Breton'un Nadja'sı bir tür kendinden geçme evresinde kalemin ucundan dökülen imge ve sözcükler olmanın ötesinde, bilinçli bir biçimde, öyleymiş gibi yapılarak yazıldığı metnin tamamı okunduğunda görülebilir. Farklı tümcelerin alt alta getirilerek şiirleştirilmesinde de, tümce seçimlerinde bilincin varlığını kabul etmek gerekir. Bundan sonrası rastlantısallıktır. Ancak her dize, şiirin tamamında olmasa da, kendi sözdizimi içerisinde belli bir anlam bütünlüğünü içerir.

Kaldı ki, çağımızda bilincin toplumsal gerçekçiliği karşılamadığı sanat yapıtları -bunlara ne kadar sanat yapıtı denilebilir- siyasal, toplumsal, etik, yazınsal hiçbir işlev taşımadıkları gibi, varlıklarıyla yoklukları arasında bir eksiklik de duyumsatıyorlar. Özdemir İnce'nin de değindiği gibi 'sanatsal yaratı da bilimsel yaratı kadar insan bilincinin doruklaştığı bir olgudur.'(s.37) Bu eksiksiz bir yaratı için baş koşuldur. Zaten André Breton da söylemiyor mu? " En basit üstgerçekçi eylem, sokakta tabancayla rastgele ateş etmektir." Breton bir şeyi görmezden geliyor yine de, rastgele ateş etmek ama aynı anda nesnelere ve her nesnenin hedef olduğunun da bilincine vararak...

Bütün olumsuzluklarına karşın yine de, Marc Chagall, Giorgio de Chirico, Max Ernst, Paul Klee, René Margritte, Juan Miro, Pablo Picasso, Louis Aragon, Antonin Artaud, André Breton, René Char, Robert Desnos, Paul Eluard, Octavio Paz, Jacques Prévert, Raymond Queneau, Tristan Tzara gibi üstgerçekçilerin hakkını da teslim ediyor Özdemir İnce.

Selahattin Hilav, toplumsal gerçeğin bilincimizi belirlediğini, kavrama yetimize sınırlar çizildiğini doğruluyor. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini bireylerin bilincini de belirler. Hilav'ın da söylediği gibi yine de bilinç edilgen değildir. "Bilinç nesnelin bilgisi edinildikçe gerçeğin doğru bir tasarımı ve içinde bulunduğu zorunlulukların bilgisi haline girdikçe edilginlikten kurtulur, kendisini tutsaklaştıran belirlenimleri aşar ve özvarlığını gerçekleştirme olanağını kazanır."(16)

Burada bir aşkın olma hali, içinde olma durumu söz konusudur. Yaratıcılık öznelin ve nesnelin bilgisini içinde

taşıyor ve onu aşmaya çalışır.

Kaldı ki, Hilav da “Düşünceyle gerçek, imgeselle nesnel, salt olanla görece arasındaki diyalektik birliğin...” gerçeküstücülüğün etkinliğini yitirmesinin gerekçesi olduğunu da belirtir.

“Demek ki, “ der İnce, sanatçının “... düşünceyle gerçek, imgeselle nesnel, salt olanla görece olan arasındaki eytişimsel birliği 'iyice gören' bir dünya görüşü ile dünyayı kavrayıp sanat yapıtına yansıtmayı amaçlamalıdır.” (s.37) Ritsos'u örnek olarak gösterir. Ritsos'un “Gerçek sadece duyduğumuz, gördüğümüz şeyler değildir, aynı zamanda düşleyebileceğimiz şeylerdir, fantastik duygulardır. İçten dışa, dıştan içe nesneden öznele, öznelden nesnele bir ilişki, bir etkileşim söz konusudur. Karşılıklı etkileşim vardır. Düş ve fantezi gerçeği ile elle tutulan gerçek aynı şeydir. Düşlediğimiz, düşleyebileceğimiz gerçek, tarihsel gerçekten ayrılmaz. Öte yandan, sanatsal heyecan, doğa karşısında duyduğumuz heyecanın aynısı, benzeri değildir. Çünkü yaşamın gerçeği sanatın gerçeği olurken, sanatsal gerçek olurken, bir değişim, bir metamorfoz geçirir. Bir nesnede sanata özgü niteliklerin bulunması için bu değişim baş koşuldur. Estetik alan çok geniştir, çok derindir. Uçsuz bucaksız estetik gerçekte yasaklanmış duygu, düşünce ve sözcük yoktur. Bu estetik gerçek her şeyi içine alır, her şeyi kapsar. Yani tarih, sosyoloji, felsefe, aynı zamanda insan gövdesi, ruh ve zekâyı bir bütün içinde, mutlak bir birlik içinde kapsar. Estetik gerçek sadece bunlar değil, bütün duyguları, duygusallıkları ve hatta en katı mantığı da içerir. Eğer bunların tümü yoksa estetik gerçek tamamlanmış değildir. Bu açıdan bakınca üstgerçekçiliğin bir eksikliği, suçu ve yanlışlığı olduğunu görürüz. Mantık'ı yadsıdı üstgerçekçilik. Ve mantığı yadsırken daha katı bir mantık yarattı. Bununla birlikte ve bu nedenle, üstgerçekçilik dünya şiirine birçok kapı açtı, büyük bir anlatım (ifade) alanı açtı, büyük olanaklar sağladı; ama gerçek bir yapıt, büyük ve özgün bir yapıt yaratamadı. Çünkü yaşamın önemli bir yetisini, mantığı bir kenara bırakmıştı. Sadece düş gördü. Ama başkalarının büyük yapıtı için gerekli hazırlığı yaptı. Bu yapıtlar üstgerçekçiliğin deneyim ve birikiminin üzerine kuruldu.”(17)

Özdemir İnce, üstgerçekçiliğin aşıldığı ve üstgerçekçilerin üstgerçekçilik olarak sunduklarının günümüz koşullarında gerçeklik karşısında yenildiklerini, üstgerçeklerin gerçeğe dönüştüğünü belirtir. Üstgerçekçiler, İnce'ye göre; kültürel birikimleri ve kendi yapısal mantıkları ile mantığı yadsıyarak, öznel ve nesnel bilgisinin içini boşaltarak, üstelik bunu yaparken öznel nesnele yeğlediklerini, evren, tarih ve toplumsal gerçekleri bilinçaltına, otomatik yazına dönüştürerek yaptıkları kanısındadır. İnce'nin de belirttiği gibi gerçekler, salt dış dünya ile sınırlı değildir. Dış dünyanın sınırları, yine dış dünyanın nesnel gerçekleriyle birlikte; bilinçaltının, düşlerin, düş gücünün eklemlenmesi ile genişlemektedir. Evren gibi... Sınırları her geçen gün genişleşerek yeniden oluşmaktadır. Üstgerçek evreni de bugün gerçekliğin sınırları içerisinde. Gerçekle, üstgerçeklik arasında yine de kalın bir çizgi kalacaktır. İnce bu çizgiyi, “Yansıma ve imge kuramları” ile “Sanatın anlam ve işlevi sorunu” olarak çizer.

Jean-Louis Bedouin'in “Şiirin 'doğa'sı tektir, ancak zaman ve mekâna, insanın içinde yaşadığı koşullara bağlıdır

olarak, tarih içinde değişik görünüm ve ifade biçimine girer” İnce buradan sürdürür, gerekenin gerektiği zaman yetkin bir biçimde yapılmasını ister. Hiçbir şiir bir yöntem, herhangi bir formüle ya da herhangi bir slogana indirgenemez. Bu iyi bir biçimde yapılsa da bu yöntemlerle yapılan iyi şiir, o şiiri yazan da iyi ozan olarak nitelendirilemez. İnce, Aragon'un “Kara budalalıklarımızı gerçeküstücü yönetime uygun olarak yazsak da, gene kara budalalıklardır” sözünü alıntılıyor. Öyleyse şiiri şiir yapan gerçeküstücülerin mantığı, gerçekleri dışarıda bırakan, yerine kendi icat ettikleri otomatik yazım ya da başka bir yöntem değil, gerçeğin ta kendisi ve bunun iyi söylenmesidir. İyi şair, devrimci şair, yapmak istediğini en iyi biçimde yazandır. Şairi şair yapan bunu en iyi biçimde gerçekleştirmeye çalışmasıdır.

İnce'nin iyi olmak isteyen ozanlara önerisi şudur; “Üstgerçeklik, dönemin zorlayıcı engellerinden kurtulmak için başkaldırmıştı. 1980'in ozanı da -elbette bundan sonrasının ozanı da H.P- onun her türlü yanlış yorum ve kalıntılarından, imgeyi boğan, nesnel gerçeklerle şiirsel gerçekler arasında şiire basit 'ayna'lık görevini yükleyerek şiirin kanatlanmasına engel olan bir tür bağınaz gerçekçilikten de kendini kurtarmalıdır.” (S.41)(18)

(*) Bu yazı henüz tamamlanmamış, yazmakta olduğum Özdemir İnce monografisi çalışmamdan bir bölümü içermektedir.

(1) Selahattin Hilav-Engin Ertem-Sait Maden, Gerçeküstücülük, De Yayınevi, 1962

(2) Selahattin Hilav, Edebiyat Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, 1993

(3) Albert Camus, Başkaldıran İnsan, Türkçesi: Tahsin Yücel, Can Yayınları, 5. Basım, 1995

(4) Camus, a.g.e. s.96

(5) Camus, a.g.e. s.97

(6) André Breton, Manifesto du Surrealism, Ed. Du Sagittaire 1942, aktaran Ö. İnce

(7) André Breton, Birinci Sürrealist Manifesto, Altıkkırkbeş Yayınları, 2003

(8) André Breton, Nadja, Çeviren: İsmail Yergüz, Mitos Yayınları, 1992

(9) Ferit Edgü, Breton ve Nadja Üzerine Birkaç Söz, a.g.e. içindeki önsözden...

(10) İhtilaç; kıvrınma, helecan. Sevan Nişanyan, Etimoloji sözlüğü, ihtilaç maddesi

(11) André Breton, Nadja

(12) Breton, a.g.e

(13) André Breton, Leon Troçki, Özgür ve Devrimci Bir Sanata Doğru, Marxists.org, 2001.

(14) Dipnot Manifestoyu çeviren Ekin Can Göksoy'un “Thermidoryan Tepki, 27 Temmuz 1794'te Fransa'da Robespierre'in idamıyla Terör Dönemi'nin sonuçlanmasına verilen addır. Devrim tarihçileri, “Thermidor” terimini devrimin politik yönünün tersine döndüğü aşamasını adlandırmak için kullanırlar. Leon Troçki, “İhanet Edilmiş Devrim” adlı kitabında Stalin'in yükselişini örnek göstermiş ve devrim sonrası bürokrasiye Sovyet Thermidor'u adını vermiştir.”

(15) Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi 2. cilt, 2012

(16) Selahattin Hilav, Edebiyat Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, 1993

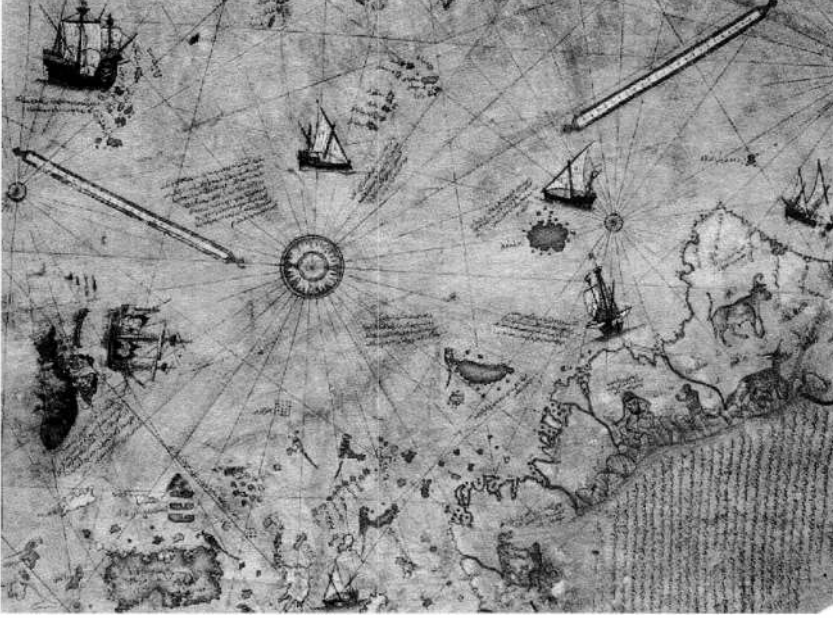
(17) Yannis Ritsos, Graganda, Çeviren Özdemir İnce, Varlık Yayınları 1993. Ritsos'tan alıntılan Özdemir İnce. S.38

(18) Özdemir İnce'ye ilişkin alıntılar için bkz: Özdemir İnce, Şiir ve Gerçeklik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, alıntılar sayfa numaraları verilerek yapılmıştır.

"TARİHİN BELİRLENMİŞ BİR FİZİĞİ YOKTUR"

Can Murat Demir

Tarihin ne olması ya da olmaması gerektiği üzerine o kadar değerlendirme mevcuttur ki ister felsefi ister ideolojik olsun, olgu, tam anlamıyla bir türlü kendini ifade etme şansını bulamamış ve bu sayede tarafsız bir ihtiva barındıramamıştır. Belki de doğru olan da budur; "tarihin tam olarak tarifinin hiçbir zaman mümkün olamayacağı" gibi... İşte tam bu noktada tarihin hem olgusal yönünün hem de kavramsal yönünün bu yazıda nasıl ele alınacağını da kestirmek mümkün olacaktır. Kısacası bu yazı, birçok filozoftan ve düşünürden alıntı üzerine kafa yormakla beraber, hiçbir ideolojik kaygı taşımaksızın insanları, düşünmeye, irdelemeye sevk etmeyi arzulamaktadır. Bu makale, yaşamı, tarihi, ideolojiyi, düşünceyi, yani felsefeyi barındıran "tüm şeyleri", yepyeni bir prototip haline getirmede araç olarak tasarlanmıştır.

İrdeleme yaparken, eski ya da modern entelektüel birkaç söylemi de yinelemekte yarar olacağını düşünüyorum. Referansların, felsefi-siyasi literatürden esinlenerek oluşturulmasına dikkat edilecektir.

Dilimiz döndüğünce Tarih, her şeyin süreklilik içinde yok edilip, yerine yenisinin inşa edildiği bir savaşımın, kısacası fikir karmaşasının doğal arenasıdır, diyebiliriz. Okuyucunun bir ön bilgi alması için kısa bir tanımlama yerinde olacaktır.

Tarihin kendisini yenilediğini çoğunluk kabul etmiş durumdadır. Asıl sorun da bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Yani bu devrimin ya da değişimin dinamikleri nelerdir? Kaygılarımız -bu noktadan sonra- tarihin edimselliğinin

sebepleri konusunda daha da yoğunlaşmaktadır diyebiliriz. Yapılacak olan açıklamaların ideolojik ya da önyargısal çıkarımlar içermesi son derece normal karşılanmalıdır; çünkü bizim için önemli olan yapılan açıklamaların ideolojisi ya da duruşu değil bunların bizim fikri anlamda olgunlaşmamız ve düşüncenin akışına hız verecek olmasıdır. İleri atılan görüşlerin bu nüanslar ışığında gözden geçirilmesi gerekmektedir; bilhassa bunların sayesinde yapılan alıntılara karşı bir önyargı duvarını da kısmen yumuşatacağıdır.

Tarih, salt olarak karşıt fikirlerin mücadelesidir, ama bazen de aynı anlayışa sahip tezlerin ileri varyasyonlarıdır. Bütün bunlar tarihi etkilemekte ve derinden sarsmaktadır.

Tarih hakkında söylenenlerden biri de onun devrimin gölgesi olduğunu ileri süren görüştür. Klasik olarak tüm komünist veya radikal liderlerin feyz aldığı bu savunu tarihin edimselliğini kabul etmeyip, onu şekillendiren şeyin eylemler olduğunu ileri sürer. Gerilla lideri aynı zamanda halen Küba Komünist Partisi lideri olan F. Castro şunu dile getirmektedir: "Tarih eylemlerin bir yan ürünüdür."

Gerçekten de tarih eylemlerin bir yan ürünüdür derken ünlü lider Castro'nun, samimiyeti kuşkusuzdur; fakat ileri sürülen düşünce tamamen ideolojiktir. Çünkü Castro, inatçı bir Marksist ve gerilla lideridir; kısacası Marksist öğretinin kararlı bir savunucusu ve pratikçisidir. Onda hayat bulan tarih anlayışı ve fikri, sadece mücadelecili

bir komünist anlayışa göre şekillenip, yönünü bulmuştur diyebiliriz. Tarihi sadece eylem savaşı ve sonucu olarak görmek kuşkusuz bu yazıyı tatmin açısından imkânsıza yakındır. Bu yüzden daha bireysel ama çok aşırı ideolojik unsurlar içermeyen tanımlara bakmaya devam edeceğiz.

Tarih tekdüze bir süreci kaldırabilir miydi?

Geçmişte üzerinde çok tartışılan hatta gelecekte de tartışılmaya devam edilecek olan konudur tarih. Şimdi gelin Nietzsche'ye kulak verip onun postmodern anlayışına bir göz atalım. Burada ona yer vermemizin nedeni ise kendisinin felsefi alanda çarpıcı ve farklı noktalarda bir anlayış geliştirmiş olmasıdır. 20. yüzyılın en başat ve enerjik düşünürlerinden biri olan Nietzsche, Tarih Üzerine adlı eserinde şunları söylemektedir: "Tarih ancak güçlü kişilikler tarafından çekilip taşınır, güçsüzler ise bütünüyle söndürürler onu."(1)

Nietzsche'de dillenen ve vurgulanan üstün insan kavramı onun tarihe bakış açısını bile şekillendirmiştir, bu açıkça görülmektedir. Nietzsche'nin entelektüel birikimine bakarsak bu son derece normaldir. Çünkü çağının geleneğini farklı şekilde algılamış hatta reddetmiştir. Bu açıdan düşünürün açıklamalarını ideolojik olarak değilse de bunu bireysel -vargılar- olarak değerlendirmek daha akıllıca olur herhalde. Ayrıca onun tarih anlayışındaki bengi-dönüş kavramına da değinmekte yarar olacağını düşünüyorum.

İşin özü şu: Düşünür tarihin bir tekrardan ibaret olduğunu ileri sürerek belki de kendi tutarlılığı açısından felsefesinde en büyük çelişkisi de burada ortaya çıkmaktadır diyebiliriz. Çünkü düşünür her şeyin yenisine karşı direnmenin önemini söylemiş ve karşı çıkmış olup, bunların yeniden yok edilerek tasarlanmasını istemiş ve arzulamıştır. Nietzsche tarafından serimlenen, kötümseven tarih yine aynı düşünürün ağzından şöyle dökülür: "Tarih, yazısına benzer bir şey ender bulunur birinin kafasından çıkmıyorsa bu yazıya inanmayın."

Bütün bunlar gösteriyor ki uyarılar, Nietzsche'de vücut bulurken önemli olanın, sanat-üstün insan modeliyle bizzat kurulmuş bir tarih görüntüsü olduğuna bizi götürür ki bu da onun yargılarının hiç de nesnel olmadığını gösterir. Anlatmak istediğimizi Thucydides şöyle bir savunuyla vurgulamaktadır. Thucydides bu sözlerle insan doğasının en büyük merakını yani "bilmeyi" törpülemektedir sanki: "İnsan, doğası gereği değişmediğinden geçmişin siyasal olayları gelecekte tekrarlanacaktır."(2)

18. ve 19. yy değerler dizisine baktığımızda bu dönemde, dünyanın fikri ve felsefi planda şekillendiğini görmekteyiz; bu, kuşkusuz tartışılmaz bir gerçektir. Bu dönemde, adıyla Alman Aydınlanmasının baş tacı sayılan Hegel'e kulak verelim. Kuramsal düşüncenin mimarı olarak da bilinen Hegel, Tarih Felsefesi adlı eserinde şunu söylemektedir: "Dünya tarihi, özgürlük bilincinin ilerlemesidir."(3)

Felsefi içeriğe düşünce eylemi diyen Hegel, burada içinde bulunduğu sistemi bize çok açıkça göstermektedir. Hegel'in, tarihi bir düşünce ilerlemesi ya da bilinç olarak görmesi doğaldır. Onun felsefesini üç sacayağı oluşturur: Bunlardan birincisi, evrenin yaratılışı, dolayısıyla Tanrı varlığını bir varlıkbilim sorunu olarak

işleyen mantık, ikincisi tanrısal varlığın özdeksel evrende tinsel bir nitelik taşıyan açılımını konu edinen doğa felsefesi, üçüncüsü de insan tininde, yaratılış olayından kaynaklanan ve yeniden Tanrı'ya dönüşü açıklamaya çalışan tinin felsefesidir.

Bütün felsefesini metafizikle besleyen Hegel bunları söylüyor ve başka bir çıkışında da devam ediyor: "Tarih, mükemmelliğin rasyonel bir tarzı olarak gelişmektedir."(4)

Bu kadar çeşitli görüşlerle dolu olan felsefi yazın, daha birçoğunu da türetmektedir. Var olmasını da buna borçludur. Tarih bu çeşitliliği sayesinde belki de tarih olarak adlandırıldı. Tarih tekdüze bir süreci kaldırabilir miydi? Ya da tarihi tarih yapan onun bu fikri zenginliği miydi? Kesinlikle tarih tekdüze bir forma bürünmezdi, çünkü diyalektik dağarcığa sahipti, sonrasında bu diyalektik kendi içselleştirdiklerinden tarihi yarattı.

Anlaşılabileceği üzere hiçbir surette objektif bir tarih yorumu ve analizi mümkün olamamaktadır. Bu tanımların, yorumların gerçeklik iddiası birer kuruntudur. Bu açıdan tarih kendi içerisinde kural ve yasa tanımayan bir yapıya mahkûmdur, bu yüzden tarihin sonunu bilmek ya da geleceği tahmin yeteneği de burada çürütülmektedir diyebilir miyiz? Bakalım bunun zıddı bir anlayış sergileyen determinist anlayış tarihin seçeresi hakkında neler sarf etmiş? Hayattayken determinizme (gerekircilik) bel bağlayanlardan bir düşünür ve devrimci olan Karl Marx da, kendi içerisinde tutarlı olan ideolojisini sistematize ederken, tarihi salt ekonomik bir devrim (sınıf çatışması) olarak tasarlamış ve gerçek kılmaya çalışmıştır.

Tarih, doğaya karşı gelmenin meydana getirdiği şeylerin toplamıdır; tarih, doğaya karşı gelme isteğinin bir sonucudur, ürünüdür. Marx'ın siyaset kuramı, geleneksel türde -insanın ihtiyaçları veya insan doğası üzerine bir kuram, devlet, yurttaşlık kuramı, adalet, hukuk ve insan hakları kuramı gibi- bir kuram değildi. Onunki daha ziyade, içinde siyasal düşüncelerin, davranışların ve kurumların ortaya çıktığı bir yapı kuramıydı. Önsözde dediği gibi, bu, görüngüleri "koşullayan" ve onların "tepkisine cevap veren" bir yapıydı. 5 Mart 1852 tarihli bir mektupta Marx, yaptıklarını özetliyordu: "Benim yeni olarak ortaya koyduğum;

1) Sınıfların varlığının ancak üretim sürecindeki belli tarihsel evrelere bağlı olduğunu,

2) Sınıf çatışmasının, zorunlu olarak proleterya diktatörlüğüne yol açacağını,

3) Bu diktatörlüğün sadece bütün sınıfların kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma geçişi sağlayacağını kanıtlamaktı."

Uzlaşmaz siyasal bir görüşe ve kendi içinde şartlı-kapalı bir evrene sahip olan dünya görüşünü ya da tarihi, böyle sınırlandıran Marx, tam bir taraftar gibi kısacası bütün şeyleri ekonomik nedenlere indirgeyen bir perspektiften ele almış, yorumlamıştır. Peki, bu ne kadar gerçektir, ya da doğrudur? İktisadi çıkarlar tarihi belirleyici başat bir rol üstlenebilir mi? Zihinsel üretim, maddi üretim değişikçe orantılı olarak değişir mi? Tarih, hâkim (egemen) sınıfın dürtü ve görüşüyle mi yıkılır, değişir, evrilir?

Thompson konu hakkında şunu dile getiriyor: "Isaac Newton'un yerçekimi yasası formülasyonu, İngiltere'deki sınıf mücadelesinden mi doğmuştur?" Bu

örnekten de anlaşılacağı gibi Marx'ın determinist tavrı kendi içinde çelişmektedir. Eğer tüm fikirler (tarih) iktisadi bir itici tarafından yaratılıyor ya da yaratıldıysa Marx'ın kendine ait düşünceleri de böyle mi oluşmuştu? Kısacası, acaba Marx'ın fikirleri gerçekte uyuşmuyor mu, ya da kendi fikirlerinin arka planının -o kendine has iktisadilikten- bir istisna olarak etkilenmediğini savunursa bu kendi ileri sürdüğü tezi yadsımaz mı?

"Komünizm, tarih bilmesinin çözülmesidir."(5)

Marxizm'in tarihe bakış açısı, kahramanların, bireylerin değil, başat olarak kitlelerin (ekonomik anlamda) daha doğrusu çıkarları birbirine zıt toplulukların kavgası olarak özetlenebilir. Marx'ın görüşlerinin arka planını gerekircilik (determinizm), diyalektik, pratiğin hayati önemi, şeklinde de izah edebiliriz.

Marx'ı tartıştıktan sonra şimdi eski Britanya Komünist Parti üyesi ve tarihsel sosyolojide adını duyurmuş olan Thompson'a biraz daha kulak verelim: "Tarih ne büyük teori imalatı için bir fabrika değildir; seri halinde küçük küçük teorilerin üretildiği bir montaj hattı da değildir. Yabancı imalatçıların teorilerinin" uygulanabildiği "sınanabildiği" ve doğrulanabildiği devasa bir deney istasyonu da değildir. Tarihin işi asla bu değildir. Onun işi kendi nesnesini, gerçek tarihi yeniden bulmak "açıklamak" ve "anlamaktır".(6)

Thompson bunları dillendirirken, birçok tarihsel verinin, olgunun insanların kendi görüşleri olduğunu ve bu sürecin varsayımları olduğu fikrini yadsımakta, hatta bunu reddedip, revizyonist bir karakterle kabullenememektir. Kendisinin eleştirel tutumuyla kendine has yöntemini kullanarak ele aldığı tarih anlayışı, zamanın İngiliz işçi sınıfı mücadelesi ve sanayi kapitalizmi ışığında şekillenmiştir. Sözü özü olarak Thompson belki biraz daha farklı düşünerek tarihin özgün evrimini idrak etmiş ve ifade etmeye çalışmış.

Sonuç olarak;

Her bir fikir tarihi yaratır, tarihse fikri yaşatır (mekânsal işlevi). Fikirler görünmezdir ve sürekli değişir, tarih de fikirleri barındırdığına göre, kesinlikle kestirilemez, öngörülemezdir. Bu sebeple tarihin belirlenmiş bir fiziği yoktur diyebiliriz.

Tarihle ilgilenme olayı ve söylenenler fark edildiği üzere çok farklı şekillerde ve yöntemlerle karşımıza çıkmaktadır; tekrar yinelerseniz "bu son derece doğal bir şeydir". Kimisi tarihi, bir sanatçının ellerinde görmektedir, kimisi iktisadi bir koşullamayla sonlandırmıştır, kimisi de bilinemezliği üzerinde durmuştur. Fakat gerçek olan şu ki genelde tarih konusunda söylenenler ideolojik ve önyargısal ifadelerle doludur. Bu açıdan tarihin ne olması ya da olmaması hakkında bilgece ileri sürülen bu savlar kesin bir sonuç ortaya koyamamaktadır. Kesin olan bir şey varsa o da "tarihin hiçbir zaman durağanlığı kaldıramayan bir yapıya sahip olduğudur". Bu konu da Sartre'in yorumu şudur: "Tarih düzen değildir, düzensizliktir, rasyonel bir düzensizlik... Tarih tam da düzeni sağladığı anda onu (düzeni) bozma yolundadır."

Sartre, bize göre yazının nihai amacını ve tutarlılığını işaret eden bu cümleleri, "Tarihin Kendine Has Çelişkisini" ve savaşını en iyi şekilde açıklamak için söylemiş sanki. Fakat tam olarak kastettiği neydi? Tarihin hiçbir zaman bayat olarak muhafaza edilemeyeceğiydi, o

her zaman tazelenmeliydi, çünkü gelişmeliydi, bunu kendine has tılsımına borçluydu. Tarih şekilsizdi, ama bu tarihi tarih yapandı, onun sabit bir toplam olmamasındandı. Araştırmaya son derece elverişli bu yapı, sonsuz bir çabanın ürünüydü. Felsefeyle ilgisi de buradan kaynaklanmaktadır. Tarih kesinlikle mekânla, düşünceyle sınırlı değildi ve onun yaratıcısı da sadece düşüncenin doğurganlığı, üretkenliğiydi. Unutulmamalıdır ki fikir anaçlığı olmaksızın ne tarih ne sosyoloji ne de felsefe olamazdı. Nietzsche'nin de vurguladığı gibi: "Tarihi objektif olarak anlamaya çalışmak yanıltıcıdır, böyle bir düşünce kuruntudur."(7)

Sonuç olarak tarihe güvenerek yaşamak veya yaşamı tarihe göre ayarlamak yanılsamadır, çünkü biz âni yaşarken aciz duruma düşeriz. Bu çaresizlik de bizi mecburen tarihi yorumlamaya itmektedir. Düşününürün de söylediği gibi bu sadece bir kuruntudur, kişisel bir tasavvurdan ve tatminden öteye geçemez.

NOTLAR:

(1) Nietzsche'nin tarih anlayışında ayrıca "bengi dönüş" kavramı yer almaktadır. Bu kurama göre evren sürekli bir dönüş halindedir. Yani şu anda olan şeyler, geçmişte olanların bir benzeri olmaktan öte bir şey değildir.

(2) Thucydides, burada Antik Yunan ve Roma felsefesinin anlayışını yinlemiştir. Çünkü antik felsefeye göre tarih sadece tekerrürden ibarettir. Ayrıca belirtmek gerekirse, bu geçkin düşünce yapısının Nietzsche üzerindeki etkisi de herkes tarafından bilinmektedir.

(3) Hegel özgürlük çerçevesinde aslında devlet egemenliğini öngörür. Çünkü ona göre akli olan şey devlettir. Ve bahsedilen özgürlük erk aktörlüğüdür diyebiliriz. Bu yapı faşist devlet modelinin de referans noktasıdır aslında, çünkü faşist özgürlük modelinde devlet içindeki birey özgürlüğünü savunur ve bu özgürlük bilinci Tanrı kutsallığıyla benzeşmiştir. Şöyle der Hegel: "Devlet yeryüzü tanrısıdır."

(4) Hegel; tarihin sonunun bilinebileceği görüşünü savunur. Çünkü o bu bilisi Tanrı'nın iradesiyle bağdaştırmış, Tanrı'nın iradesini bilebileceğini iddia etmiş ve savunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Hegel'in tarih felsefesi Hristiyanlık açısından da bir küfürdür.

(5) Marx; tipik materyalist tarzda düşünmüş radikal bir filozoftu, bu yüzden tarihin sonunu o da kendi sistemini kurma hayaliyle yani komünizmle sonlandırmıştır. Tarihi mekanize eden Marx'a göre tarihi sonlandıran bilimsel sosyalizm, bunu yapacak olan ise işçi sınıfıdır.

(6) E. P. Thompson: Eski İngiliz sosyalisti ve eleştirel Marxist teorisyen, aynı zamanda tarihsel sosyolojide de adını duyurmuş bir akademisyen.

(7) Nietzsche'de var olan reddetme eğilimi ve sorgulama isteği onun en belirgin özelliğidir. Çünkü o değerlerin ve görüşlerin hep aynı mantıkla yapıldığını öne sürer. Bu mantık ideolojik ve kişisel olmak üzere iki anahtar kavramdan oluşur. Nietzsche bunların yadsınması gerektiği üzerinde ısrarla durur. O bu tarz düşüncelerin içgüdü ve tutku orijinli olduğunu vurgular.

KAYNAKÇA

1. Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi, Larry Arnhart. Çeviren: A. Kemal Bayram (Adres Yayınları)
2. Nietzsche'nin Tarih Anlayışına Genel Bir Bakış, Eylem Kızıltepe (Uludağ Üniversitesi Yayınları)
3. Siyasal Düşüncenin Temelleri "Karl Marx: Kapitalist Sınıfın Mezar Kazıcısı", Brian Redhead (Derleyen), Terrell Carver (Alfa Yayınları)
4. Tarih Üzerine, Friedrich Nietzsche (Say Yayınları, 2001)
5. Çağdaş Siyasal Akımlar Alâeddin Şenel (İmaj Yayınevi, 2001)
6. Tarihsel Sosyoloji, Bloch'dan, Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler, Theda Skocpol (Editör) - (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çeviren: Ahmet Fethi, 2.baskı)

"Akıl Çağında İnançın Eleştirisi"

Bölüm -1-

İlker Çağatay AŞIK

<http://ilkercaगतayasik.blogspot.com>
ilkercaगतayasik@hotmail.com

Kendi adıma ve eğer özverili bulunacaksa başkaları adına da belirtecek olursam; ahlaki ve düşünsel anlamda büyük bir üzüntü ve endişe duymamı gerektiren en tehdit eder türdeki bağnazlıkların, dinlerle alakalı olduğunu söylemeliyim.

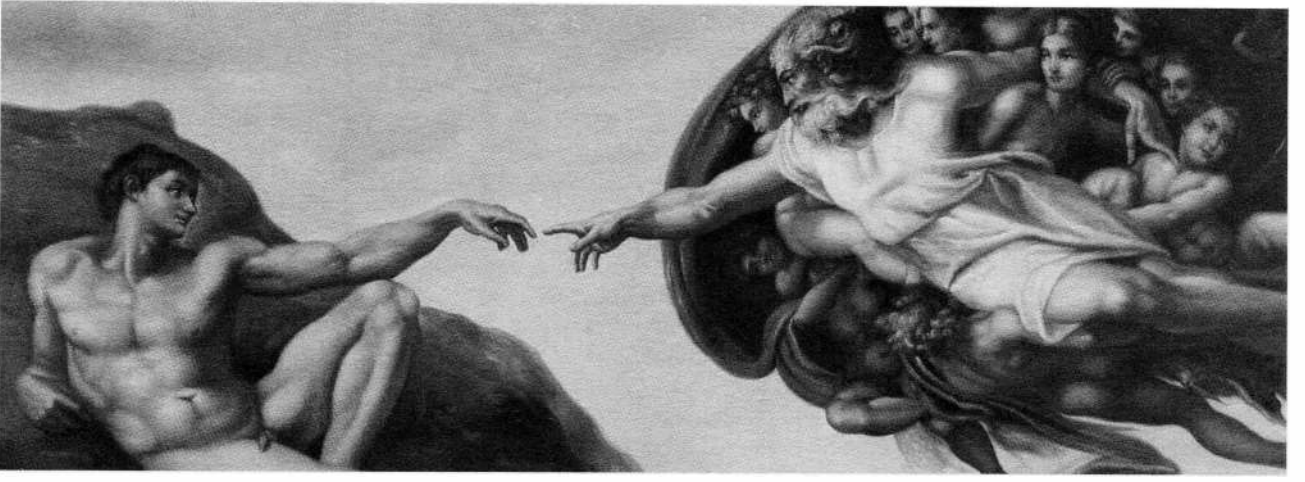
Çünkü yalnızca kendimiz veya bir başkası için değil, bana kalırsa yaşadığımız bütün bir hayatın değerini anlamaya başvurma yolundaki en hüsrana uğraticı, şaşkınlık verici engeller dinlerden gelmektedir. Ve bilginin, aydınlanmanın gerçek düşmanı saydığım bu masalsı ve vasat öğretiler karşısında, güçlü bir duruş ve akılcı bir tavır sergileyemememizin nedeninin de, kendimizi akılcı düşünmekten alıkoymamız olduğunu düşünüyorum.

Akıl bize yaşadığımız dünyaya anlam vermemizi mümkün kılacak kaynakları sağlar. Bu yüzdendir ki doğanın yasasını oluşturan da ahlaki melodidir. Ahlak sözü konusu olduğunda öncelikle şu ana kadarki tüm bildiklerimizi unutup, bir kenara bırakmalıyız. Ahlak, kişinin kendisine göre olan bireysel eylemidir ve eğer evrensel olandan bahsedeceksek bu da "etik" yolu ile gerçekleşmelidir.

Yine İnanç da kişinin kendisine göre olan bireysel eylemidir. Dinler, bu bireysel eylemi gerçekleştirmek için ahlaki öne çıkarır; ancak bu vaaz verme, nutuk atma, baskı kurma gibi kuru bir ahlakçılıktan öteye gitmez.

Bilimsel düşünmenin ve Bilimsel bir bakış açısına sahip olmanın önemli bir yanı var. Bilim kuşatıcıdır. Bilim, yanlışlar yaparak, yanlışlarından yola çıkarak en doğruya ulaşmaya çalışmak gibi akılcı bir ilkeyi benimser. Bilim insanları her şeyden önce düşüncelerini türettikleri kaynağın sağlam bir kaynak olup olmadığını araştırmalıdır. Bu araştırmayı yaparken de geleneğin biriktirdiklerine değil; fakat aklın kurallarına uyum gösterilmelidir. Aklın kurallarından anlamamız gerekeni de ancak bilgelik, bilgece düşünce ile bulabiliriz; yoksa toplumun kemikleşmiş önyargıları ile değil.

Dünyada bilimin nüfus edemediği hiçbir varlık yoktur; ama bilimin nüfus edemediği şey varlık değildir. Dinlerin hedefi, bilimde olduğu gibi yeni olan değildir. Bu yüzden dinler hiçbir yeni olanın bilgisine erişemez, çünkü yalnızca ezelden beri insana, nesneye yüklemiş oldukları anlamı yineler durur. Daha bir saniye öncesinde farklıyken

hemen bir saniye sonrasında daha farklı olan insan hakkında, hiçbir nesnel bilgiye, yargıya ve düşünceye sahip değildir.

Aydınlanma düşüncesinde metafizik reddedilmiştir. Metafiziğin reddedilmesi de geleneksel otoritelere, özellikle bilgiyi tekelinde bulunduran tutucu bir otorite olan Kiliseye karşı muhalefeti gerektiriyordu. Bu çerçevede Aydınlanma düşüncesinde toplumun yönetilmesinde dini ilkelerin değil, akılcı ve bilimsel ilkelerin geçerli olması gerektiği düşüncesi egemendir. Böylece Aydınlanma düşüncesi ile birlikte doğaüstü olanın yerini doğal olan, dinin yerini Bilim, bilginin kaynağı olarak Tanrı buyruklarının yerini doğa yasaları, bilgiyi üretenler olarak da din adamlarının yerini Bilim insanı ve düşünürler almıştır.

Eğer yapabilirsem buradan itibaren gerçekleştirmeye çalışacak olduğum şey, dinlerin insanı, nasıl da tehlike canlılara dönüştürerek vahşete sürüklediğini, toplumsal refahı hiçe sayarak ahlaki düzeydeki doğuştan gelen tüm saf yanımızı yok ettiğini ve zihinsel fonksiyonlarımızı neredeyse alaşağı ederek nasıl da sorgusuz sualsiz, hali hazırda yetinen bireyler yarattığının kanıtlarını hem bilimsel yoldan, hem de felsefenin kutsal sayılabilecek yardımlarına başvurarak kanıtlamaya çalışmak olacak. Bu süreçte ahlak alanında fazlaca durarak, ahlakın biyolojik ve evrimsel kökenine şöyle bir bakacağım.

İş öyle ki, bizinkisi gibi bir ülkede, kendi görüşüme göre insanlığı en derinden sarsan dinlerin başında yer alan İslamiyet'ten konuya başlamak yerinde olabilir.

Öncelikle insanın sahip olduğu duyu, duygu ve akıl gücünü kullanarak doğru bilgilere ulaşabileceğini vurgulayan İslâm dini, buna karşılık sırf atalarından öğrenildiği için herhangi bir inceleme, değerlendirme ve temellendirme yapmaksızın sorgulamadan taklit edilen bilgilerle hak inanç ve doğru davranışa ulaşamayacağını ısrarla vurgular. Örneğin Kur'an-ı Kerim, körü körüne inanmayı istemez. Sık sık şu hitapları tekrarlar: Bakın, görün, düşünün, sorgulayın, ibret alın, aklınızı işletin. Buraya kadar her şey normal gibi gözükmektedir. Sanki bilinçli bireyler yaratmaya çalışıldığını göstermek gibi bir girişimde bulunulur bu kitapta.

Ortaçağda İslam felsefecileri tarafından Kur'anın argümanlarının daha en başında yetersiz bulunmasıyla karşı ve lehde olmak üzere birçok görüş ortaya atılmıştır. Örneğin alemin ezeli olduğunu, dolayısıyla evrenin bir yaratıcısının bulunmadığını ileri süren Dehriye akımı, adını 'başlangıcı ve sonu olmayan zaman' anlamındaki "dehr" kelimesinden alan Ateist ve materyalist bir felsefe okuludur.

"Dediler ki hayat ancak yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman(dehr) helak eder, yorar." (Casiye 45/20)

Bu ekolün en büyük temsilcisi olan İbnu'r-Râvendî, insanın akıldan başka bir kılavuza ihtiyacı olmadığı iddiasıyla peygamberlik, mucize, din ve ibadetlerin anlamsız-gereksiz olduğunu ileri sürmüştür.

"Tabiyye" akımı ise bir yaratıcının var olduğunu yadsımayan ancak peygamberlik ve din kurumlarını red eden deist bir yaklaşımdır. En büyük isimlerinden Ebu Bekir Razi; akıl gücü ve adalet gücü sayesinde iyi-kötü, doğru yanlış, güzel-çirkin, faydalı zararlı ayrımını yapabilecek donanımda ve eşit konumda yaratılan insanların bir peygamberin rehberliğine ihtiyaç duymayacağını ileri sürerek din kurumunu gereksiz ve anlamsız bularak, birçok çatışma ve savaşın nedeni olarak da dini göstermektedir.

İslam felsefecileri üzerinden İslamiyet'in yüzeyini şöyle bir sıyırdıktan sonra benim için mitolojik efsanelerden farksız olan peygamberlere değinmek istiyorum.

İnsanlar arasında peygamber veya ruhani bir şahsiyeti üstün güçlerle donatarak imtiyazlı kılması ve insanlara murşid olarak göndermesi Allah'ın mutlak hikmet, adalet, merhamet ve eşitliğiyle bağdaşır bir durum değildir. Çünkü akıl ve adalet duygusuyla donatılan insanlar sahip oldukları yetenekler açısından da eşit düzeyde yaratılmış olup daha üstün niteliklere sahip seçkin bir peygamberin var edilmesi bu eşitliği bozar. Tarihler arası tüm savaşların nedeninin arkasında da din bulunur, dinsel çatışmalar bulunur.

Yine dinlerin yaygın söylemlerinden biri de "Erdem" duygusu ile alakalıdır. Dinlerin bu kaypak

söylemini hemen burada yıkmak istiyorum. Dinler göre erdemin karşılığının sonsuz bir ödül olması, yani cennete gidilecek olması ve yapılacak kötülükleri bir cezanın beklemesi fikirlerine dayanarak ruhun ölümsüzlüğünün öne sürülmesini filozof Pomponatius yanlış bulmaktadır. Çünkü erdemlilik çıkar ya da karşılık beklenerek gerçekleştirilemez. Erdemlilik gerçek anlamda bir değer olduğu için gerçekleştirilmelidir! Kötülük de zaten kendi öz cezasını kendi içinde saklamaktadır. Bunlara dışsal bir koşula bağlı olarak varlık kazandırılması tam bir yanılgıdır. Aristo'ya göre ruh beden bir fonksiyonu ise, beden olmadan ruhun olmayacağı açıktır. Bundan, ruhun ölümsüz olmadığı sonucu çıkar. Eğer ruh ölmez değilse, bütün dinler yanılıyorlar ve baştan aşağı insanlık kendi kendini aldatıyor. Platon, birçok şeyler de bütün insanların aynı bir önyargının oyuncağı olduklarını söylemiyor mu? Nihayet ölümlerin görünmesi, yeniden dirilmesi ve hortlaklara gelince, gelecek hayat lehindeki bu türlü kanıtlar, safilliğin yardım ettiği hayal gücünün fevkalade kudretinden başka bir şeyi ifade etmezler. Bunun sonucu olarak da büyücülük, ruhların çağırılması, doğaüstü güçler gibi şeyler tümüyle anlamsız ve batıl şeyler olmaktadır.

Yine kader ile ilgili olarak da, Tanrı'nın her şeyi önceden bilmesiyle, ahlaksal özgürlük öğretileri birbiriyle çelişmektedir. Çünkü eğer tanrı her şeyi önceden görerek belirlemişse, o zaman insanların özgür istence sahip olduklarından söz edilemeyecektir. Ama eğer insanlar özgür istence sahip iseler o zaman da Tanrı insanların hareketlerini arkadan izleyecek ve bir bakıma yaratılmış olana tabi olacaktır. Bu durum Tanrı'nın sonsuz gücü ve bilgeliği ile bağdaşır görünmemektedir.

Ahlaki Dayanaklar:

İnsanlar gündelik yaşamda mantıksal şekilde davranmada çok defa başarısız oldukları halde, davranışlarını çok çeşitli düşüncelerin mantıksal bir sonucuymuş gibi göstermeye güçlü bir eğilim taşır. İnsanoğlu genelde en kolay yolu seçip, gerçekliği bulunan olasılıkları ihmal eder. Ya da korkakça bir anlayış ile duygusallık gösterip, kendisi böyle biri olmadığı için Tanrı'ya şükreder; bilmez ki böyle bir şükran hem kendisine hem Tanrı'ya tiksiniç bir ihanettir.

İslamiyet anlayışındaki Tanrı anlayışı ile bu anlayışa giydirilen kutsal giysi, fetih, ganimet ve özellikle cinsel arzuların tatminine dayalı bir düşüncenin ayıp örteri haline geldiğini düşünmeden de edemiyorum.

Demem o ki; dinlerin ahlaki bireyler yaratacakları fikri bir yana; bana kalırsa tam zıttı bir durum ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. Bunun nedenleri üzerine söylenebilecek şey ise, bizatihi dinlerin kendi içlerinde ahlaki istenc, iyi ve güzel, sözde erdem öğretileri kisvesi altında, bu fikirlere dayanan ve bundan kendilerini alıkoyamayacakları sapkınlık ve ahlaki otizm izleri, bilindik ve gözlemlenmiş, tecrübe ile sabit gerçek örnekler olarak gösterilebilir. Tüm bu eğilimin nedeni, din bağlılığı ile kişilerin kendi özgür istenci arasında bocalayış, karşı karşıya kaldıkları paradokslarla birlikte psikoteröpatik

süreçler olabilmektedir. Örnek vermem gerekirse: "Yalan söylemek kötüdür." Burada ahlakın yaptığı şey, doğru davranmanın yalnızca ölçüsünü vermektir. Yani burada kişinin özgür istencini ve aklını asla dışarıda tutmayarak ona, yapıp yapmama özgürlüğün tanır. Dinler asla böyle değildir. Ve yine elimizde ahlakı iyice ölçüp tartacak bir ölçek yoktur. Bu bakımdan ahlakın içeriği belirli bir çevreye veya daha ilginç, tek tek kişilerin kendi anlayışlarına göre de değişebilir. Bu yüzden hangi davranışın ahlaki ya da ahlaka uygun olduğu söz konusu olduğunda, durum içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Fakat neyin doğru, neyin yanlış olduğu konularında dinlerin bizim için ahlak emsali kesilmeleri gülünç olabilmektedir. Emir-Yasa buyruğu etrafında dönen bir sistemde, akıllıca bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bir şeyin sırf günah olması yüzünden yapılmıyor olması, o şeyin eğer günah olmaması durumunda da yapılabileceği anlamına gelmektedir. Ahlaki birey hırsızlığı günah olduğu ya da hapse gireceği gerekçesiyle yapmamayı seçmez, hırsızlığın zaten kendi içerisinde kötü olduğu gerçeği yüzünden bunu yapmamayı seçer. Burada görüldüğü gibi dinlerin bizi sürüklediği ahlaki uçurumlar acı verici boyutlardadır.

"Neden yalan söylememem gerekir?", ya da "Niçin ahlaki olmalıyım?" türünden sorular da üzerine ince ve derinlemesine düşünülmesi gereken sorulardır, basit ve bizi ikna etmeyen cevapları olmamalıdır. İnsan ruhunun ve tutkularının nasıl değişerek, sözgelisi nitelik değiştirdiğini, gereksinimlerimizin ve zevklerimiz ilk doğa durumundan nasıl da farklılaştığını, kısacası insanın ilk insandan itibaren derece derece geçirdiği zihinsel evrimlerini ve bu sürekli değişen insan isteklerini göz önünde tutarsak eğer; kutsal kitapların böyle kompleks ve değişken bir varlığın her aşamasındaki gereksinimlerini bu ölçüde hiçbir anlamda karıştırmayacakları aşikârdır. Örneğin "özgürlük nedir?" diye sorduğumuzda, bunun cevabı, İncil'deki günahkârlığın Komutan Don Giovanni'ye yaptığı gibi özgürlüğün elini soğuk, katı sağ eliyle tutarken, sol eli de hilekârlığa, kandırmacaya, sihirbazlık numaralarına çalışması değildir.

Kant'a göre dinin ahlak bakımından en önemli sorunlarından birisi insan doğasındaki kötünün kaynağı üzerinedir. İnsanların tek tek yaşamları incelendiği ya da insanlık tarihine göz atıldığı zaman, ahlak yasasına karşı hareket edildiği, bu yasanın sık sık çiğnendiği görülür. Kant'a göre insanlarda duyulardan gelen isteklerin ahlak buyrukları karşısında ağır basması eğilimi vardır. Burada şu noktayı iyi analiz etmeliyiz; dinler daha başından beri akılcı temeller üzerine kurulmamıştır. İnsanın iyiye ulaşma doğasına karşın, taban tabana zıtlıklar barındırmaktadır. Başka sıklıkla karşılaşılan yaratılışçı argümanlarından biri de; inançsız insanların korkunç bir boşlukta oldukları zor ve acı dolu zamanlarda bir dayanağının olamayacağını savunmaktır. Hâlbuki akıl sahibi kişi, bu dünyadaki her şeyin sürekli değiştiğinin, dolayısıyla her an üzüntüyle karşı karşıya kalılabileceğinin bilinciyle yaşar. Bu bilinç ona her üzücü olay ve durumu doğal karşılama; kendi irade ve gücünü aşan olumsuzluklar karşısında sarsılmama; daha kötüsünün de olabileceğini, üzülmünün hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini, her sevinç ve mutluluk gibi üzüntü ve tasanın da gelip geçici olduğunu düşünerek üzüntüsünü hafifletme yolunu açar.

DARWIN VE SONRASI

Okan YOLCU

Evrime diyalektik bakış...

Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı yapıtını bilim dünyasına sunmasından bu yana 154 yıl geçti. Geçen bu zaman zarfında evrim teorisi genetik, jeoloji vb. diğer bilimlerin yardımıyla tartışmasız bir hal aldı. Bugün sadece teorinin mekanizmaları tartışılmaktadır. Darwin ve Sonrası kitabı da evrim mekanizmalarını konu almaktadır. Evrim teorisi genel olarak Darwinci tedricen (yavaş) olarak bilinmektedir. Oysa Stephen Jay Gould ve Niles Eldredge'nin 1972 yılında bilim dünyasına sundukları "Kesintili Denge Teorisi" denilebilir ki teoriyi en iyi açıklayan mekanizmadır. Kesintili Denge Teorisine göre; türler küçük yada fark edilmeyecek fenotip değişimi sergilediği uzun dönemler, bir "denge" durumundan diğerine aniden bir değişim-jeolojik süreç olarak- sonucunda geçerler. Bu durum tıpkı diyalektiğin nicelik değişikliklerinin nitelik değişikliklerine dönüşmesi olayıdır. Tedricen evrim savunucuları fosil kayıtlarındaki bazı boşlukları açıklayamazlar ve boşluklar için fosil ararlar. Oysa sıçramalı evrim veya Kesintili Denge Teorisi burada aniden bir değişimin olduğunu anlatır ve evrim mekanizmasını çok daha iyi açıklar. Sıçramalı evrim yavaş değişime karşı değildir. Sadece türleşme aşamasında değişimin hızlı yaşandığını anlatır. Kitap insanın evriminden garip yaratıkların evrimine hepsini Kesintili Denge Teorisi perspektifinden açıklıyor. Kambriyen patlaması neden-sonuç ilişkisi içinde incelenerek aydınlatılıyor. Yedinci ve sekinci bölüm evrim teorisinin zorlama görüşlerinin sonucunda kapitalist-empyralist sistemin ideolojik temelini oluşturan sosyobioloji konusunu ele alıyor. IQ testlerinin iç yüzü anlatılıyor. İrkçılık-doğuştan saldırganlık-suçlu kromozom gibi bilim dışı kavramlar eleştiriliyor.

Birinci bölümde Darwin'in teorisinin gelişim süreci ve yaşadığı iç çatışma anlatılmaktadır. Ayrıca belki de teori için bilinmesi gereken en önemli felsefe anlatılmıştır. Evrim amaçsızdır ve herhangi bir yönü yoktur!

İkinci bölümde ise insanın evrimi üzerinde durulmuştur. Evrimin bir merdiven olmadığı tıpkı bir ağaç gibi dallandığı insanın evrimi üzerinden anlatılmıştır. Neoteni kavramının evrim üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde evrim kuramının karmaşık konuları ilginç organizmalar üzerinden anlatılmıştır. Çatal boynuzlu geyikler, sahte balık geliştiren midyeler, 120 yılda bir çiçek açan bambular.

Dördüncü bölüm sınıflandırma ile başlıyor ve beş alemlî yapı anlatılıyor. Ardından kambriyen patlaması üzerinde yoğun bir şekilde devam ediyor. Kambriyen patlaması nedir? Patlama öncesi durum nasıldı? Buna benzer sorulara cevaplar verilerek kambriyen patlaması aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölüm jeoloji üzerine incelemeleri kapsıyor. Jeolojide afetçiler ve birörneklilik (tedricen) teorilerinin karşılaştırılması dinsel ön yargılar ile birlikte ele alınıyor. Jeoloji-evrim ilişkisi üzerine incelemeler ile son buluyor.

Altıncı bölüm genel olarak beyin üzerinde yoğunlaşmış ama büyüklük yüzey hacim ilişkisi perspektifinde beyin konusu işlenmiş. Omurgalılarda beyin-vücut ilişkisi çarpıcı şekilde sunulmuş.

Yedinci bölüm evrim teorisinin sığ çözümlemelerden dolayı her şeyin insanın doğasında olduğu yanlış düşüncesini konu alıyor. "Suçlu Kromozom", "Doğuştan Saldırganlık" "Bencil Gen" gibi kavramların bilimsel çözümlemeler olmadığı bunların politik sebeplerden kaynaklandığını anlatan müthiş bir bölümdür.

Sekizinci ve son bölüm denilebilir ki kitabın en güzel ve en güncel bölümüdür. Dönemin politik koşullarının bilimde ve özellikle biyolojideki yansımaları incelenmiştir. Bölümde işlenen konular güncelliğini koruyor. İrkçılık üzerinde durulan bu bölümde sanıldığığının aksine ırkların olmadığı bilimsel bir şekilde açıklanmıştır. Şiddetin katil maymunlardan geldiğimizden dolayı doğal

olduğunu anlatan bilim dışı görüşler net bir şekilde çürütülmüştür. IQ ölçümlerinin kapitalist sistemin güzel bir enstrümanı olduğu dile getiriliyor. Ayrıca bunların hepsinin altında yatan ve her şeyin yani toplumsal sistemlerinde insan doğasının bir şekilde yansıması olduğunu savunan sosyobioloji eleştirilmiştir.

Darwin ve Sonrası adlı kitap evrime farklı bakış açısı getirerek zihnimizi derinleştiriyor. Evrim, düz bir çizgi veya merdiven şeklinde değil bir ağaç gibi dallanan sıçramalı ve amaçsız bir yolculuktur. Doğal seçim evrimin temel faktörü olmasına rağmen tek faktörü değildir. Doğal seçilimi evrimin tek faktörü alıp ve her şeyi toplumsal sistemleri bile bu perspektiften açıklayan sosyobiolojinin bilimsel bir dayanağı olmadığını anlatır. Sosyobiolojinin kapitalist-empyralist sistemin ideolojik kılıfı olduğunu anlatır. Bunun üzerinden ırkçılık-doğuştan saldırganlık-bencil gen gibi kavramlarında hiç bir geçerliliği olmadığını gözler önüne serer.

Darwin ve Sonrası evrim ile ilgilenenlerin mutlaka okuması gereken bir kitaptır.

İyi okumalar...

POPÜLER YAYINLARA BİR KARŞI DURUŞ; FANZİNLER

Barış Azar

Nedir bu fanzin?

Fanzin; en temel anlamıyla hayran dergisi demektir. İngilizce fanatic ve magazine kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Londralı ve New Yorklu punkçılar fanzin hareketini başlatanlar olarak gösterilir. Fanzinin temel felsefesi; ticari kaygılar gütmenden ortaya çıkan ürünü amatör bir ruhla insanlara ulaştırmaktır. Genellikle fotokopi yoluyla ya da elle çoğaltılan fanzinler ücretsiz olarak dağıtılır ya da maliyetini karşılayacak miktarda satılır. Her türlü materyal fanzinin içeriğini oluşturabilir. Yazılar, çizimler, fotoğraflar ve çeşitli kolajlar...

Fanzinlerin ilk ortaya çıkış amacı punk müzik dinleyicileri arasında bir iletişim sağlamak ya da müzik dergilerine bir alternatif oluşturmak olsa da fanzinler günümüzde birçok alanda alternatif oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse, edebiyat fanzinleri, bildiri fanzinleri, sinema fanzinleri, fotoğraf fanzinleri, çizgi roman fanzinleri ve kolajlardan oluşan fanzinler popüler yayınları alternatif olarak doğmuştur.

Özellikle günümüz süreli yayınlarının birçoğu tamamen mali düşünüyor ve para kazanmak için daha popüler olanı yayınlıyor. Basit bir örnek vermek gerekirse müzik dergileri lise çağındaki gençlerin sevdiği pop müzikçilerin boy boy

afişleriyle doluyken alternatif müzik yapan gruplarla ilgili pek bir şey yayınlamıyorlar ya da edebi dergiler bir gecede on şiir yazıyorum diye övünen ama medyatik olduğu için para kazandıran çakma şairlerin şiirlerini yayınlıyor. İşte tam bu noktada fanzinler devreye giriyor ve yıllardır okuduğumuz, gördüğümüz yayınlara alternatif sunuyor.

Fanzin yapmak için nelere gerek var?

Fanzin yapmak için en önemli olan düşüncedir. Herhangi bir konuda herhangi bir şey düşünüyorsanız siz de fanzin çıkarabilirsiniz. Fikirlerinizi daktiloyla, elle ya da klavyeyle bir kağıda aktarın dijital yollarla ya da kes yapıştır kopyala yöntemiyle görsel ekleyin, bir şeyler çizin sonra istenilen boyutlarda katlayın ve çoğaltıp dağıtın. İşte fanzin çıkarmak bu kadar kolay!

Yayınevlerine karşı fanzin kitap.

Günümüzde birçok yazar eserlerinde popüler konuları işlemektedir ya da başka bir deyişle

popüler konuları işlemeyen yazarların kitaplarını yayınevleri basmaz. Nedir bu konular; tasavvuf ve din, genç kız hikayeleri ve vampir ya da kurt adamlar. İşte bu konulardan bıkan yazarlara fanzincilerden çok güzel bir alternatif; fanzin kitap. Ortalama 20/80 sayfa arasında değişen bazen tanıdığımız bildiğimiz bazen de hiç tanımadığımız genç bir ismin yazılarından, şiirlerinden oluşan fotokopiyle çoğaltılan sevimli kitaplar bunlar. Üstelik normal kitaplar gibi öyle 20-30 lira da değil fanzin kültürünün bir eseri olduğu için ya ücretsiz ya da iki üç lira arasında bir fiyatta.

Günümüzde Fanzin

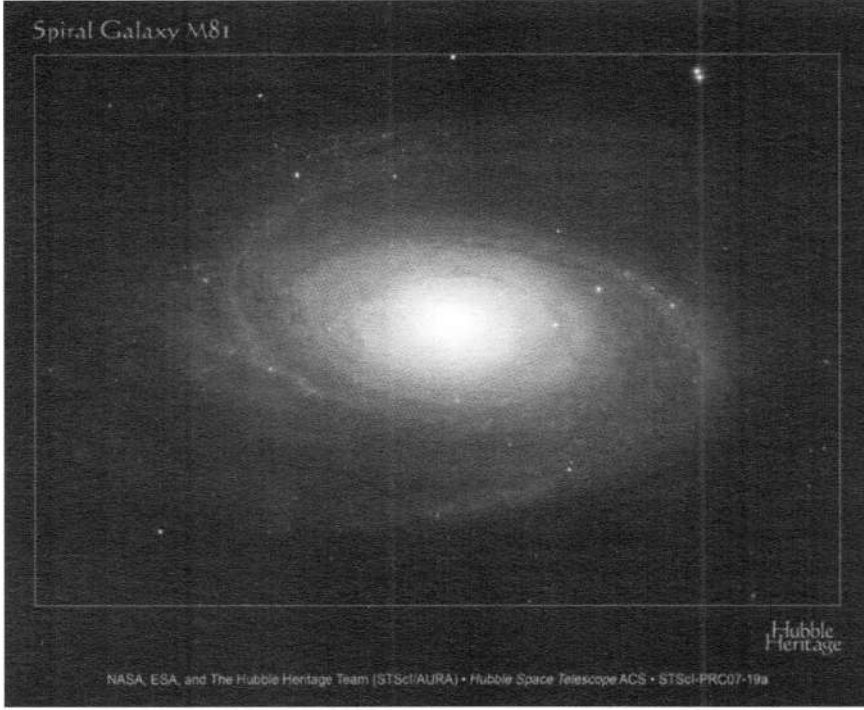
Fanzin kültürü popüler kültüre karşı gelişmiş bir kültür ürünüyken günümüzde popüler olana karşı olmanın popülerleşmesiyle birlikte biraz da olsa anlamını yitirdi. 8-10 lirayı bulan fanzin fiyatları, yeni bir şey üretmekten ziyade üretileni kopyalayan yazarların fanzinlerde yazması ve fanzini dergiciliğe geçişte bir basamak olarak gören zihniyet yüzünden fanzin bırakılan mekanlardaki kaliteli fanzin sayısı azaldı. Ama her şeye rağmen çizgisini bozmayan fanzinler de var. Mesela Sokak Edebiyatı ve Solucan fanzin çizgisini bozmayan fanzinler arasında gösterilebilir. İnternetin de fanzinciler için sıkça kullanılan bir mecra haline gelmesi fanzinlerin basılı halde değil internet üzerinde pdf kopyalarının gezmesi de fanzin ruhuna bir yerde zarar veren önemli bir faktördür. Ama gerçek fanzinciler bu kültürü taviz vermeden sürdürmeye devam edecektir.

BENMERKEZCİ İNSANIN KOZMOLOJİSİ ÜZERİNE

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

Şekil 1 - M81 Galaksisi.

Tertemiz bir gökyüzüne sahip bir gecede, şehir ışıklarından uzak bir yerdeyseniz ve olağanüstü görüş yeteneğine sahipseniz, gökyüzünde Büyükayı Takımyıldızı'ndaki M81 Galaksisi'ni bir ışık lekesi halinde seçebilirsiniz. 12 milyon yıl geriden izlediğimiz bir galaksiden bahsediyoruz; artık şaşırtıcı gelmemeli. Astronom, Edwin Hubble ise 6 Ekim 1923 tarihinde, Los Angeles'taki Wilson Dağı'nın tepesinde bulunan 2,5 metrelik Hooker teleskobu ile gözünü gökyüzüne çevirdiğinde, gördüğü ışık lekesinin ve buna benzer ışık lekelerinin aslında o zamanki yaygın söylemle, Samanyolu'nun içindeki bulutsulardan biri değil; bambaşka galaksilerden biri olduklarını keşfetmişti. Evrenin ne kadar büyük olduğuna dair fikir yürütmelerimiz, artık alabildiğine özgürce bir eylem haline geliyordu.

Yüzyıllar boyunca süren tartışmalardan ve soğuk düşünce savaşlarından sonra Hubble'ın doğruladığı olgu, esasında şuydu: üzerinde yaşadığımız gezegen, içinde trilyonlarca sistemler barındıran milyarlarca galaksilerden sadece birinde bulunan tek gezegendi. Dünya'mız, bir

kumsalda bulunan yüz milyarlarca kum tanesinden sadece biri bile değildi; evrende, bu kumsallardan yüz milyarlarca bulunuyordu. Bu çarpıcı buluş ya da keşif, bir yönüyle de bilimin nasıl işlediğini ortaya koyar. Hubble'ın görüşü, evrene dair, kendisinden önce gelen görüşlerin hepsini teker teker birer kafese tıkmış ve kendisine, alabildiğine geniş bir alan açmıştır.

Pek Uzak Olmayan Geçmişe Bir Bakış

Tam da şu anda, bilgisayarınızın ya da ileri teknolojilerle donatılmış telefonunuzun ekranından bu kelimeleri okurken, dikkatinizi çeken bir şeyden dolayı, birden başınızı kaldırıp pencereye bakabilirsiniz. Bir arkadaşınız, kinayeli bir şey sorduğunda sizin yarı-öfkeli, yarı-sitemli bakışlarınıza maruz kalabilir. Ancak bu bakışlarınızı alıp sonsuza taşıyacak olan bir ekran var; uzay. Uzay, diğer "mükemmel"lerle karşılaştırılamayacak derecede mükemmel bir ekrandır. Uzayın bu mükemmelliğine tanrısallık atfetmiyoruz; tersine, birazdan inceleyeceğimiz kozmolojiye giriş yapıyoruz. Arkadaşınıza

baktığımızda, aslında onun 1 saniyenin çok küçük bir kesrini ifade eden bir zaman dilimi kadar önceki durumunu gözlemiş oluyorsunuz. Uzaya baktığımızda ise yukarıda bahsettiğimiz, ışık yılı gibi uzaklıkları gözlüyorsunuz demektir. Bu, ışığın bizlere ulaşması için alacağı yolun muazzam büyüklükteki ölçeğini gösteriyor. Saniyede yaklaşık 300.000 km hızla hareket eden ışık, doğal olarak saatte yaklaşık 1,08 milyar km yol alır. Dünya'mızın doğal uydusu, Ay'a her baktığımızda, O'nun 1,3 saniye önceki görüntüsünü görmeye mecbur oluşumuz, bizleri şaşırtmalı; tıpkı galaksilerden teleskoplarımıza ulaşacak olan ışınların yıllarca yolculuk etmesinin bizleri şaşırttığı gibi. Jeologlar, böylesine uzun zaman dilimlerine, pek de teknik sayılamayacak bir ifadeyle, derin zaman derler. Adını ne koyarsak koyalım; böylesi zaman dilimleri ve uzaklıklar, ortalama 70 yıl yaşayan ve düşünme yetisi açısından, gezegeninin en yetkini olan bir canlı türünün hayal sınırlarını zorlar.

Uzak galaksiler söz konusu olduğunda, ilk astronomlar için çıplak gözün pek bir işlevselliği kalmazdı. Bu sebepten dolayı, modern optiğin gelişmesini ve bu denli büyük ölçekleri algılamamız için gerekli gözlem araçlarını bize sağlamasını bekledik. Ancak bu arada da boş durmadık; pek çalıştık da denemez. Hep -oralarda bir yerde- olan Andromeda Galaksisi'nden gözümüzü alıp gökyüzünde gezdirdiğimizde, bütün gökyüzü boyunca uzanan, bir zafer takı gibi kalın ve görkemli bir şerit gözümüze çarptı. Bu şeridi şimdi daha iyi tanıyoruz; tabii ki de Samanyolu Galaksisi'ni tanımamamız sürpriz olurdu. Burada duraksayıp önemli bir noktayı işaretlemek gerekiyor. Samanyolu'nu dışarıdan gözlemleyemiyoruz; zira bu galaksinin neredeyse ortalarındayız. Bir sistemin içinde bulunmamız, o sistem hakkındaki yorum kapasitemizi sınırlar. Bu sınırlayış, sistemin dışında olduğumuz durumdaki handikaptan daha fazla bir handikapı beraberinde getirir. Büyük bilgin, Galilei Galileo'nun derme çatma teleskobuyla söz konusu ışık şeridindeki tek tük yıldızları seçmesinden bu yana, astronomlar, galaksimizin niteliklerini, galaksimizin tam olarak neresinde bulunduğumuzu, gökteki diğer galaksilerin de Samanyolu Galaksisi ile benzerliklerini ve farklarını tartışmışlardır.

Elbette, eski dönemlerin bazı astronomları, bilmedikleri bir kuvvetin, yıldızları ve diğer ışıklı gökcisimlerini, "kalın şeridi" bir araya getirmek amacıyla düzene soktuğuna inandılar. Hatta bir öğretmen olan İngiliz Thomas Wright, 18. Yüzyıl'da, Samanyolu Galaksisi'ne ilişkin "teori"sini, bir kitabında açıklamıştı. Bu kitabında çağının ilerisine gittiği tek yorumu, bir gözlemcinin uzaydaki yöneliminin, gözlemleyeceği şeylerle ilgili algısını etkilediği oldu. Galaksimizin, yıldızlardan ve gezegenimiz gibi gezegenlerden oluşan bir kabuk olduğu öngörüsünde de bulunan Wright, gezegenimizden bakıldığında, diğer kabuklardaki yıldızların da görülebildiğini tahmin etmişti. Wright'ın tahmini, gözlemlerimize yakın bir tahmindir. Ancak günümüzde Samanyolu Galaksisi'nin düz bir disk formunda olduğunu ve Samanyolu'nun merkezine, yaklaşık 30.000 ışık yılı uzaklıkta olduğumuzu biliyoruz. Söz konusu diskin

"içinden", yani katılımcı-gözlemci olarak baktığımızda, en azından o şeridi görebiliyoruz. Gözümüzü şeritten ayırıp, boşluklara baktığımızda ise diske göre yukarı ya da aşağı bakmış oluyoruz.

Geriye dönüp baktığımızda, bu tip tahminlerin pek de destek görmediğini anlarız. Topluluklar üzerinde nüfuzu bulunan, saygın birinin "düşünmesi" gerekiyordu ki, o kişi düşündü. "Dogmalar ve kurallar, insanın doğal yetilerinin akla uygun kullanılışının ya da daha doğru bir deyişle kötüye kullanılmasının bu mekanik araçları, erginleşme ve olgunlaşma için sürekli bir ayakbağı olurlar." diyen Alman filozof, Immanuel Kant, bilimde çok önemli bir yere sahip olan "sezgi"yi de kullanarak gözlerini gökyüzüne çevirdiğinde, birçok astronom tarafından bize yakın olarak değerlendirilen elips formundaki "bulanık yıldızlar"ın, esasında bize çok büyük uzaklıklardaki yıldız diskleri olduğunu ileri sürmüştü. Bunların zayıf ışıklarına bakarak uzakta oldukları sonucuna varan Kant, bir anlamda eski çağların Spitzer Uzay Teleskobu görevi görmüştü. Ancak anlaşılmaş bir şey daha vardı; neden bu gözlenen cisimler farklı formlardaydı? Bazıları elips, bazıları yuvarlak, bazıları yassı bir düzlem formunu taşıyan bu gökcisimlerinin, farklı cisimler olmalarından şüpheleniliyordu. Kant, analitik düşünceye selam çakarak bir bomba daha patlattı: "Böyle yıldızlardan oluşan böyle bir evrene, dışında bulunan izleyicinin gözünden çok uzak bir mesafeden bakıldığını düşünelim. Bu dünya, doğrudan düzlemine bakıldığında daire biçimli, eğimli bir biçimde, yandan bakıldığında ise elips biçimli bir uzay alanı gibi görünür."

Şekil 2 - Gökyüzündeki kalın, ışıklı şerit: Samanyolu Galaksisi.

Söz konusu bulutsular, zaman geçtikçe Kant'ın ada evrenleri olarak anılmaya başlandı. Kant'ın bakış açısını, sanıyoruz en iyi şekilde, şu ifadeleriyle anlayabiliriz:

Gezegenler, kendi sistemleri içinde nasıl hemen hemen ortak bir düzlemde yer alıyorsa, sabit yıldızlar da olabildiğince belirli bir düzleme uyan konumlarca dizilmişlerdir. Bu düzlem, bütün gökyüzünden geçiyormuş gibi tasarlanmalıdır; sabit yıldızlar düzleme çok sıkışık bir biçimde yığıldıkları için, "Samanyolu" diye adlandırılan ışık çizgisi görüntüsünü oluştururlar. Kanaatim o ki, sayısız güneşlerce aydınlatılan bu alanın neredeyse tam büyük bir daire biçiminde olması sebebiyle, Güneş'imiz bu büyük düzleme oldukça yakın olmalıdır. Böyle bir düzenlemenin

sebeplerini araştırırken, "sabit" diye nitelendirdiğimiz yıldızların, aslında hareket ediyor olabileceği, daha yüksek bir düzenin gezgin yıldızları olabileceği görüşünün çok muhtemel olduğu sonucuna varmış bulunuyorum. (Evrensel Doğa Tarihi ve Gökyüzü Teorisi - Sf.26 - Immanuel KANT)

Kant'ın görüşleri, bulutsuların, galaksilerde bulunan yıldız kümeleri olduğunu düşünenler ile bulutsuların aslında çok uzaktaki galaksiler olduğunu iddia edenler arasındaki tartışmayı başlatan görüşlerdi. Bu tartışma, Edwin Hubble tarafından, 1923 yılında bitirilmişti. Hubble'ın dışında, 18. Yüzyıl'da yaşamış bir isim de bu bağlamda önemli bir paya sahip: Charles Messier. Messier'in ismi, günümüzde, 1771'de hazırladığı "Catalogue des Nébuleuses et des Amas d'Étoiles" ("Bulutsu ve yıldız kümeleri kataloğu") isimli, gökyüzü nesnelerini toplayıp sınıflandırdığı katalogla beraber anılmaktadır. Genellikle galaksi isimlerinde, herhangi bir sayıyla beraber rastladığımız, Messier'den gelir (m31, m104 gibi). Konumuza dönecek olursak, bulutsulara ilişkin en yetkin özetlerden biri olan bu kaynaktan, günümüzde de yararlanmakta olduğumuzu söylemeliyiz; tıpkı canlıların sınıflandırılmasında, 18. Yüzyıl'dan yaşamış, İsveçli botanikçi, hekim ve zoolog, Carl Nilsson Linnæus'nin ikili isimlendirmesinin (en bilindik örnek: Homo sapiens) kullanılması gibi. Messier'den sonra, bir diğer astronom, Sir Frederick William Herschel teleskobunu uzayın derinliklerine çevirdi. Uranüs'ü keşfeden Herschel, "Uzayın derinliklerine; daha önce kimsenin bakmadığı yerlere baktım!" diye övünmüştür. Uzak yıldızları, bir leke çözünürlüğünde gözlemlemeyi başardı; dolayısıyla ada evrenlerin bir yerlerde bulunduğunu gösterdi; Kant, belki de haklıydı!

Ancak durun bir dakika... Günümüzde anlaşıldığı gibi, Herschel'in gözledikleri, uzak galaksiler değildi. Esasında Herschel, teleskobuyla başka galaksilere değil, soluk yıldız topluluklarına bakmaktaydı. Herschel çarpıcı bir keşifte de bulunmuştu ki, bizler için önem arz eden keşfi de budur: 8 kadir parlaklığında (kadir, astronomide parlaklık birimidir; Kutup Yıldızı yaklaşık 2 kadir değerindedir), aydınlık atmosfere sahip bir yıldız. Gözlemine çeşitli yorumlar da ekleyen Herschel, aslında Kant'ın görüşlerine karşıt bir bulguya imza attığını bilmiyordu. Keşfettiği şey, bugün gezegen bulutsusu diye adlandırdığımız, yani galaksimizde, gazdan oluşan dış katmanını, bir yılanın gömleğini atması gibi dökken bir yıldızdı.

Esasında olay örgüsünün bundan sonrasını, hepimiz az ya da çok, biliyoruz. Bu zamana (18. yüzyıl'a) kadar çok iyi çalışan astronomlar, doğru yorumu yapamıyorlardı. Bu sırada, teori, her zamanki gibi deneyi takip ediyordu. Astronomide "deney" olgusu ise birinci elden, tahmin edebileceğimiz gibi, teleskoplarla ilişkiliydi. Teleskop teknolojisi, bu amansız çekişmedeki galibi belirleyecekti. Ada evren modeline karşı biriken bulgular söz konusuydu. Bu bulgulardan en güçlüsü ise, dönemin en güçlü isminden geldi: Sir Isaac Newton. Newton'ın bu konudaki buluşu, ışığı temel bileşenlerine ayırabilmektir. Bu yetiye sahip bir

aygıtla yapılan gözlem, elbette güçlü sonuçlar verecekti. Daha 17. Yüzyıl'dan, beyaz ışığın bir cam prizmadan geçirildiğinde, onu oluşturan renklere ayrılabilceğini deneyle ispatlamıştı. Bundan sonra geçen yıllar, on yıllar, yüz yıllar içinde bilim insanları, bu tip bir renk yelpazesinin, ölçek olarak büyütüldüğünde, ışığın kaynağındaki elementlere özgü karakteristikler taşıyabildiğini keşfedeceklerdi. Bunu biraz daha açarsak, bir elementi ele almalıyız. Herhangi bir elementi, ışık vermesine (ışınım yapmasına) yetecek kadar ısıttığımızda ve bu parlamadan bize ulaşan ışığı bir prizmadan geçirip büyüttüğümüzde, - her nerede olursak olalım- söz konusu elemente ait, karakteristik bir çizgi dizisiyle karşılaşırız. Esasında gözlemlediğimiz, tayf (spektrum) dediğimiz olgu; yaptığımız ise spektroskopdur.

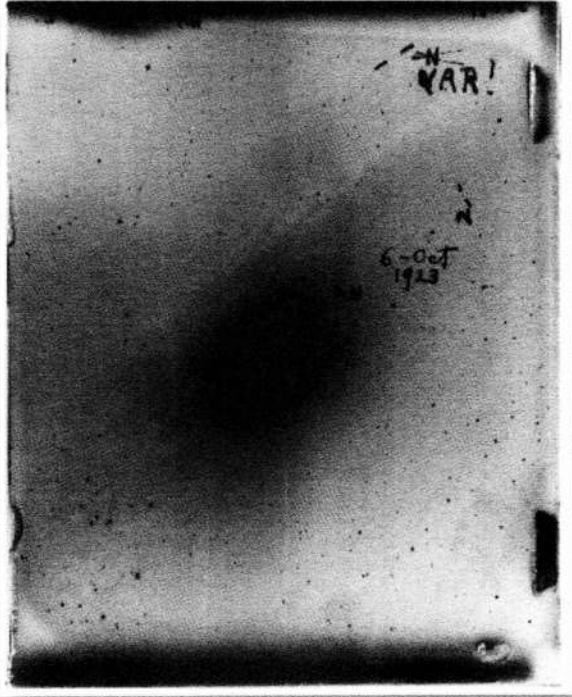
İlk spektroskopu kimin yaptığını bilmek, çeşitli bilgi yarışmalarında bir şeyler kazandırabilir. Joseph von Fraunhofer adlı bir optik mühendisi, bu aleti tasarlayıp kullandı. Kullanırken teleskopla güzel bir kombinasyon oluşturmuştu; Güneş, Ay ve diğer gezegenlerin tayflarını incelemeye yarayan bu kombinasyon sonucunda, gezegenlerin ve Ay'ın, esasında Güneş'in ışığını yansıttığı ortaya çıktı. Ancak teleskop diğer yıldızlara çevrildiğinde, farklı çizgi desenleri ortaya çıkıyordu. Artık bu ışıkların da farklı özelliklere sahip yıldızlardan geldiği anlaşılmıştı. Bilim insanları, Dünya üzerinde ısıttıkları maddelerden gelen desenleri, uzaydan gelen ışıkların oluşturduğu desenlerle karşılaştırarak bileşim belirleme işine koyuldular. Bununla beraber astrofizik bilimi de doğmuş oldu. Astronomların, Güneş'in spektrumunda rastladıkları demir, kalsiyum, sodyum gibi element izleri, diğer yıldızlarda da belirince, Güneş'in esasında diğer yıldızlar gibi, eşsiz olmayan bir yıldız olduğu anlaşıldı. Ancak Herschel boş durmuyordu; gezegen yıldızlarından birinin spektrumunu inceleyen bu bilim insanı, tek bir özgün çizgi desenine rastladı. Söz konusu yeni veriyle ibre, tekrar bulutsuları, galaksi-içi yapılar olarak gören anlayış lehine kaydı. Hatta koskoca Andromeda, "bulutsu hipotezinin en açık kanıtı" olarak gösteriliyor; Samanyolu'nun yanında bir banliyö seviyesinde görülüyordu. Tabii ki de birileri yanıliyordu.

Artık 20. Yüzyıl'a doğru ilerliyoruz. Alman astronom, Julius Scheiner, 19. Yüzyıl'ın son yılında,

Andromeda'ya yönelik bir spektrum ölçümü yaptı. Bu ölçümü, Orion takımyıldızı'nın ölçümleriyle karşılaştıran Scheiner, Andromeda'nın spektrumunun, abartılmayı hak ettiğini öne sürdü. Bundan sonra ise 1908'de, Edward Fath adlı bilim insanı, küre biçimindeki yıldız kümelerinin spektrumlarını ölçtü ve kendisi için maçı bitiren; Andromeda'nın ayrı bir galaksi olduğunu ortaya çıkaran gözlemini açıkladı. Ancak Fath'ın eksik olduğu nokta, uzaklığı ölçmek açısından yetersiz oluşuydu. Andromeda'nın küre biçimli bir yıldız kümesi mi, yoksa uzaklarda bir ada evren mi olduğunu kestiremiyordu. Derken, sahneye o büyük isim çıktı: Edwin Hubble. ABD, Missouri doğumlu bu Amerikalı, aslında tam bir İngiliz kültürüyle yetişmişti. Oxford Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra avukatlık yaptığını pek fazla insan bilmez;

sonradan Chicago Üniversitesi'nde astronomi okuyarak yerini bulmuştu. O, daha önce bahsettiğimiz Wilson Dağı'na ulaşmadan, o dönemin en güçlü ışık toplama yeteneğine sahip teleskobu, Hooker oraya ulaşarak, araştırmaları başlatmıştı. Yüksek zekâsı ve yüksek hırsı da bu teknolojiyle birleşince, Hubble tamamen "O" adam potansiyelini barındırır olmuştu.

Hubble, kendisinin "şahane yıl" olarak tanımladığı 1923 yılında, bir süre bilindik bulutsuları araştırarak bir katalog üzerinde çalıştı. Andromeda'nın da aralarında bulunduğu bir dizi bulutsunun fotoğraflarını çekti. Parlaklıkları zaman içinde değişen değişken yıldızları tespit eden Hubble, defterine değişken yıldızlarla ilgili önemli çiziktirmelerde bulundu. Esasında bu, insanlık için evrenin değiştiği gündü. Edwin Hubble aslında, değişken yıldızları saptamakla, bu yıldızların, Samanyolu Galaksisi'nin içinde olamayacağını ortaya koymuş oluyordu. Bunu hesaplamalarıyla destekleyen Hubble, dolayısıyla bir ada evren olması gerektiği sonucuna

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Pearson Addison-Wesley

Şekil 3 - Evrene bakışımızı değiştiren o fotoğraf! Üzerindeki "VAR" ifadesi, bizim dilimizdeki anlamıyla değerlendirilmemeli; zira İngilizce'de "variable", yani değişken kelimesinin kısaltmasıdır ve Hubble tarafından yazılmıştır.

Hubble'ın bundan sonra yaptıkları, bu değişkenleri izlemekten ibaret oldu. Bunlardan bize ulaşan ışıkların parlaklık eğrilerini inceleyen Hubble, yaklaşık ayda bir değişen parlaklıklar saptadı. Bundan hareketle, yıldızın, Güneş'imizden yaklaşık 7000 kat daha parlak olduğu sonucuna vardı. Sadece ve sadece ışık toplayıcı bir teleskopla, saatlerce süren çekimlerden sonra bir anstantanede zar zor seçilebilen bir yıldızdan bahsediyor

olmamız, Andromeda'nın gerçekten çok çok uzakta olduğunu gösterir niteliktedir. Hubble'ın keşfettiği değişken yıldız, Andromeda'daydı ve bunu, diğer bilim insanlarına da açıkladı. Bununla sınırlı kalmayan sivri zekâsı, Hubble'a, Andromeda'nın en az 1 milyon ışık yılı uzakta olduğunu hesaplattı. Bu uzaklık, bu konudaki bütün tartışmalara nokta koyabilecek nitelikteydi. Yani bu, Andromeda'nın da bir ada evren olduğunu açıkça ortaya koyacaktı. Artık Hubble Andromeda ile sınırlı kalmamış, Samanyolu'na yakın galaksilerden onlarca değişken keşfetmişti ve devamı da geliyordu. Elbette karşıt görüş, allayıp pullayıp gözler önüne serdikleri bulgularını, Hubble'ın karşısına çıkarmakta gecikmezlerdi. Hubble, kendisine gelen itirazları bir bir çürüterek ilerledi ve sonunda limana vardı. Evren, bizimki gibi milyarlarca -belki daha fazla- galaksi içeriyordu; bu, günümüz için şaşırtıcı bir buluş gibi görünmüyebilir, ancak o zamanlar için değerlendirildiğinde, gözlemleyemediğimiz 2 milyon ışık yılı ötesi hakkında yorum yapamamamız demekti. Orada bizler gibi canlılar da olabilirdi; "tanrılar" da. Bu, öyle bir buluştu ki, karşıt görüştekileri bile mest etti.

Bilmece Var₁: Evren Nasıl Oluştu?

Zamanı ve uzayı hiçliğe yolladıktan sonra elimizde ne kalır? Daha doğru şekilde sormak gerekirse, uzayı hiçliğe gönderdikten sonra "elimiz" mi kalır? Esasında bu sorular, bilimsel bir değer taşımayan sorulardır. Artık çok klasikleşen, ancak söylenmek isteneni de tam anlamıyla ortaya koyan bir deyimdir bu; Kuzey Kutbu'nun Kuzey'ini sormak. Bizler, nasıl ve neden ile başlayan sorular sorduğumuzda, şu farkındalığı taşımamız gerekiyor: nasıl, mekanizmayı ve öznitelikleri sorgular; neden sorusunun arkasında ise bir "kabul" söz konusudur. "Bu nasıl yapılıyor?" derken, söz konusu süreçte işleyen mekanizma sorgulanıyordur. Ancak "Bunu neden yaptın?" diye sorduğumuzda, "Bu" diye nitelenen eylemin yapıldığını kabul ederiz ve soru cümlemizi, bunun üzerine kurarız. Konumuza dönersek, hiçlik yerine neden hep "bir şey" olduğunu sormak, "hiçliğin" aslında şeylerin doğal durumu olduğunu ve ondan "bir şey" çıkmasının bir açıklama gerektirdiğini varsayar; kabul eder. Bu bakımdan düşündüğümüzde, belki "bir şey" aslında şeylerin doğal olan durumlarıdır ve "hiçlik" çözülmesi gereken gizemdir.

İşte burada, Amerikalı parçacık fizikçisi, Victor Strenger'in, "Mevcut kozmoloji, evrenin var oluşunda fizik yasalarına hiçbir aykırılık olmadığını öngörür. Bizat fizik yasaları, evrenin hiçlikten ortaya çıkmış olması halinde beklenecek duruma denk düşüyormuş gibi görülür. Hiçlik yerine hep bir şey vardır, çünkü bir şey daha kararlıdır." sözleri devreye girmeliydi. Bu yüzden ekleme gereği duyduk. Zira bizlerin "hiçlik" algısının dışında, yepyeni bir hiçlik sunuyor bize: varlıktan "öylesine" uzak olmayan hiçlik.

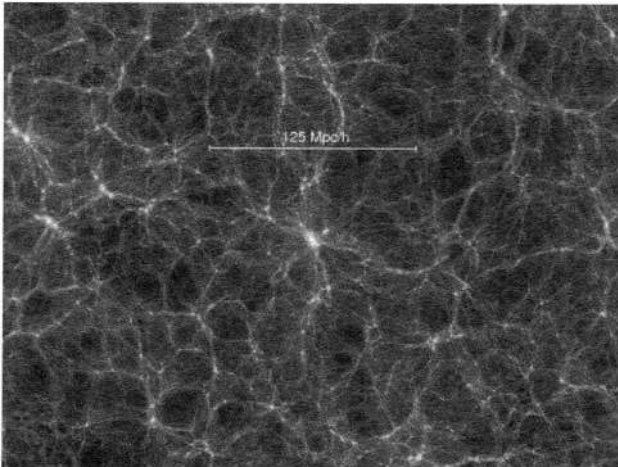
Varlığın nedenine tanrıca cevap, bir "Tanrı'nın evrenden önce var olduğu ve daha sonra, kutsal kitaplarda anlatıldığı biçimde, evreni tek bir yaratım hamlesiyle, hiçlikten var ettiğidir. Ancak Tanrı'nın evrenden önce zaten var olduğu ve sonra evreni yarattığı anlayışı, ufak çaplı bir

kronolojiyi ima eder. Bütün bunlardan hareketle de Tanrı'yı, uzayın ve zamanın dışına iten bir görüş söz konusu olur. Nihai sonuç olarak da bu "Tanrı"nın, sonlu bir evrenin dışında olduğu ve kapıyı aralayıp bu evrene girmediği sürece, hakkında bir bilgiye erişemeyeceğimiz sonucuna varırız. Ancak ne olursa olsun, bilinç yetimiz ve belki de düşünme biçimimiz bizleri sınırlar. Beynimizin sonsuz olmamasından olsa gerek, sonsuzluk kavramını anlayamayız. Söz konusu düşünce deneylerine benzer düşünce deneyleri, totoloji dediğimiz mantıksal doğrulamalarla son bulur. "Kitap, kitaptır.", bir totoloji örneğidir. Bu düşünceden hareketle, evrenin uzayı ve zamanı doğurduğunu düşünmek ve ardından evrenden önce neyin var olduğunu sormak da, paradoks doğurur. Tanrı'yı önce evrenin yaratıcısı olarak gösterip, sonra evreni Tanrı'nın bir eseri olarak düşünmek de totolojiktir. Bu kelime oyunları bizim işimizi görmüyor.

Evren İnce Ayarlı mıdır? Öyleyse Neden?

İnce ayar sorunu olarak da bilinen bu sorun, insan türünün tamamen kendi kompleksinin bir ürünüdür. Öncelikle şunu bilmeliyiz ki; evren insana değil, insan evrene bağımlı süreçler sonunda evrilmiştir. İnsan, evrene sonradan gelmiş ve ardından yaşanabilir sınırdaki bulunan bir gezegene yerleşmiş değildir. İnsan türü, evrenin bir parçası olan bir gezegen üzerinde gelişen şartlar (bu şartları fiziksel yasaların şekillendirdiğine dikkat edelim) sonucu, belli bir evrim ağacı bünyesinde günümüzdeki anatomik ve fizyolojik özelliklerini kazanmıştır. Yani insan, evrenin bir parçasıdır.

Şimdi evreni, Güneş Sistemi'ne indirgeyelim. Güneş Sistemi'mizde bir "yaşanabilir sınır" bulunur. Bu sınırdaki gezegenlerin yüzey sıcaklıkları optimum derecede olduğundan, yüzeylerinde, insan yaşamı için yeteri kadar sıvı bulunur. Bu sınırın bu özelliğinden yola çıkarak bir tanım yapabiliriz; ancak 4 milyar yıl önce, canlılığın cansızlıktan evrildiği zamanlarda bu tanım, doğa için hiç bir şey ifade etmeyecekti. Zira o sıralar doğa, yeni soğumuş bir Dünya'da bulunabilecek volkanik atıklar ve sıcak bir yüzeyden ibaretti. Dünya'mızın yavaşça soğuması ve suyun Dünya'mızda buharlaşmadan birikmesi, insan türü olarak bizlerin Dünya'da yaşadığı tarihlerde değil; bizler

Şekil 4 - Evrendeki madde yoğunluğunu gösteren harita. Sadece ışıklı alanlarda az bir madde olduğunu göz önüne alırsak, omega için kötü haberi yakalamış oluruz

evrilmeden çok önce gerçekleşen gelişmelerdir. Dolayısıyla insan, evrenin bir sebebi değil; bir sonucudur. Hem de milyonlarca sonuçlarından biridir.

İnce ayar konusunda, İngiliz kozmolog ve astrofizikçi, Sir Martin Rees, ünlü Just 6 Number (Sadece 6 Sayı) adlı kitabında, evrenin tüy gibi üzerinde durduğu 6 hassas ayar olduğunu öne sürer. Bu altı sayıyı aşağıda işleyelim.

* Ω (Omega) : Bu simge, kozmolojide evrendeki madde miktarını temsil eder. İnce ayarı savunan Rees, omeganın tam olarak 1'e eşit olduğunu savundu. Omega 1'den büyük olsaydı, evren çoktan böyle bir madde yoğunluğuna dayanamayıp, kendi üzerine çökerdi. Eğer omega 1'den küçük olsaydı, galaksiler bile oluşamazdı; evren sonsuza kadar genişlerdi. Günümüz ölçümleri, omeganın 0,1 civarında olduğunu gösteriyor.[1] Yani Rees burada ilk golü, kalesinde görüyor.

* ϵ (Epsilon) : Bu simge ise atom çekirdeğinin bir arada bulunma derecesi; bir anlamda kenetlenme katsayısı. Bu değer, 0,007 kadardır; 0,006 ya da 0,008 olması, maddeyi bildiğimiz yapısının dışına taşırdı. Peki, Rees durumu eşitlemiş görünüyor olabilir mi? Esasında hayır. Zira evren, bu sabiti bir "amaç" olarak alıp genişlemeye devam etmedi; bu, evrenin evriminin doğrudan bir sonucudur. 0,006'lık veya 0,008'lik bir epsilon, belki farklı yapıda bir maddeyi meydana getirecekti. Bundan sonraki maddelerde de, evrenin bir amacı olmadığı açıklaması geçerli olacaktır.

* λ (Lambda) : Bu değer, evrenin hızlanarak genişlemesinin sebebi olan kozmolojik sabit olarak değerlendirilir ve değeri, 0,7'dir. Yine bu değerın büyük ya da küçük olması, evrenin seyrini değiştirebilirdi.

* D: Boyut sayısı. 3 boyutlu bir evrende yaşadığımız düşünülmüş. Ancak yeni teoriler öyle gösteriyor ki, bu D değeri, 6 sayı arasına katılmadan önce biraz beklenmesi gerekiyormuş.

* Q: Evrenin dokusu olarak değerlendirilebilecek değer. 1/100.000'e eşittir. Bu değerın daha yüksek olması, evreni kara deliklerle doldururdu.

* N: Eşittir 1039. Zira bu değer, elektromanyetizma kuvvetinin kütleçekimi kuvvetine oranıdır. %1'ine inseydi, evren hep genç kalırdı; yaşlanmazdı.

Rees'in öngörülleri böyleydi. Hepsi, aynı yapı üzerine kurulmuş kumdan kaleler gibi. Zira ilginç bir antropik bakış açısı yatıyor temelde. Tabii ki de burada antropik ilkeye değinmemiz gerekecek. Rees'in yorumları, biraz edilgen bir evreni akıllara getirebilir. Evrenimizde hayat koşullarının nasıl oluştuğu; daha doğru bir deyişle, kozmik yasaların canlılığa "izin vermesinin" nasıl gerçekleştiği, bu sorunun daha özel halleridir. Evrenin başlangıcından itibaren bir soğuma, bunun yanında giderek artan bir hızda genişleme ve bunun gibi birçok faktör söz konusudur. Bu faktörler, evrenin bir saniye önceki

durumundan bir saniye sonraki durumuna etki ederek, bir anlamda evrenimizin yolunu çizmektedir. Yani kendi kendilerini belirleyen ve oluşturan yasalar dizisi söz konusudur. İşte burada, kozmologların antropik (İnsan merkezli) yaklaşımı söz konusudur; bizlerin var olmasını ve evren yasalarını sorgulamasını temel alan bu bakış açısı, insanın düşünebilen canlılığı oluştururken evrendeki yerini sorgulamasının normal olduğunu savunur. Söz konusu yaklaşıma bakarsak, insan evrilmeseydi, bu sorgulamaya gerek kalmayacaktı. Diğer yandan evrenimizdeki şartların, olası başka bir evrendeki canlılık formları için bir felaket olduğunu düşünelim. Antropik yaklaşımın eksigi, birçok bilim insanına göre burada kendisini gösteriyor.

Antropik ilkeyi, kozmolog ve teorik fizikçi, John David Barrow şöyle tanımlar: "Sadece insan evrene uyum sağlamaz; evren de insana uyum sağlar. Fiziğin boyutsuz temel sabit değerlerinden herhangi birinin birkaç yüzdelik oranla şu ya da bu yönde değiştiği bir evreni gözünüzde canlandırın. İnsan böyle bir evrende asla ortaya çıkamaz. Antropik ilkenin kilit noktası budur. Bu ilkeye göre bütün mekanizmanın ve dünya tasarımının merkezinde -hayat veren bir etken- bulunur." Ancak bu tanıma cevap, yaklaşık 500 yıl önceden, Mikolaj Kopernik'in ilkesiyle geliyor. Kopernik, bizim özel olmadığımızı belirttiğinde, elbette hor görülmüştü. Ancak günümüzde özel olmadığımızı rahatça belirtebilmemiz için bizlere yol açmıştı. Akıllı tasarımcılar, yaratılışçılar ve bazı teologlar, antropik görüşü savunurlar. Şimdi bu hipotez karşısına koyacağımız taşlara bakalım.

"Şah..." diyerek elindeki taşları satranç masasına dizen bir oyuncuya rastlanmamış olsa da, bir antropik ilke hayranıyla tartışırken her konuda önceden kazanmış edası takinabilirsiniz. Başlayalım ve girelim: Evren, yaşama

göre ince ayarlanmış gibi durmamaktadır. Zira uzayın çok büyük bir bölümü boştur ve boş olmayan bölgeleri dolduranlardan gezegenlerin çoğunda ise hayat yoktur. Bunun yanında, evrenin ince ayarlandığı görüşü, hayatın, karbon dışında başka bir kaynaktan temellenemeyeceğini ima eder ki, bu da Büyük bilim insanı, Carl Sagan'ın karbon şovenizmi diye isimlendirdiği durumun açıklamasıdır. Bu tip bir şovenizmi kabul etmiyorsak, evrenin bize göre değil, bizim evrene göre evrildiğini anlamış oluruz. Yaşamın, bir dizi farklı doğa yasası temelinde ortaya çıkmadığını kesin bildiğimizi iddia etmek, büyük hadsizliktir.

Planck sabiti, ışık hızı, lambda, epsilon gibi sabitler, evrenin evrimi sırasında kendilerini bulmuş olan sabitlerdir. Diğer sabitlerle bağıntıları bulunmak zorunda değildir; belli bir aralıkta bulunmak zorunda da değildir. Bu tip sabitler, büyük zaman dilimlerinde değişken olabilirler. Evrenin kronolojisinde değişken olan değerlerin sadece günümüz için "ayarlanmış" olmasını iddia etmek, gülünçtür. Sadece Altı Sayı, bizler her şeyin teorisini bulduğumuzda, 1 adet indirgenmiş sayıya dönüşecektir. Atom altı evreni kozmolojik evrene bağlayacak olan kapsamlı fizik teorisi, doğa-ötesi bir sıçramayı sağlamayacaksa bile, antropik anlayışı, tümüyle çöpe yollayacaktır.

[1] Yazar burada, Ludwig Wittgenstein'in, "Bilmece yoktur." aforizmasına atıfta bulunuyor.

KAYNAKÇA:
http://cosmology.berkeley.edu/Education/TUP/Big_Bang_Primer.html
http://www.esa.int/Our_Activities/Space_Science/Planck/Planck_reveals_an_almost_perfect_Universe
<http://math.ucr.edu/home/baez/constants.html>
Dicke, R. H. (1961). "Dirac's Cosmology and Mach's Principle". Nature 192
Davies, P. (2006). The Goldilocks Enigma. Allen Lane.
Weinberg, S. (1987). "Anthropic bound on the cosmological constant". Physical Review Letters 59

BİLİM İNSANLARI IŞIKTAN MADDE YARATTILAR!

Sıkı durun: bilim insanları, ışıktan madde yarattılar! Maddenin yeni formu, sadece iki fotondan (ışık parçacıkları) oluşan basit bir molekül. Ancak daha da şaşırtıcı olanı, bunu, fotonların dışında da başarmış olmaları!

Çok iyi bir haber olmasına rağmen, internete göre, bu, bilim insanlarının "ışın kılıcı" yarattığı anlamına da geliyor. Ne yazık ki söz konusu çalışma, o noktada değil. Biraz medyanın, biraz da popüler kültürün itici güç sağladığı yanlış, Harvard Üniversitesi'nden fizikçi, Mikhail Lukin'in, "Bunu bir ışın kılıcıyla bir analogi bağlamında karşılaştırmamız yanlış olmaz." ifadeleriyle de perçinlendi.

Lukin'in ifade etmek istediği şey, aslında, Harvard'dan kendi araştırma grubunun ve MIT'den (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) fizikçilerin, ışığın, kendi kendisiyle etkileşebilen bir formunu yarattıklarıydı. Normalde fotonlar, kütlesiz parçacıklar olarak, birbirleriyle etkileşmez.

Uzun zamandır aranan ışık-maddeyi oluşturabilmek

için, araştırma ekibi, iki fotonu, mutlak sıfırın sadece birkaç derece üzerindeki bir rubidyum atomunun bulutuna şutladı. Bu iki parçacık, bulutun içinden, düzenli moleküllere benzer biçimde, birbirine bağlı olarak dışarı çıktı.

Bunun kısa açıklaması, "Rydberg ablukası" şeklinde. Rydberg ablukası, herhangi bir atomun, örneğin bir foton geçişiyle uyarıldığı zaman, bir dahaki uyarılışının, başlangıçtakiyle aynı derecede olamayacağını söyler. Çoklu fotonlar, bir atomun elektron bulutundan geçerken, bu, fotonlar arasında, elde edilen molekülü bağlayan itme ve çekme kuvvetleri yaratır.

İşın kılıçları için henüz erken olsa da, bu tip ışığı yönlendirebilme ve kullanabilmeye dayalı çalışmalar, kuantum bilgisayarlarının daha verimli hale gelmesini, ışıktan oluşan 3-boyutlu yapıların ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Kaynak: Discover Magazine (27.10.2013)

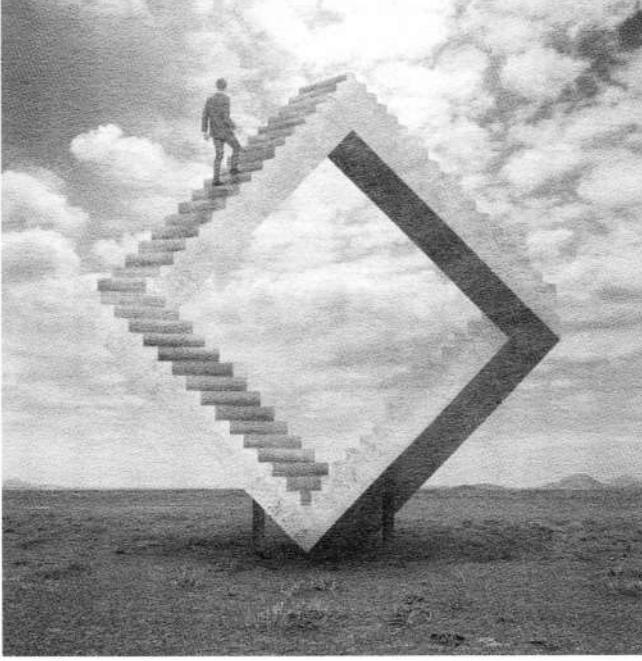
Emre Oral

TARİHİ YANILSAMADA PARADOKS

Yağmur Güvenç

İpek Etçioğlu'na...

Türkçede çatışkı denen paradoks, Yunanca karşıt anlamındaki para ve fikirler anlamındaki doxos sözcüğünden oluşmuştur. Böylece kökleşmiş, kabul edilmiş bir fikre konuya olan ayrılığı karşıtlığı dile getirmek için kullanılırdı. Aynı zamanda beklenmeyen olağandışı anlamına gelmekteydi. Daha toparlanmış anlamıyla paradoks, 'kendi kendisiyle' çelişen, çözümsüz genellemedir. Paradoks, ego dico falsum değildir, kısır döngünün yarattığı mantıksızlıktır. Çelişki kavramı da benzer tanımlara sahiptir. Fakat paradoks kendi bünyesinde zıt kutupları taşıdığı için, başıyla kendi kuyruğuna çarparak çelişkiden ayrılır.

Felsefe ve mantık alanlarında en ünlü paradokslardan biri yalan paradoksudur. Giritli Epimenides'in söylediği 'Bütün Giritliler Yalancıdır' savında, yalan söyleme kendi üzerine yönelir ve kendine çarparak paradoks oluşturur.

Edebiyatta da benzer bir paradoksu Fuzuli'den görüyoruz:
'Aldanma ki şair sözü elbette yalandır'

Uygarlığın başlangıç noktaları sayı, dil ve zaman ancak paradokslara kadar sürer!

PARADOKSUN BAŞLANGICI: DİL VE SAYI

*Kelimeler şeyleri eksilterek duygusuzlaştırır,
Kelimeler kişisizleştirir
Kelimeler olağandışı olanı olağanlaştırır.
Nietzsche*

Paradoksların oluşmasının nedeni dil sistemleridir. Sembol olarak dil, asla tanımını yaptığı şeyi bütünüyle anlatamaz. Bunun sonuçlarından biri paradoks oluşumudur. Dil ve sayı, kusursuz işlemez. İmge ve semboller yüzde yüz tanımladıklarını kapsamazlar. Felsefe, matematik, edebiyat ve bilim de kusursuz olmadığı görüldükçe yarım kalmış bilgi sistemleri ancak bir idea olarak tamamlanmaya çalışılırlar. Fakat her defasında yine tamamlanmamış ama yeni bir isim üzerinden yoluna devam ederler.

Bilincimizin oluşumu için dil denen kategorize

edici ve yaygınlaştırıcı dünyayı inşa ettiğimizi biliyoruz. Peki, dil oluşumunun nereden geldiğini biliyor muyuz? Dilin oluşumuyla ilgili çeşitli teoriler uydurulsa hiç biri sağlam kanıtlara sahip değiller. Aslında insanlık olarak her şeyimizi; bilincimiz, hafızamız, zihniyetimiz, tarihimizi, bu nereden çıktığı en az bilinen en gizemli yapıya borçlu olmamız güzel bir çelişki.

John Zerzan, Gelecekteki İlkel adlı kitabında sayıyla ilgili gerçekleri apaçık göstermişti. Burada yazılanlar, onun özeti gibidir.

Sayı ve paradoks elbette akla ilk Gödel'i getirir. Gödel, sayıyı daha objektif bir şekilde anlatmayı başardı; 'Tam Olmama Teoremi'yle...

Herhangi bir sembolik sistemin ya tutarlı ya tam olacağını, ama ikisi birden olamayacağını savunan bu teorem, parlak umutların suya düşmesidir şeklinde yorumlar Zerzan. 'Gödel'in sunduğu bu matematiksel kanıt, asli sayılar sisteminin sınırlılığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda doğanın her türlü kapalı ve tutarlı dil tarafından çevrelenmesi olasılığını da bertaraf eder, bir düşünce sistemi kendi içinde ne kanıtlanabilen ne de çürütülebilen bir takım iddiaları içeriyorsa, tutarlılığı imkansızdır..'

Rudy Rucker 'dünya hakkındaki her türlü bilgi sistemi temelden yarımıdır, sonsuz bir şekilde yenilenmeye tabidir ve öyle kalmalıdır.' diyerek bilgi sistemlerinin; evreni tamamiyle açıklayamayacağımızı, betimleyip, kesin doğruları bir bütüne yayamayacağımızı gösterdi.

Ernest Nagel ve James Newman'ın Godel's Proof adlı kitabında insan aklının dayandığı kaynakların tam olarak biçimselleştirilmediği, hiç bir zaman bunun tam mümkün olamayacağı belirtilir.

Sayısal Paradoks: GÖDEL

Alman matematikçi David Hilbert, mantık kurallarını gerçek matematiğe uygulamak istiyordu. Örneğin, 'İnsanlar ölümlüdür. O halde Sokrat da ölümlüdür' bu tündengelimci önerme $2 \times 3 = 6$ tipinden basit bir işleme eşdeğerdir. Böyle bir sistemin kurulmasındaki zorluk, mantık önermeleriyle sayısal önermelerin arasında yakınlığın olmasını gerektiriyordu: Gödel, 25 yaşında bunu başardı. Gödel sayıları denen sayılarla Hilbert'in ideali gerçekleştirildi.

Gödel Kodu'nda sayılar, simgelerin ve simge dizilerinin yerine durur. Bu yolla, sayılar kuramının her önermesi, belirli simgelerin dizisi olarak, bir Gödel sayısı alır; gönderimi sağlayan telefon numarası ya da trafik plakası gibi. Bu kodlama hilesi, sayı kuramı önermelerinin iki farklı düzeyde anlaşılmasına imkan verir; sayı kuramının önermeleri olarak ve sayı kuramı önermeleri hakkında önermeler olarak.

{x: x bir attr}, dünyanın bütün atlarını öge olarak barındıran ve başka hiçbir şey barındırmayan bir yığındır. Buradan hareketle şunu elde ederiz:

Herhangi bir y için, y bir attr ise, ve ancak böyleyse, $y \in \{x: x \text{ bir attr}\}$.

Yolcu, örneğin, bir attr, öyleyse Yolcu $\in \{x: x \text{ bir attr}\}$. Bu kalıbın genel olarak geçerli olmasını bekleyeceğiz; bu yüzden boşluğun herhangi bir şekilde doldurulmuş hali için şunu elde ederiz:

Herhangi bir y için, y bir ... ise, ve ancak böyleyse, $y \in \{x: x \text{ bir...}'dir\}$.

Durumun böyle olmasını bekleriz. Ama şimdi boşluğu "kendisinin bir ögesi değil" ile doldurmayı deneyin; şunu elde ederiz:

Herhangi bir y için, y kendi kendinin ögesi değil ise, ve ancak böyleyse, $y \in \{x: x \text{ kendi kendinin ögesi değildir}\}$.

"y" yerine "{x: x kendi kendinin ögesi değildir}" i konursa bir çelişki elde edilir:

{x: x kendi kendinin ögesi değildir} kendi kendinin ögesi değil ise, ve ancak böyleyse, {x: x kendi kendinin ögesi değildir} $\in \{x: x \text{ kendi kendinin ögesi değildir}\}$.

A önermesi $\Rightarrow$ İnsan bir ağaçtır. - buna karşın anti '-A' önermesi doğrudur $\Rightarrow$ İnsan bir ağaç değildir.

Öyle bir A önermesi bulunsun ki, ne A ne de A'nın karşıtı anti-A doğru olsun.

Gödel, kitabında yazmıştır; 'Sayı kuramının bütün tutarlı ilksavları formülasyonları karar verilemeyen önermeler içerir'

2. olarak ise 'Matematik çarpma, bölme, toplama ve çıkarmayı anlayabilecek güçtedir fakat kendisinin çelişkisiz olduğunu kanıtlayamaz'

İspatlanabilirlik, doğruluktan daha zayıftır.

" $x = y$ ve $x \neq y$ " gibi bir önerme her ne kadar paradoksal olsa da kanıtlandı.

Eubulides'in 'Bu önerme yanlıştır' önermesine doğru-yanlış denilemez. Bu önermeyi doğru sayarsak, önermenin kendisi, kendisinin yanlış olduğunu söyleyerek varsayımı çürütecektir. Douglas Hofstadter Gödel-Escher-Bach isimli eserinde, Gödel'in matematiğini, Bach'ın müziğini ve buna bağlı olarak Escher'in paradoksal resimlerinin arasındaki ilginç döngüyü ele aldı. Buna 'Garip Döngüler' ismini verdi.

Turing, bir bilgisayarın kanıtlanamayacak bir önermeyle karşı karşıya kalırsa sonsuza kadar çalışacağını söyledi, elbette bu sırada Gödel'den bahsediyordu.

Bir dilin tanımını, aynı dilde yapamayız, çünkü bu yolla cümlelerin doğruluğu tanımlanamaz.

Bu cümle git gide yayıldı. Felsefeciler, matematikçiler hatta psikoloji dünyasında bile kendini gösterdi. Palo Alto Ekolü'nce bazı şizofren hastaların belirtilerinden biri, birbirinin karşıtı olan iki durum doğru kabul edilmesidir. Bir şizofren bir şeyi hem var hem yok, hem canlı hem ölü hem dost hem düşman kabul edebilir. Giritli, bir paradoks oluşturmaz. Buna karşıt değerlilik-ambivalans- denir.

Aslında Gödel teoremi, sadece klasik matematikte uygulanır, insan zihnini tedavi etmeye uygun değildir. Fakat her geçen gün, her alanda uyarlanma çalışmalarına devam edildi. Çünkü çözümsüz problemler git gide artıyordu. Gödel, bunun olacağını biliyordu!

Örneğin, elimizde değişik şekiller olsun -kare, üçgen dikdörtgen vb- bir düzlemi boşluk ve örtüşme olmadan döşeyebilir misiniz? Gerçeklerin şekillerini içerek bir algoritma, bunun cevabını veremez. 'Döşeyemez' diyemez.

'Döşenebilir de denemez. Bu yüzden 'karar verilemez' adlı yepyeni bir önerme ortaya çıktı.

Karar verilemez enformatiği, bilgisayar tarafından asla gösterilemez; hiç bir şekilde a priori yöntem yoktur. Bir gün genlerin şifresi çözülsün bile, genetikçiler görünüşte işe yaramayan genom baz sayısını bulmak için bilgisayarlardan yararlanamayacaklardır.

Benzer bir garip döngü, Bach bestelerinde de vardır. İrem Portakal, makalesinde Bach'ın paradoksal kanonunu çok iyi açıklamıştır:

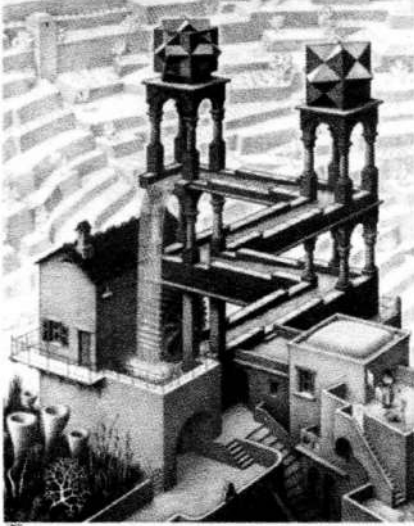
Müzikal sunuda sıradışı olan bir kanon vardır. Basitçe “Canon per Tonos” diye adlandırılmıştır ve üç sese sahiptir. En üst ses Kraliyet Teması'nın bir çeşitlemesini söylerken, altındaki iki ses, ikinci bir tema üzerine kurulu kanonik bir armonizasyon sağlar. İki sestene daha aşağıda olanı temasını Do minörden (bütün olarak kanonun anahtarıdır) söyler ve yukarıda olanı aynı temayı ses aralığı yukarıya doğru bir beşli aralıkla değiştirilmiş halde söyler. Bu kanonu diğerlerinden farklı kılan ise bittiği zaman ya da daha çok bitmiş gibi görüldüğünde- artık Do minörde değil Re minörde oluşudur. Bach, nasıl olduysa dinleyicinin burnunun dibinde anahtar değiştirmeyi becermiştir. Ve bu “bitiş” yumuşak bir biçimde yeniden başlangıca bağlanacak şekilde kurulmuştur; böylece işlem tekrarlanıp bu sefer de Mi anahtarına varılır ve bu da gene başlangıca bağlanır. Bu ardışık modülasyonlar kulağı giderek 7 tonalitenin uzak diyarlarına götürür. Ve böyle birkaç modülasyondan sonra başlangıç anahtarından çok uzaklara gidileceği umutsuzca beklenebilir. Ama sihirli bir biçimde, tam altı modülasyondan sonra başlangıçtaki Do minör anahtarı ortaya çıkarır. Bütün sesler, başlangıçtakinden tam bir oktav yukarıdadır ve burada parça müzik açısından kabul edilebilir biçimde kesilebilir. Bach'ın niyetinin de bu olduğunu düşünürsünüz; ama Bach kuşkusuz bu sürecin sonsuza dek gidebileceği izlenimini vermekten hoşlanmaktaydı; sayfanın kenarına “Modülasyonlar yükseldikçe Kral'ın görkemi de yükselir” diye yazmasının nedeni belki de budur.

Canon Per Tonos ile Escher

Düzlemi düzenli olarak ikiye bölme tekniğiyle, Gödel'den bir esinti hissediyoruz. Escher, bir ya da iki motifi birbirinin üstüne gelmeyecek şekilde nasıl çevreleyebileceğini araştırır. Bu yöntem, matematikte düzlem doldurma problemi ile çıkarır.

Escher'in Çağlayan'ına baktığımızda, Canon Per Tonos'un altı adımlı bitimsizce yükselen döngüsünü karşılaştırsak, aradaki benzerliği kolayca buluruz.

Escher'in Resim Galeri'sini incelerken, aynı Bach'ın kanonu gibi başladığımız yere geri döneriz. Çünkü aynı Eubulides paradoksundaki gibi kendi kendine referans ediyor.

PARADOKS'UN BAŞLANGICI: ZAMAN

Z a m a n , kullanılabirlik düşüncesinin en sonsuz kavramıdır. Peki, kullanabileceğimiz sonsuz bir zaman var mıdır? Yoksa bedensel kapasitemizle mi sınırlıyız? Bedensel kapasitemiz, sonsuz zamanı kullanmamıza engel olduğunu düşünmek büyük bir aldanmacadır. Zaman, kelimelere geçti, insanoğlu

takvimlerini oluşturdu. Bu takvimler, zamanı sayılara böldü; insan zamanı en verimli şekilde kullanmalıydı (!). Ve bu şekilde zaman, insanoğlu için ölümlülüğü getirdi.

Einstein belirtmişti: İnsanoğlu her şey üstünde düşünebilir, 'şu an' dışında... Şu an'ın üstünde düşünmeye başladığımızda, o anın geçip

gittiğini görüyoruz. 'Şu An' insan zihnindeki en karmaşık paradokstur, hem kendi kendine referans eder ve bunu düşünmemize fırsat bırakmadan geçer gider...

Arda Denkel zamanın geçip gitmesinden yola çıkarak tarih paradoksunu Kuram dergisinin 93 yılındaki ilk sayısında yazmıştı: Geçmiş tamamen geçer, tamamen geçip giden şu an var mıdır? Eğer şu an var değilse, tarih ne kadar şu an var olanı inceler, bundan yola çıkarsak ne kadar bilimseldir?

Gelecek hiç gelmedi, geçmiş artık yok. Sadece şu an var. Onu da algılayamıyoruz.

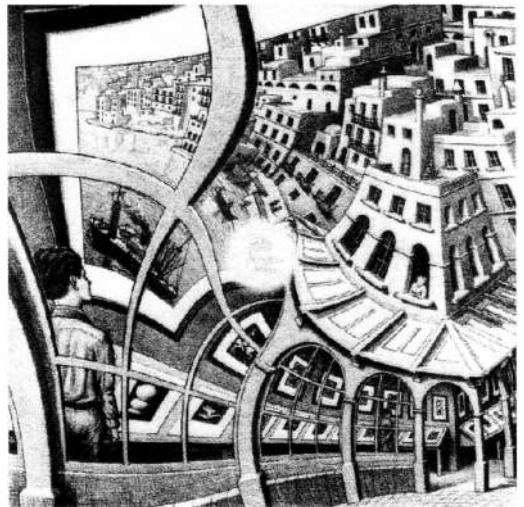
EN KAPSAMLI PARADOKS: ZENON

Zenon; zaman, dil ve sayı yanılmasını en iyi şekilde birleştirmiştir. O, aslında şu an'ı sorgulamaktadır.

Ok paradoksunda, ok'un durduğu söylenir. Burada düşünülmenin özü, ok'un şu an'laştırılmasıdır. Fakat, ok'u şu an'da asılı tutabilmemiz mümkün değildir. Eğer mümkün olsaydı, şu an hakkında düşünemediğimiz için onun hakkında da düşünemezdik. Hatta varlığında haberimiz dahi olmazdı... Çünkü, şu an sonsuz bir andır; insan zihninden daha hızlı, doğadan daha yavaş bir biçimlendirmedir.

Dikotomi paradoksunda da görüyoruz.

A kişinin d noktasına gitmesi gerektiğini söyleyelim, d'ye gitmeden, d'ye olan mesafenin yarısını gitmek zorundadır. D'ye olan mesafenin yarısını gitmek içinde, bu mesafenin çeyreğini aşmak gerekmektedir. Dikotomi paradoksunun özü ve çözümü 'şu an'da yatar. O, zamanın şimdisini arar. Zamanda geçmiş ve gelecek var mıdır, varsa şu an'da olan zaman nerededir? Bu soruyu cevaplamaya çalışırken, zaman kendi kendini yakalamaya çalışır. Şu tablo ortaya çıkar:

$$A - \frac{d}{8} - \frac{d}{4} - \frac{d}{2} - \frac{d}{4} - \frac{d}{8} - \frac{d}{16} - \frac{d}{32} - \frac{d}{64} - \frac{d}{128} - \frac{d}{256} - \frac{d}{512} - \frac{d}{1024} - \frac{d}{2048} - \frac{d}{4096} - \frac{d}{8192} - \frac{d}{16384} - \frac{d}{32768} - \frac{d}{65536} - \frac{d}{131072} - \frac{d}{262144} - \frac{d}{524288} - \frac{d}{1048576} - \frac{d}{2097152} - \frac{d}{4194304} - \frac{d}{8388608} - \frac{d}{16777216} - \frac{d}{33554432} - \frac{d}{67108864} - \frac{d}{134217728} - \frac{d}{268435456} - \frac{d}{536870912} - \frac{d}{1073741824} - \frac{d}{2147483648} - \frac{d}{4294967296} - \frac{d}{8589934592} - \frac{d}{17179869184} - \frac{d}{34359738368} - \frac{d}{68719476736} - \frac{d}{137438953472} - \frac{d}{274877906944} - \frac{d}{549755813888} - \frac{d}{1099511627776} - \frac{d}{2199023255552} - \frac{d}{4398046511104} - \frac{d}{8796093022208} - \frac{d}{17592186044416} - \frac{d}{35184372088832} - \frac{d}{70368744177664} - \frac{d}{140737488355328} - \frac{d}{281474976710656} - \frac{d}{562949953421312} - \frac{d}{1125899906842624} - \frac{d}{2251799813685248} - \frac{d}{4503599627370496} - \frac{d}{9007199254740992} - \frac{d}{18014398509481984} - \frac{d}{36028797018963968} - \frac{d}{72057594037927936} - \frac{d}{144115188075855872} - \frac{d}{288230376151711744} - \frac{d}{576460752303423488} - \frac{d}{1152921504606846976} - \frac{d}{2305843009213693952} - \frac{d}{4611686018427387904} - \frac{d}{9223372036854775808} - \frac{d}{18446744073709551616} - \frac{d}{36893488147419103232} - \frac{d}{73786976294838206464} - \frac{d}{147573952589676412928} - \frac{d}{295147905179352825856} - \frac{d}{590295810358705651712} - \frac{d}{1180591620717411303424} - \frac{d}{2361183241434822606848} - \frac{d}{4722366482869645213696} - \frac{d}{9444732965739290427392} - \frac{d}{18889465931478580854784} - \frac{d}{37778931862957161709568} - \frac{d}{75557863725914323419136} - \frac{d}{151115727451828646838272} - \frac{d}{302231454903657293676544} - \frac{d}{604462909807314587353088} - \frac{d}{1208925819614629174706176} - \frac{d}{2417851639229258349412352} - \frac{d}{4835703278458516698824704} - \frac{d}{9671406556917033397649408} - \frac{d}{19342813113834066795298816} - \frac{d}{38685626227668133590597632} - \frac{d}{77371252455336267181195264} - \frac{d}{154742504910672534362390528} - \frac{d}{309485009821345068724781056} - \frac{d}{618970019642690137449562112} - \frac{d}{1237940039285380274899124224} - \frac{d}{2475880078570760549798248448} - \frac{d}{4951760157141521099596496896} - \frac{d}{9903520314283042199192993792} - \frac{d}{19807040628566084398385987584} - \frac{d}{39614081257132168796771975168} - \frac{d}{79228162514264337593543950336} - \frac{d}{158456325028528675187087900672} - \frac{d}{316912650057057350374175801344} - \frac{d}{633825300114114700748351602688} - \frac{d}{1267650600228229401496703205376} - \frac{d}{2535301200456458802993406410752} - \frac{d}{5070602400912917605986812821504} - \frac{d}{10141204801825835211973625643008} - \frac{d}{20282409603651670423947251286016} - \frac{d}{40564819207303340847894502572032} - \frac{d}{81129638414606681695789005144064} - \frac{d}{162259276829213363391578010288128} - \frac{d}{324518553658426726783156020576256} - \frac{d}{649037107316853453566312041152512} - \frac{d}{1298074214633706907132624082305024} - \frac{d}{2596148429267413814265248164610048} - \frac{d}{5192296858534827628530496329220096} - \frac{d}{10384593717069655257060992658440192} - \frac{d}{20769187434139310514121985316880384} - \frac{d}{41538374868278621028243970633760768} - \frac{d}{83076749736557242056487941267521536} - \frac{d}{166153499473114484112975882535043072} - \frac{d}{332306998946228968225951765070086144} - \frac{d}{664613997892457936451903530140172288} - \frac{d}{1329227995784915872903807060280344576} - \frac{d}{2658455991569831745807614120560689152} - \frac{d}{5316911983139663491615228241121378304} - \frac{d}{10633823966279326983230456482242756608} - \frac{d}{21267647932558653966460912964485513216} - \frac{d}{42535295865117307932921825928971026432} - \frac{d}{85070591730234615865843651857942052864} - \frac{d}{170141183460469231731687303715884105728} - \frac{d}{340282366920938463463374607431768211456} - \frac{d}{680564733841876926926749214863536422912} - \frac{d}{1361129467683753853853498429727072845824} - \frac{d}{2722258935367507707706996859454145691648} - \frac{d}{5444517870735015415413993718908291383296} - \frac{d}{10889035741470030830827987437816582766592} - \frac{d}{21778071482940061661655974875633165533184} - \frac{d}{43556142965880123323311949751266331066368} - \frac{d}{87112285931760246646623899502532662132736} - \frac{d}{174224571863520493293247799005065324265472} - \frac{d}{348449143727040986586495598010130648530944} - \frac{d}{696898287454081973172991196020261297061888} - \frac{d}{1393796574908163946345982392040522594123776} - \frac{d}{2787593149816327892691964784081045188247552} - \frac{d}{5575186299632655785383929568162090376495104} - \frac{d}{11150372599265311570767859136324180752990208} - \frac{d}{22300745198530623141535718272648361505980416} - \frac{d}{44601490397061246283071436545296723011960832} - \frac{d}{89202980794122492566142873090593446023921664} - \frac{d}{178405961588244985132285746181186892047843328} - \frac{d}{356811923176489970264571492362373784095686656} - \frac{d}{713623846352979940529142984724747568191373312} - \frac{d}{1427247692705959881058285969449495136382746624} - \frac{d}{2854495385411919762116571938898990272765493248} - \frac{d}{5708990770823839524233143877797980545530986496} - \frac{d}{11417981541647679048466287755595961091061972992} - \frac{d}{22835963083295358096932575511191922182123945984} - \frac{d}{45671926166590716193865151022383844364247891968} - \frac{d}{91343852333181432387730302044767688728495783936} - \frac{d}{182687704666362864775460604089535377456991567872} - \frac{d}{365375409332725729550921208179070754913983135744} - \frac{d}{730750818665451459101842416358141509827966271488} - \frac{d}{1461501637330902918203684832716283019655932542976} - \frac{d}{2923003274661805836407369665432566039311865085952} - \frac{d}{5846006549323611672814739330865132078623730171904} - \frac{d}{11692013098647223345629478661730264157247460343808} - \frac{d}{23384026197294446691258957323460528314494920687616} - \frac{d}{46768052394588893382517914646921056628989841375232} - \frac{d}{93536104789177786765035829293842113257979682750464} - \frac{d}{187072209578355573530071658587684226515959365500928} - \frac{d}{374144419156711147060143317175368453031918731001856} - \frac{d}{748288838313422294120286634350736906063837462003712} - \frac{d}{1496577676626844588240573268701473812127674924007424} - \frac{d}{2993155353253689176481146537402947624255349848014848} - \frac{d}{5986310706507378352962293074805895248510699696029696} - \frac{d}{11972621413014756705924586149611790497021399392059392} - \frac{d}{23945242826029513411849172299223580994042798784118784} - \frac{d}{47890485652059026823698344598447161988085597568237568} - \frac{d}{95780971304118053647396689196894323976171195136475136} - \frac{d}{191561942608236107294793378393788647952342390272950272} - \frac{d}{383123885216472214589586756787577295904684780545900544} - \frac{d}{766247770432944429179173513575154591809369561091801088} - \frac{d}{1532495540865888858358347027150309183618739122183602176} - \frac{d}{3064991081731777716716694054300618367237478244367204352} - \frac{d}{6129982163463555433433388108601236734474956488734408704} - \frac{d}{12259964326927110866866776217202473468949912977468817408} - \frac{d}{24519928653854221733733552434404946937899825954937634816} - \frac{d}{49039857307708443467467104868809893875799651909875269632} - \frac{d}{98079714615416886934934209737619787751599303819750539264} - \frac{d}{196159429230833773869868419475239575503198607639501078528} - \frac{d}{392318858461667547739736838950479151006397215279002157056} - \frac{d}{784637716923335095479473677900958302012794430558004314112} - \frac{d}{1569275433846670190958947355801916604025588861116008628224} - \frac{d}{3138550867693340381917894711603833208051177722232017256448} - \frac{d}{6277101735386680763835789423207666416102355444464034512896} - \frac{d}{12554203470773361527671578846415332832204710888928069025792} - \frac{d}{25108406941546723055343157692830665664409421777856138051584} - \frac{d}{50216813883093446110686315385661331328818843555712276103168} - \frac{d}{100433627766186892221372630771322662657637687111424552206336} - \frac{d}{200867255532373784442745261542645325315275374222849104412672} - \frac{d}{401734511064747568885490523085290650630550748445698208825344} - \frac{d}{803469022129495137770981046170581301261101496891396417650688} - \frac{d}{1606938044258990275541962092341162602522202993782792835301376} - \frac{d}{3213876088517980551083924184682325205044405987565585670602752} - \frac{d}{6427752177035961102167848369364650410088811975131171341205504} - \frac{d}{12855504354071922204335696738729300820177623950262342682411008} - \frac{d}{25711008708143844408671393477458601640355247900524685364822016} - \frac{d}{51422017416287688817342786954917203280710495801049370729644032} - \frac{d}{102844034832575377634685573909834406561420991602098741459288064} - \frac{d}{205688069665150755269371147819668813122841983204197482918576128} - \frac{d}{411376139330301510538742295639337626245683966408394965837152256} - \frac{d}{822752278660603021077484591278675252491367932816789931674304512} - \frac{d}{1645504557321206042154969182557350504982735865633579863348609024} - \frac{d}{3291009114642412084309938365114701009965471731267159726697218048} - \frac{d}{6582018229284824168619876730229402019930943462534319453394436096} - \frac{d}{13164036458569648337239753460458804039861886925068638906788872192} - \frac{d}{26328072917139296674479506920917608079723773850137277813577744384} - \frac{d}{52656145834278593348959013841835216159447547700274555627155488768} - \frac{d}{105312291668557186697918027683670432318895095400549111254310977536} - \frac{d}{210624583337114373395836055367340864637790190801098222508621955072} - \frac{d}{421249166674228746791672110734681729275580381602196445017243910144} - \frac{d}{842498333348457493583344221469363458551160763204392890034487820288} - \frac{d}{1684996666696914987166688442938726917102321526408785780068975640576} - \frac{d}{3369993333393829974333376885877453834204643052817571560137951281152} - \frac{d}{6739986666787659948666753771754907668409286105635143120275902562304} - \frac{d}{13479973333575319897333507543509815336818572211270286240551805124608} - \frac{d}{26959946667150639794667015087019630673637144422540572481103610249216} - \frac{d}{53919893334301279589334030174039261347274288845081144962207220498432} - \frac{d}{107839786668602559178668060348078522694548577690162289924414440996864} - \frac{d}{215679573337205118357336120696157045389097155380324579848828881993728} - \frac{d}{431359146674410236714672241392314090778194310760649159697657763987456} - \frac{d}{862718293348820473429344482784628181556388621521298319395315527974912} - \frac{d}{1725436586697640946858688965569256363112777243042596638790631055949824} - \frac{d}{3450873173395281893717377931138512726225554486085193277581262111899648} - \frac{d}{6901746346790563787434755862277025452451108972170386555162524223799296} - \frac{d}{13803492693581127574869511724554050904902217944340773110325048447598592} - \frac{d}{27606985387162255149739023449108101809804435888681546220650096895197184} - \frac{d}{55213970774324510299478046898216203619608871777363092441300193790394368} - \frac{d}{110427941548649020598956093796432407239217743554726184882600387580788736} - \frac{d}{220855883097298041197912187592864814478435487109452369765200775161577472} - \frac{d}{441711766194596082395824375185729628956870974218904739530401550323154944} - \frac{d}{883423532389192164791648750371459257913741948437809479060803100646309888} - \frac{d}{1766847064778384329583297500742918515827483896875618958121606201292619776} - \frac{d}{3533694129556768659166595001485837031654967793751237916243212402585239552} - \frac{d}{7067388259113537318333190002971674063309935587502475832486424805170479104} - \frac{d}{14134776518227074636666380005943348126619871175004951664972849610340958208} - \frac{d}{28269553036454149273332760011886696253239742350009903329945699220681916416} - \frac{d}{56539106072908298546665520023773392506479484700019806659891398441363832832} - \frac{d}{113078212145816597093331040047546785012958969400039613319782796882727665664} - \frac{d}{226156424291633194186662080095093570025917938800079226639565593765455331328} - \frac{d}{452312848583266388373324160190187140051835877600158453279131187530910662656} - \frac{d}{904625697166532776746648320380374280103671755200316906558262375061821325312} - \frac{d}{1809251394333065553493296640760748560207343510400633813116524750123642650624} - \frac{d}{3618502788666131106986593281521497120414687020801267626233049500247285301248} - \frac{d}{7237005577332262213973186563042994240829374041602535252466099000494570602496} - \frac{d}{14474011154664524427946373126085988481658748083205070504932198000989141204992} - \frac{d}{28948022309329048855892746252171976963317496166410141009864396001978282409984} - \frac{d}{57896044618658097711785492504343953926634992332820282019728792003956564819968} - \frac{d}{115792089237316195423570985008687907853269984665640564039457584007913129639936} - \frac{d}{231584178474632390847141970017375815706539969331281128078915168015826259279872} - \frac{d}{463168356949264781694283940034751631413079938662562256157830336031652518559744} - \frac{d}{926336713898529563388567880069503262826159877325124512315660672063305037119488} - \frac{d}{1852673427797059126777135760139006525652319754650249024631321344126610074238976} - \frac{d}{3705346855594118253554271520278013051304639509300498049262642688253220148477952} - \frac{d}{7410693711188236507108543040556026102609279018600996098525285376506440296955$$

Kitap Yasaklama Üzerine Düşünceler*

Hikmet Uluğbay
Eski Milli Eğitim Bakanı

Birkaç gün öncesine kadar yazılı ve görsel basında, İstanbul 12 nci Ağır Ceza Mahkemesi'nin Ergenekon soruşturması kapsamında tutuklu bulunan gazeteci-yazar Ahmet Şık'ın "İmamın Ordusu" isimli henüz basılmamış kitabının tüm nüshalarına el konulmasına karar vermesini ve bu karar üzerine de kitabın elektronik ortamdaki kayıtlarının silinmesine ilişkin haber ve yorumları dinleye ve okuyageldik. 30 Mart 2011 günü görsel ve 31 Mart 2011 günü de yazılı basında, bu kez Tanrı Bilimci Prof. Dr. Zekeriya Beyaz'ın yazmakta olduğunu belirttiği Nurculuk ve Fetullah Gülen hakkındaki kitabına ilişkin belgelere ve notlarına el konulduğunu öğrendik. Aynı gün diğer bir Tanrı Bilimci Prof. Dr. Şahin Filiz'in evinin ve Üniversite'deki çalışma odasının arandığı ve bazı belgelerine el konulduğunu da haber aldık. Haberler bunlarla da sınırlı değildi, başka beş bilim adamlarının ev ve çalışma yerlerinde arama yapılmış ve bazı belgelere el konulmuştu[1].

Yazılı ve görsel basında her iki konu hukuki yönleri de dahil bütün boyutları ile ele alındığından, ben burada bu konulara yeniden değinme yoluna gitmeyeceğim. Bu gelişmeler ışığında, tarih boyunca kitap yasaklamaları ve yakmaları ile bilim insanlarına yönelik baskılar konusunda yer alan gelişmeleri özetle inceleyip, kitap yasaklama konusunda söylenmiş bazı özlü ve anlamlı sözleri sizlerle paylaşacağım.

İnternet ortamında, yazı için bilgi toplamaya Türkçe ve İngilizce dillerinde giriştiğimde, ilginç bir görüntü ile karşılaştım. İngilizce dilinde yaptığım aramada "tarihte yasaklanmış kitaplar" sorusu karşılığında 2.5 milyon başlığa rastlarken, aynı araştırmayı Türkçe dilinde "yasaklanan kitaplar listesi" cümlecigi ile denediğimde, neredeyse iki katı, 4.6 milyondan fazla başlıkla karşılaştım. Bu iki farklı sayı, bana göre, aslında önemli bir şeyin çok kaba bir göstergesiydi. İngilizce dili ile yazında, yasaklanan kitaplar konusu, Türkiye'ye göre daha az önemli konuma

gerilemişti. Diğer bir aramayı, “kitap yasaklama hakkında özlü sözler” olarak yaptığımda, İngilizce aramamda 2.9 milyon başlıkla karşılaşırken, Türkçe sorgulamamda sadece 89,400 başlığa rastladım. Bu da toplumların kitap yasaklamaya yönelik tepki verme boyutu ve duyarlılığı konusuna bir nebze ışık tutabilir. Ancak hemen şu uyarıda bulunmalıyım ki, bu sayılar, çok kaba bir görüntü verseler bile çok anlamlı değildirler. Zira, bildiğiniz üzere arama motorları, yazdığınız sözcüklerden oluşan cümleciği, cümlecik olarak içeren tüm metinleri değil, cümleciğinizde bulunan sözcükler, tümüyle veya çoğunluğuyla herhangi bir metin içinde dağınık olarak bulunsalar bile sorunuzun yanıtı gibi listelerler. O nedenle de söz konusu sayılara fazlaca önem vermemek gerekir. Ben bu aramalarımı bulup incelediğim bazı dosyalardan ve çeşitli kitaplardan derlediğim bilgileri sizlerle paylaşacağım.

ABD’inde Amerikan Kütüphane Derneği diğer bazı derneklerle birlikte, 1982 yılından bu yana her yıl Eylül ayının son haftasını “Yasaklanmış Kitaplar Haftası” olarak ilan etmiştir. Bu dernek 1982 yılında, “Birinci Anayasa değişikliği ve kütüphane eylemcisi” Judith Krug’un girişimleri ile kurulmuştur. Bu derneğin kurulduğu yıl (Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan) ABD Yüksek Mahkemesi’nin bir davada (Board of Education, Island Trees School District v. Pico 1982) verdiği kararda geçen şu cümle, “Yerel okul yönetimleri, içerdikleri fikirleri beğenmedikleri kitapları okul kütüphanesi raflarından kaldıramazlar...[2]” dikkat çekicidir. Bu kararın bu derneğin kuruluşu üzerinde etkisi olmuş mudur onu araştırmadım. Anılan hafta boyunca, okuma özgürlüğünü ve ABD Anayasası’na “inanç, düşünceyi ifade, basın ve toplanma özgürlüklerini kısıtlamaya yönelik olarak Yasama Organı tarafından yasa çıkarılamayacağı”na yönelik olarak 1791 tarihinde eklenen hükmü ve bunun önemini kutlama etkinlikleri yapılmaktadır. Bu etkinlikler çerçevesinde, bilgiye özgürce ve açık olarak erişimin yararları üzerinde durulurken, sansürün zararları ele alınmakta ve ABD’de güncel kitap yasaklama girişimlerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda; ABD’de tartışılan diğer bir başlık da, 11 Eylül’de ikiz kulelere ve diğer hedeflere saldırılardan sonra çıkarılan “Vatanseverlik Yasası” çerçevesinde kitap, bilgiye erişim ve elektronik ortamda iletişim konularında başlayan elektronik ortam izlemelerine yönelik olarak giderek artan

kaygılardır. Bu hafta ve etkinlikleri konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler arama motorlarında “banned books week” diye arama yapabilirler.

İnternet ansiklopedisi Wikipedia’daki bilgilere göre, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) de “Yasaklanmış Kitaplar Haftası”nı kutlamakta ve bu bağlamda, yazdıkları, yaydıkları veya okudukları nedeni ile haksız işlemlere konu olan kişiler hakkında dikkatleri çekmektedir. Bu örgüt, kitap yasaklama konusunda ülkeler bazında da bilgiler açıklamaktadır.

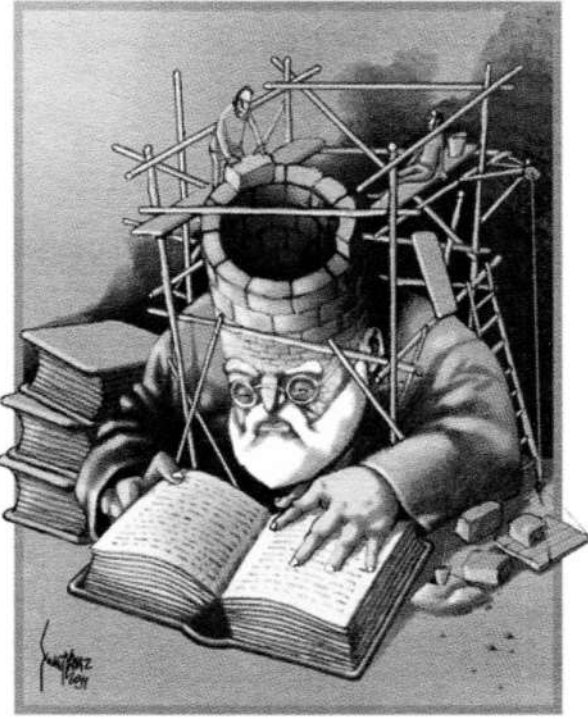
Kitap yasaklamanın tarihsel gelişimi

Kitap yasaklama neredeyse yazılı tarih kadar eskidir. Antik çağ Yunanistan’ında Sokrates, yaptığı konuşmalarda dile getirdiği düşünceleri nedeni ile yargılanmış ve M.Ö. 399 yılında baldıran zehiri içerek yaşamına son verme cezasına çarptırılmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okurlar, bu sitede yer alan www.ulugbay.com/blog_hikmet/?p=94 den o konuyu işleyen yazıyı okuyabilirler. İlk kitap yasaklamalarının Çin ve antik çağ Yunan’ında yer aldığı bilgisi ışığında o döneme kısaca göz atarsak Çin’den örnek olarak şu dikkat çekici bilgiyi görürüz. M.Ö. 259-210 döneminde Çin Hükümdarı olan Shih Huang Ti’nin yaktırdığı kitaplar arasında Konfiçyüs okulundan gelen düşünürlerin eserleri azımsanmayacak bir hacim oluşturmuştur. Bugün, Shih Huang Ti’nin adı sadece bu eylemi ile hatırlanırken, Konfiçyüs ve eserleri hemen her dile çevrilmiş ve çok okunanlar içinde hak ettiği yeri almıştır.

Hristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılmaya başlaması ve daha sonra da Roma Devleti’nin resmi dini olması ile birlikte kitap ve açıklanan düşünceleri yasaklama uygulamasının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda mutlaka anılması gereken bir olay ise, İskenderiye Kütüphanesi’nin aşama aşama yok edilışıdır.

İskender’in, M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra, parçalanan İmparatorluğu’nun Mısır bölgesi Ptolemeus Soter’in payına düşmüştü, Soter, İskender’in kurduğu ve ismini taşıyan kentte bayındırlık etkinliklerini sürdürdü ve bu kapsamda bir müze ve bir de kütüphane kurdu. Bu müze

ve kütüphane izleyen yıllarda İskenderiye'yi çağının bilim ve araştırma merkezi haline getirdi ve sürekli bilim adamı ve filozof göçünü bu kente yönlendirdi. Bu da beraberinde kütüphanenin yeni ve çok değerli eserler kazanmasına yol açtı. İskenderiye Kütüphanesi'nin gelişmesi konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler, ansiklopedilere bakabileceği gibi, Tübitak'ın yayınlarından Colin A. Ronan'ın "Bilim Tarihi" isimli eserinin ilgili bölümüne de göz atabilir. Aynı dönemde dünyanın hızla gelişen diğer bir önemli kütüphanesi de Bergama Kütüphanesi idi. M.Ö. 40 dolaylarında, Marcus Antonius'un Bergama Kütüphanesi'ndeki 200,000 tomar boyutundaki yazılı metinleri Mısır'a vermesi, Bergama Kütüphanesini çökertirken, İskenderiye Kütüphanesini daha da zenginleştirmiştir. Ancak, Palmira Kraliçesi Septimia Zenobia M.S. 269 yılında Mısır'ı işgal ettiğinde, yağmalamalar sırasında İskenderiye Kütüphanesi'nin bir bölümü yanmış ve yok edilmiştir[3]. Hristiyanlığın yayılması Mısır'ı da kapsamıştı. İskenderiye Piskoposu Kiril zamanında, M.S. 415 yılında, İskenderiye'de yer alan ayaklanma, Piskopos'un da desteklemesi ile paganlara, Yahudilere ve Hristiyanlığı farklı yorumlayan ve uygulayan Novatian'lara karşı kıyıma dönüşmüştü. Bu olaylar sırasında Kütüphane'nin Müdürü değerli bir matematikçi, astronom ve yeni-Eflatuncu akımın öncülerinden olmakla ün kazanan bilim kadını Hipatia da vahşi bir şekilde öldürüldü, vücudu parçalandı ve yakıldı. Bu olaylar sırasında İskenderiye Kütüphanesi'nin çok değerli koleksiyonları da geniş ölçüde yakılmıştır[4]. Bu katliam ve İskenderiye Kütüphanesi'nin yok edilmesi insanlık tarihinin en utanç yüklü sayfalarından birisi olmuş ve insanlık var oldukça da bu yok ediş nefretle anımsanmaya devam edilecektir. Bu kütüphanenin yok edilmesinin insanlığın gelişmesinde kaç yüzyıla mal olduğunu hesaplamak hiç de kolay değildir, ama ciddi bir

maliyeti olduğu kesindir. Bu maliyet konusunda Fransız düşünür ve yazarı Michel de Montaigne'in(1533-1592) saptamasını paylaşmak isterim, "Dinimizin yasalarla egemen olmaya başladığı ilk zamanlarda, inanç çabasının, bir kişiyi her çeşit pagan kitaplarına saldırttığı, bu yüzden aydın kişileri eşsiz hazinelerden yoksun bıraktığı su götürmez. Bence bu kargaşanın bilimlere ve sanata verdiği zarar, barbarların çıkardığı bütün yangınlardan daha büyük olmuştur.[5]"

İngiliz John Wycliff (1329-1383), dünyada yaşamın yüzbinlerce yıl önce başladığını ileri sürmenin ötesinde İncil'i İngilizce'ye çevirmiş olması nedeni ile Kilise tarafından sapkın ilan edilmiştir[6]. Kitap yasaklama konusunda Kilise, daha önceleri de kitap yasaklayıp yok etti ise de, kitap yasakmanın sistemli kayıtları, 1559 yılında Papa Paul IV döneminde tutulmaya başlanarak, düzenli olarak, okunamayacak kitaplar listesi yayınlanmaya başlandı[7]. İzleyen yıllarda Kilise'nin yasakladığı kitaplar listesi katlanarak büyüdü. Kilise'nin yasakladığı kitaplar konusunda ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler, arama motorlarına "Index Librorum Prohibitorum" yazarak zengin bilgiler içeren bir siteye ulaşabilirler. Bu konudaki liste, "Engizisyon'un Roma Bürosunun Yasakladığı Kitaplar 1559" başlığını taşımaktadır. Papa Paul IV uygulamasından cesaret alan Fransız Kralı IX Charles, kendisinden izin almayan hiçbir kitabın yayınlanamayacağını ilan etmiştir. Bu konudaki tarihsel gelişimleri izlemek isteyenler, K.J. Mullins'in son notlar içinde yer alan ve arama motorları ile ulaşılabilen makalesine başvurabilir. Ancak ben burada iki örnek daha vermek istiyorum, 1535 yılında bu kez William Tyndale İncil'i İngilizce'ye çevirip 6,000 adet bastırması ve İngiltere'ye kaçırmıştı. Ancak Kilise, İncil'in sadece Latince basılıp okunabileceği gerekçesi ile yasakladı. Kilise, Martin Luther (1483-1546) in Almanca'ya çevirdiği İncil'i de yasaklamıştır. Kilise'nin yasakladığı İncil çevirileri bunlarla da sınırlı kalmamıştır. İncil'in Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve diğer dillere çevrilmiş metinleri de yasaklar listesinde yer almıştı. Doğal olarak yasak listesinde Talmut, Tevrat ve Kur'an da vardı. Kilise'nin yasakladığı İncil, Hz. İsa tarafından Aramice dilinde açıklanmıştı. Çünkü, Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde o topraklarda iletişimin temel aracı Aramice idi. İncil'in ilk yazılı metni Yunanca'dır ve bu dilden diğer dillere de çevrilmiştir. Latince'ye Jerome tarafından çevrilmesi ise 382-405 arasında gerçekleşmiştir[8]. Bu tarihten önce Latince'ye çevrilmiş olan İncil metinleri de vardır. İlginç olan, Kilise'nin, halka Aramice dilinde anlatılmış ve yazıya ilk defa Yunanca dökülmüş ve sonra Latince de dahil birçok dile çevrilmiş olan, İncil'in daha sonraki tarihlerde, Latince dışı dillere çevrilmesini yasaklar duruma gelmesidir. Doğal olarak ilerleyen yıllarda ana dilinde inancını yaşamak isteyenler tarafından İncil bütün dillere çevrilmiştir.

Bu döneme yönelik olarak unutulmaması gereken diğer iki önemli bilgidir, ilki, Giordano Bruno'nun papazlık eğitimi almış olmasına rağmen, daha sonra papazlığı bırakıp felsefi ve hermetik konuların yanında matematik ve astronomi ile ilgili çalışmalar yapan bir Rönesans dönemi düşünür ve yazarı olmasıdır. Bruno, Kopernikçi evren

modelini savunmuş, güneşin evrendeki birçok güneşten birisi olduğunu ve evrende yaşam olan başka dünyalar da olduğunu ileri sürmüş ve görüşleri Kilise'ye ters düştüğü için Engizisyon tarafın yargılanıp yakılmasına karar verilmesi sonucu 1600 yılında yakılmıştır[9]. İkincisi ise Galileo'dur. Galileo Galilei (1564-1642) güneş sistemine yönelik çalışmaları ve Kopernik'çi düşünce izleyicisi olması nedeni ile yargılanarak 70 yaşında iken hapse konulmuş ve 1642 yılında 78 yaşında iken hapiste yaşamı son bulmuştur. Galileo'nun Engizisyon'daki yargılanması sırasında, ileri sürdüğü görüşlerinden vazgeçtikten sonra, "E pur si muove" 'fakat o (dünya) dönüyor' diye fısıldadığı söylenir. Galileo'nun diğer önemli bir söylemi de şudur, "Felsefe bu büyük kitapta -evreni kastediyorum- yazılıdır, ve bu kitap bakışlarımıza sürekli açık durmakta, ancak önce onun yazıldığı harflerin özelliklerini ve dilini öğrenmeden onu anlayabilmek mümkün değildir. O kitabın yazıldığı dil matematiktir ve yazılımda kullanılan harfler üçgenler, daireler ve diğer geometrik şekillerdir, bunları öğrenip anlamadan kitaptaki tek bir sözcüğü bile kavrayabilmeye insan yetenekleri elvermez ve bu bilgiler olmaksızın insan karanlık bir labirentin içinde dolanır durur.[10]"

Bu örneklerin dışında engizisyonun tüyler ürperten diğer uygulamaları da vardır, örneğin sapkınların yakılması için 1401 yılında karar alması ve cadı avları gibi. Ancak konumuz kitap yasaklamaları olduğu için o konulara girilmeyecektir.

Yukarıda da değinildiği üzere, izleyen yüzyıllarda da Kilise'nin ve Devletlerin kitap yasaklamaları ve hatta yakmalarının sayısız örnekleri vardır. Batı'da Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı ve Franco İspanya'sında kitap yasaklama ve yakmalarının çok yükseldiği görülmüştür. Bunların ayrıntısına girmeye gerek görmüyorum, ancak Nazi Almanya'sında yer alan toplu kitap yakmaya ilişkin bir bilim insanımızın son günlerde yayınlanan makalesinden kısa bir alıntı yapmak isterim. "10 Mayıs 1933 günü Berlin Üniversitesi'nin önünde, ortaçağlardan beri görünmeyen bir olay oldu. Naziler, eserleri Nazi ideolojisiyle bağdaşmayan yüzlerce yazarın kitabını, Nazi marşları söyleyerek törensel bir eylemle yaktılar. Eylemler, 34 üniversite kentinde de benzeri

biçimde gerçekleştirildi. En az 30 bin değişik adlı milyonlarca kitap yakıldı.[11]" Önce kitapları yakan, sonra dünyayı ateşe veren ve ülkesindeki ve işgal ettiği topraklardaki Yahudi'lere kıyım uygulayan Hitler'in ve peşinden gidenlerin sonu da kötü olmuştur. Ne acıdır ki, 1992 ve 1993 yıllarında Mölln ve Solingen'de de evleri yakılarak ölen Türk aileleri de vardır.

Şimdi de Batı'da son zamanlara değin yasaklanan kitaplardan birkaç örnek vermek isterim. George Orwell'in 1984 isimli kitabı, çocuk romanlarından Tom Sawyer, Huckleberry Finn, yetişkinlere yönelik Dr. Zhivago, Madam Bovary, Fareler ve İnsanlar ve kitap yakma konusunu işleyen roman Fahrenheit 451, Arap Geceleri ve daha yüzlercesi ve belki binlercesi. Bu bağlamda Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" isimli kitabı birçok ülke tarafından yasaklandı ise de sonraları yasaklar kalkmıştır. Bir dönemde ABD de evrim teorisinin öğretilmesi de yasaklanmıştı, ancak bu yasak sonradan kaldırılmıştır.

Ancak bu noktada bir hususun altını çizmek gerekir ki, batı dünyasında aydınlar, Kilise'nin ve otokrat devlet yönetimlerinin bu baskılarına karşı giderek daha güçlü şekilde mücadele ederek bilimin yükselişini ve toplumsal aydınlığı sağlayabilmiştir. İşin ilginç ve unutulmaması gereken boyutu, bu mücadelede, Kilise okullarında eğitim almış, ona rağmen bilime ve bilimsel araştırmaya ve felsefeye önem vermiş insanların önde yer almış olmalarıdır. Bu mücadele sonucunda, toplumların otokrat yönetimler altına düştükleri dönemler hariç, yakılan ve yasaklanan kitaplarda da çok önemli azalma sağlanabilmiştir.

Batı'ya ilişkin bu özet değerlendirmeleri tamamlamadan önce bir hususun altını hemen çizmek gerekir ki, bu ülkelerde uzun süredir kitap yasaklamaları son derece azalmış ve fikirleri nedeni ile yazarların hapsedilmesi de yok denecek düzeye inmiş ve düşünceleri ve yazdıkları için yazarların öldürüldüğü dönemler ise tarihin çok gerideki sayfalarında kalmıştır.

Batı dünyasındaki özet bilgilerden sonra Ortadoğu tarihine de göz atacak olursak, Hallac-ı Mansur'un ben

tanrıyı anlamında “ene-l-hakk” veya “ben hakk’ım” dediği için 922 yılında Bağdat’ta vücudunun parçalanıp, asılması ve sonrasında yakılması olayını görürüz[12]. Daha sonra İmam Gazali’nin İslam’da içtihat kapısını kapaması ile İslam konusunda birçok kitap yazılamaz hale gelmiştir. İmam Gazali’nin önceleri bilim ve usu ön plana çıkaran çalışmaları yaptıktan sonra, usçuluğa yönelik eleştirilerinin İslam’da bilimsel gelişmeyi nasıl olumsuz yönde etkilediğine ilişkin ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler Cenciz Özakıncı’nın “İslamda Bilimin Yükselişi ve Çöküşü 827-1107” isimli kitabını inceleyebilir[13]. Kur’an’ın, ulusların kendi dillerine çevrilmesi konusunda ülke yöneticileri tarafından çok uzun süre engeller konulmuştur ve bu engellerin İslam coğrafyasında tümüyle kalktığını söylemek de zordur. Bu konuda ülkemiz tarihi açısından çok kapsamlı bir inceleme, Cengiz Özakıncı’nın “Dil ve Din” başlıklı kitabında yer almaktadır[14]. Osmanlı Devleti döneminde de kitap ve yazı yasaklama ve sansürü yer almış ve özellikle son yüzyıllarda çok artmıştı. Bu bağlamda Sultan Abdülhamit II dönemi sansür tarihimizde özel bir yer edinmiştir. Ancak, Osmanlı dönemi için birçok konuda olduğu gibi kitap yasaklama konusu da ayrıntı ile incelenmediğinden (en azından bu konuda ben fazlaca bilgiye erişemediğim için, bu değerlendirmem benden kaynaklanan bir bilgi noksanı da olabilir) batı ülkeleri boyutunda özet bir bilgi bile sunamıyorum. Bu noksanımı, okurlar yorumları ile giderirlerse, kendim ve diğer okurlar adına teşekkür borçlu olurum. Cumhuriyet döneminde de kitap yasaklamaları devam etmiştir. Başta Nazım Hikmet Ran olmak üzere birçok yazarın kitapları yasaklanmıştır. Aynı şekilde bazı yabancı kitapların yurda getirilmesi ve çevrilmesi de yasaklanmıştır. Cumhuriyet döneminde yasaklanan kitapların listelerine ulaşmak, arama motorları aracılığı ile çok kolay olduğu için ayrıca bir liste vermeye gerek görmüyorum.

Düşündükleri, savundukları ve yazdıkları görüşleri nedeni ile öldürülen birçok değerli insanımız vardır. İnternetteki bilgilere göre, son 101 yılda 83 gazeteci öldürülmüştür. Arama motorlarında “öldürülen gazeteciler” sözcükleri ile arama yapıldığında bu

listelere ulaşmak mümkündür. Son dönemlerde öldürülen gazetecilerden şu isimleri hemen herkes anımsar, Apdi İpekçi, Uğur Mumcu, Çetin Emeç, Metin Göktepe, Oral Kutlar, Turan Dursun, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink ve isimlerini saymadığım daha niceleri. 101 yılda 83 gazetecinin öldürülmesi üzerinde tüm toplum olarak çok ciddi şekilde düşünmemiz bunun nedenlerini sorgulamamız ve bu tür olayların yeniden yaşanmaması için düşünce ve çözüm üretmemiz gerektirmektedir. Halen ülkemizde birçok basın mensubu da ya hapiste veya tutuklu bulunmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Balbay, Tuncay Özkan, Ahmet Şık, Nedim Şener ve birçok diğerinin adları hafızalarda canlılığını korumakta. Elbette hiçbir meslek sahibinin suç işleme ayrıcalığı olamaz. Ancak, sanıkların ayları, hatta yılları aşan sürelerle tutuklu olarak yargılanmaları ülkemiz ve dünyanın kamu vicdanında adil yargılanma bakımından çok ciddi soru işaretleri yaratmaya başlamıştır.

Diğer taraftan, ülkemizin birçok değerli bilim adamı da savundukları fikirler nedeni ile öldürülmüşlerdir. Bu bilim insanlarımızdan şu isimler hemen herkesin hafızasındadır; Doç. Dr. Bahriye Üçok, Prof. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu. Yine hepimizin kederle ve utançla anımsadığı üzere, 2 Temmuz 1993 günü Sivas’ın Madımak Oteli’nde 37 insanımız farklı düşündükleri için yakılmışlardır.

Dünya ölçeğinde isim yapmış ve saygınlık kazanmış birçok bilim adamımız başta Prof. Dr. Mehmet Haberal, Prof. Dr. Mustafa Yurtkuran, Prof. Dr. Fatih Hilmioğlu ve Ferit Bernay tutuklu olmak üzere ve Prof. Dr. Kemal Gürüz, Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu tutuksuz olarak yargılanmaktadır. Halen tutuklu bulunan bilim insanlarının tutukluluk süreleri de, basına yansıyan bilgilere göre, bazılarının sağlık sorunları olmasına rağmen, ayları ve yılları geride bırakmıştır.

Toplum olarak, düşünceyi ifade özgürlüğü bakımından pek de parlak olmayan bu geçmişin üzerini örtmeyip ciddi biçimde sorgulamalıyız. Demokrasi ve hukuk toplumu olmanın olmazsa olmazı bu sorgulamayı yapıp gereken dersleri çıkarmak ve düşünceyi ifade özgürlüğünü ve farklı düşünceleri yazıp savunabilme özgürlüğünü güven altına almak zorundayız. Bu görevimizi yerine getirmeyi ne kadar geciktirirsek, uygar dünya tarafından dışlanmaya ve yargı kararlarımızın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde (AİHM) sorgulanmasına ve ülkemizin, hepimizin ödediği vergilerle karşılanacak, tazminatlarla mahkûm olmasına o denli açık halde bırakmaya devam ederiz. Esasen, bildiğim kadarı ile, AİHM de en fazla tazminat ödemesine karar verilen ülkeler listesinin ilk sıralarında yer almaktayız.

Konu kitap yasaklama olduğu için uzun süredir tutuklu olarak yargılanmakta olan ve ülkeye değerli hizmetler yapmış diğer insanlarımıza ilişkin bir değerlendirmeye girmiyorum.

Bu çok özet bilgilerden sonra, şimdi de, geçmişte kitap yasaklayan ve hatta kitap yakan toplumların devlet ve düşün adamlarının kitap yasaklamaları üzerinde açıkladıkları düşüncelerden küçük bir demet sunmak istiyorum.

Kitap Yasaklama üzerine Özlü Sözler

Antik Çağ Yunan trajik şairi, Euripides (M.Ö. 485-406), günümüzden yaklaşık 2,450 yıl önce “Bir kimsenin düşüncelerini konuşamaması esarettir” gözleminde bulunmuştur.

Doktor yemininin yazarı ve tıbbın en önemli ismi olan Hippocrates (M.Ö. 460-377), “Gerçekte iki şey vardır, bilim ve kanaat, bunlardan ilki bilgi sahibi olmayı sağlarken ikincisi cehaletin yolunu açar.[15]”

İncil’i Almanca’ya çeviren Martin Luther (1483-1530) 1520 yılında Alman Devletleri Hristiyan Asillerine hitaben yazdığı bir metinde şu ifadeye yer vermiştir, “Eğer sapkınlığı ateşle tedavi etmek bir sanat idiyse, bu uygulamayı yapmış cellatlarımız dünyanın en eğitimli doktorları olurdu.[16]”

İngiliz şairi John Milton (1608-1674), 1644 yılında kitap yok etmekle ilgili şu gözlemde bulunmuştur, “Bir kitabı yok etmek bir insanı öldürmekle eşdeğerdir: bir insanı öldüren akıllı bir yaratığı Tanrı’nın yansımını öldürmüş olur, bir kitabı yok eden ise aklın kendisini öldürmüş olur.[17]”

ABD’li devlet adamı Benjamin Franklin, 1759 yılında Historical Review of Pennsylvania dergisinde yazdığı bir yazıda, şu gözlemde bulunmuştur; “Geçici bir rahatlık edinebilmek için temel haklarından vazgeçenler ne özgürlüğü ne de güvenliği hak ederler.”

Alman şair, yazar, gazeteci, edebiyat eleştirmeni Heinrich Heine (1797-1856) 1821-1822 yıllarında yazdığı Almensor isimli trajedide bir kahin gibi şu görüşü açıklamıştır; “Kitapların yakıldığı yerlerde, eninde sonunda insanları da yakarlar[18].”

Oscar Wilde, 1891 yılında şu gözlemde bulunmuştur; “Dünyanın ahlaka aykırı olarak tanımladığı kitaplar, dünyaya kendi utançını gösteren kitaplardır.”

George Bernard Shaw 1911 yılında şöyle demiştir; “Adam öldürtmek, sansürün en uçtaki uygulamasıdır.”

Psikoloji tarihinin en önemli isimlerinden birisi olan Sigmund Freud 1933 yılında, yukarıda da değinildiği üzere Almanya’da yaygın olarak kitapların yakılmaya başladığı dönemde, şu uyarıcı iğnelemede bulunmuştur; “Ne gelişme gösterdik! Ortaçağlarda olsaydık beni yakardı. Şimdiyse kitaplarımızı yakmakla tatmin oluyorlar.”

ABD Başkanı Harry S. Truman 8 Ağustos 1950 günü Kongre’de yaptığı konuşmada şu hususa değinmiştir; “Bir kez bir hükümet muhalefetin sesini kısma kararını alırsa, artık onun ilerleyebileceği tek yön kalmıştır, bu baskıcı uygulamaları kendisi vatandaşları için bir terör kaynağı oluncaya kadar arttırmaya devam etmektir, bu noktada da

ülke herkesin korku içinde yaşadığı bir yer konumuna gelmiştir.”

ABD Başkanlarından Dwight D. Eisenhower, 14 Haziran 1953 günü Dartmouth Koleji’nde yaptığı konuşmada şu hususun altını çizmiştir; “Kitap yakanlardan olmayınız. Var olagelen gerçeklerin üstünü örterek düşünceleri engelleyeceğinizi de düşünmeyiniz.”

Ünlü İngiliz devlet adamı Sir Winston Churchill şu gözleminde bulunmuştur; “Herkes konuşma özgürlüğünü savunmaktadır. Bu fikir söylenmeden bir gün bile geçmez, ancak bazıları bu özgürlüğü kendilerinin istedikleri gibi konuşabileceği şeklinde anlar, fakat söylediklerine karşı birileri bir şey söylerse buna hiddetle tepki verir.”

Amerikanın Sesi’nin 20 inci kuruluş yıldönümünde 26 Şubat 1962 günü konuşan ABD Başkanı John F. Kennedy şu hususu da belirtmiştir; “Biz, Amerikan halkına, tatsız gerçekleri, yabancı düşünceleri, karşıt felsefeleri ve rakip değerleri sunmaktan korkmayız. Özgür bir ortamda halkının gerçek ve yanlış hakkında karar vermesinden korkan bir ulus aslında kendi halkından korkmaktadır.”

İsrail Başbakanlarından David Ben-Gurion (1886-1973), şu gözleminde bulunmuştur; “Demokrasinin varlığını kanıtlayan eleştirme özgürlüğüdür.”

Ralph Waldo Emerson ise yakılan kitaplar için şunu söylemiştir; “Her yakılan kitap dünyayı aydınlatır.”

İsrail politikacısı ve bir dönem başbakanı Golde Meir’in şu gözlemi de kayda değer, “Hiç kimse, şimdi hoşuna gitmiyor diye geçmişi silmeye teşebbüs etmemeli ve silmemelidir.”

George Bernard Shaw ise sansür için ilginç bir gözleminde bulunmuştur; “Sansür, mantıksal olarak, insanların kimsenin okumadığı kitaplardan başka hiçbir kitabı okuyamadıkları noktada amacına ulaşmış olur.”

ABD Yüksek Mahkeme Hâkimi Potter Stewart, Ginzberg’e karşı ABD 383 U.S. 463 (1966) kararına yazdığı karşı oy yazısında şu hususu özenle vurgulamıştır; “Sansüre başvurmak, o toplumun özgüven noksanının göstergesidir. Bu durum aynı zamanda otoriter rejimin ayırdedici özelliğidir.”

Kitap yasaklama ve fikrini ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik özlü sözler elbette yukarıya aldıklarıyla sınırlı değil. İnternet arama motorlarında, “quotations on banned book” cümleciği ile yapılacak aramada daha niceleri bulunacaktır. Esasen ben de yukarıdaki özlü sözleri çok büyük ölçüde böyle bir aramanın sonucu buldum.

Bu alıntıları Atatürk’ün basın özgürlüğü ile ilgili söylemi ile sonlandırmak isterim; “Basın özgürlüğünden doğacak zararların ortadan kaldırılması yine basın özgürlüğü tarafından sağlanır.[19]”

Bu özlü söz örnekleri kitap yasaklama, kitap yakma, düşünceleri nedeni ile insanları yok etme konusunda toplumlarının yaşadıkları acı deneyimlerden gerekli dersleri çıkarmış düşünür ve devlet adamlarının gözlemlerini ve uyarılarını yansıtmaktadır. Ben bu söylemlerden birisi üzerinde özellikle durmak istiyorum, ABD Yüksek Mahkeme Hâkimi Potter Stewart’ın yukarıda alıntılanan sözünün ilk bölümü olan, “Sansüre başvurmak, o toplumun özgüven noksanının göstergesidir.” Bana göre bu görüş çok büyük bir gerçeğin ifadesidir. Gerçekten ülke içinde yayınlanmış veya yurt dışından getirilmesi

yasaklanmış kitaplar yüzünden ülkemiz çok ciddi bedeller ödemiş ve ülkemizin düşünen insanlarına da büyük haksızlıklar yapılmıştır. Bu konuda vermek istediğim ilk örnek, İngiliz ajanı T.E. Lawrence'ın, I. Dünya Savaşı sırasında Araplar arasındaki çalışmalarını kapsayan "Seven Pillars of Wisdom" isimli kitabıdır. Bu kitabın ülkeye girişinin ve çevirisinin uzun süre yasaklanmasından zarar gören de sadece Türkiye olmuştur. Oysa I. Dünya Savaşına ilişkin tarihimiz, bana göre, T.E. Lawrence, Gertrude Bell, Mark Sykes, W. H. I. Shakespear, binbaşı Noel ve diğerlerinin Güneydoğu'da ve Arap topraklarında şeyhlerle kurduğu ilişkiler bilinmeden tam ve doğru olarak yazılamaz. İçeride ve dışarıda yazılan kitaplarda (ve hatta sinema filmlerinde) ülkemiz için kabul edilemeyecek, haksız ve yanlış birçok suçlamalar da dile getirilmiş olabilir. Bu türden bile olsa eserleri yasaklamak, dolaylı olarak yazılanlara hak vermek izlenimi yaratır. Çünkü o kitaplarda yer alan görüşlerin yanlışlığını kanıtlayan belge ve bilgiler bir veya birkaç kitap, makale ile hem kendi insanımızın hem de dünya kamuoyunun önüne bilim insanlarımız ve araştırmacı yazarlarımız tarafından sunulmamış olmaktadır. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının bu denli yaygınlaştığı ve dünyayı gezmenin adeta yurt içi gezisi konumuna geldiği bir ortamda, ülkemiz hakkındaki eleştiriler ve bunlara yönelik kendi düşünür ve uzmanlarımızın araştırma ve görüşleri konusunda bilgisi olmayan yurttaşlarımız yabancılar karşısında, bu tür konular gündeme geldiğinde kendilerini ve ülkelerini savunamaz durumda düşmektedirler. Ermeni ve Kürt sorunları konusunda ülkemizde yayınların hemen hemen hiç düzeyinde olduğu dönemlerde, yurt dışında öğrenim gören öğrenciler bu konuda yabancılar konuyu açtıklarında ve bazı görüşler ileri sürdüklerinde birkaç hamasi cümlelerin ötesinde karşılarındakileri düşünmeye sevkedecek birkaç cümle bile söyleyemez durumda kalmışlardır. Başta Kıbrıs, Kürt, Süryani, azınlık hakları gibi birçok konuda toplum ve bireyler yıllarca bilgilendirilmedikleri için yurt dışında zorlanmışlardır. Ayrıca bu bilgisizlik toplumsal barışa da katkıda bulunmamıştır. Daha sonra bu konuda eserler yayınlanmaya başladığı gibi, konuya ilişkin yabancı yayınlar da toplumun bilgisine sunulmaya başlanmıştır, ancak çok değerli ve uzun süre kaybedilmiştir.

Ayrıca içeride ve dışarıda yayınlanmış kitapların yasaklanması, başta üniversiteler olmak üzere Türkiye'nin düşünce üreten insanlarına yapılmış çok büyük bir haksızlık olmaktadır. Zira yasaklama, bir bakıma, benim ülkemde bu yazılanların doğrusunu ve aksini bilimsel etik içerisinde savunacak insanımız yoktur mesajı da içermektedir. O nedenle yurt içinde yazılmış kitapları yasaklama, dışarıda yayınlanmış kitapların ülkeye getirilmesi ve çevirilerine karşı yasak konulmasına da en büyük tepkiyi üniversiteler ve düşün insanlarımız vermeli ve bilimsel yetenek ve birikimlerine haksızlık yapılmamasını istemelidirler. Unutmayalım ki, ulusumuzun yetiştiği çok değerli şair, yazar ve politik eleştirmenlerden biri olan Namık Kemal (1840-1888), Hürriyet Kasidesi'nin bir beyitinde görüş ayrılıklarının ülkeye yararı konusunda şu gözlemlerde bulunur, "Durur ahkâmı nusret ittihadı kalbi millette/ Çıkar âsârı rahmet ihtilafı reyî ümmetten." Osmanlıca bu metnin günümüz Türkçesi ile anlamı şöyledir; "Başarma gücü,

milletin gönül birliğindedir/Nitelikli ve yararlı ürünler toplumdaki farklı görüşlerin çatışmasından ortaya çıkar."

Namık Kemal, ulusun farklı görüşlerden yararlı yeni sentezler üretme yeteneğine güvenini yaklaşık bir buçuk yüzyıl önce dile getirmiş olmasına rağmen, yıllardır ve günümüzde ulusun bu yeteneğini yadsıma yaklaşım ve tutumu anlaşılır gibi değildir.

Siyasi partiler, sürekli olarak yeni bir anayasa yapmaktan veya anayasada kapsamlı değişiklik yapmaktan bahsediyorlar. Gerçekten samimi iseler, Türkiye'de hiçbir kitabın yayınına ve çevirisine ve düşüncenin açıklanmasına yasak konulamayacağına ve tutuklu yargılamanın süresinin birkaç haftayı geçemeyeceğine ilişkin birer maddeyi de önerilerinin içine eklesinler. Eğer çok büyük zorunluluk olduğuna inanıyorlarsa ve Avrupa Birliği ülkelerinde yer alan sürelerle uygun da düşünürsa çok sınırlı birkaç suç türü için (bu suçlar isim isim sayılarak) tutukluluk halinin ne kadar uzatılabileceğini de istisnalar kapsamında tek tek belirtsinler.

Tarih kitap yasaklamanın kısa süre dışında hiçbir etki yaratmadığının örnekleri ile doludur. Ahmet Şık'ın yasaklanan kitabının, yasak kararından kısa süre sonra, internet ortamında yayınlanması ve aynı gün 100,000 lerin erişimine ulaşmasından herkesin alacağı dersler olduğunu düşünüyorum.

Ülkemizdeki basın yayın kuruluşlarını, kitap yayınevlerini, yazarları ve bunlara ait dernekleri, Mart ayının son haftasını, her yıl "Kitap Yasaklamaları Anma Haftası" olarak ilan etme konusu üzerinde düşünmeye davet ediyorum.

- [1] "Ergenekon soruşturması kapsamında 7 ilde öğretim üyelerinin evleri arandı, İlahiyatçı dalgası", Cumhuriyet Gazetesi 31 Mart 2011 ve "Cemaati anlatan bir başka taslağa daha el konuldu, İkinci Basılmamış Kitap Operasyonu" Sözcü Gazetesi 31 Mart 2011.
- [2] Mullins K.J., "Some History on Book Burning" Digital Journal, May 15, 2007.
- [3] Ronan Colin A., "Bilim Tarihi", Tübitak 2003, sayfa 136.
- [4] Ronan, y.a.g.e. sayfa 136 ve Michael A.B. Deakin, "Hypatia of Alexandria-Mathematician and Martyr", Prometheus Books 2007, sayfa 67-76.
- [5] Montaigne, "Denemeler" Çeviren Sabahattin Eyüpoğlu, Cem Yayınevi 30. Basım, Temmuz 1999, sayfa 263.
- [6] Özakıncı Cengiz, "İslamda Bilimin Yükselişi ve Çöküşü 827-1107", Otopsi Yayınları, sayfa 216.
- [7] Mullins, y.a.g. makale.
- [8] Wikipedia, Vetus Latina.
- [9] Boulting William, "Giordano Bruno: His Life, Thought, and Martyrdom", 1914 baskısının Bibliolife tarafından tıpkı basımı ve Thais Campos, "Philosophers Condemned by the Inquisition" Mar 10, 2010.
- [10] Bartlett John ve Justin Kaplan, "Bartlett's Familiar Quotations", Little Brown and Company 16 ncı baskı 1992, sayfa 161.
- [11] Gündüz Altay Prof. Y. Müh., "Kitap Yakmak Üzerine ..." Cumhuriyet Gazetesi 1 Nisan 2011 sayfa 2.
- [12] Meydan-Larousse "Enel Hak" maddesi ve Wolfgang Günter Lerch "Bağdat'ta Ölüm Hallacı Mansur" Yurt Kitap-Yayın.
- [13] Özakıncı Cengiz, y.a.g.e.
- [14] Özakıncı Cengiz, "Dil ve Din" Otopsi yayınları.
- [15] Bartlett ve Kaplan, y.a.g.e., sayfa 71.
- [16] Bartlett ve Kaplan, y.a.g.e., sayfa 138.
- [17] Ehrlich Eugene ve Marshall De Bruhl, "The International Thesaurus of Quotations", HarperPerennial 1996, sayfa 64/63.
- [18] Censored Quotes About Banning Books, November 9, 2007.
- [19] A. Afetinan, "Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazmaları."

“HEPİMİZ KATİLİZ”

Sevra Fıncıoğulları

“... Sömürgecilik bizim utancımızdır.”
SARTRE

Sartre, “Hepimiz Katiliz” adlı eserinde Fransa’nın sömürgecilik siyasetini eleştirirken bir yandan sömürge siyasetinin insanlık adına bir utanç olduğunun altını çizmeye çalışır. Eserin, Sartre’ın kendi ülkesine yönelik bir özeleştiriyi aşması ve insanlık değerleri, etik, özgürlük gibi temel önemdeki kavramlara vurguda bulunması dolayısıyla kesinlikle incelenmeye değer olduğunu vurgulamak gerek.

“Hepimiz Katiliz”, Jean Paul Sartre’ın 1954 ile 1962 yılları arasında yazdığı Fransa’nın Cezayir’i sömürgeleştirme sürecini hem betimleyen hem de şiddetle eleştiren bir eserdir.

Sartre, sömürgeciliğin Fransa tarafından meşrulaştırılmasını en başta sömürgeleştirme sürecine atfedilen anlamlarla tanımlamakta ve eleştirisine başlamaktadır.

“Sizi “yeni sömürgecilik aldatmacası” denilebilecek şeye karşı uyarmak isterim. Yeni sömürgeciler, iyi sömürgecilerin ve çok kötü sömürgecilerin var olduğunu düşünürler. Kötü sömürgecilerin işlediği suçlar nedeniyle sömürgecilerin durumu kötüleşmiştir.

Aldatmaca şurada yatmaktadır: sizi alır Cezayir’de gezdirirler, halkın içinde bulunduğu korkunç sefaleti gönüllü olarak gösterirler, kötü sömürgecilerin Müslümanları nasıl aşağıladıklarını anlatır ve eklerler: “Ve bu nedenle en iyi Cezayirli silaha sarıldılar artık dayanamıyorlardı. “Eğer beceriyle düzenlendiyse şu inançla geri dönersiniz:

1-) Cezayir sorunu, ilk planda ekonomik bir sorundur. Söz konusu olan iyi düşünülmüş reformlarla dokuz milyon insana ekmek verebilmektir.

2-) Cezayir sorunu, ikinci planda, sosyal bir sorundur: doktor ve ilaç sayısı artırılmalıdır.

3-) Cezayir sorunu, nihayet psikolojik bir sorundur: ... Kötü muamele gören, kötü beslenen, okuma yazma bilmeyen Cezayirli, efendilerine karşı aşağılık kompleksi duymaktadır. Eğer bu üç faktöre etkiye bulunulursa, bu kompleksi hafifletmek olanaklıdır: Yeterli yiyeceğe ve işe sahip olur, okuma yazma öğrenirse, alt-insan olmaktan utanmak zorunda kalmayacak ve bizler de eski Fransız Arap kardeşliğine yeniden kavuşacağız” (Sartre, 1999: 15).

Sartre, sömürgeciliğin bu şekilde meşrulaştırılmasını ironik bir dille eleştirirken sömürgeci mantık silinmedikçe, Cezayir’e yapılacak her türlü reformun samimiyetsiz ve önemsiz olduğunu vurgulamaktadır. Sömürgeyi iyi ve geliştirici reformlar adı altında meşrulaştırmanın kendisini de sert bir dille reddetmektedir.

“... İyi sömürgecilerin, bir de diğerlerinin, yani kötü sömürgecilerin olduğu doğru değildir. Sadece sömürgeciler vardır, hepsi bu. Eğer bunu kavrarsak, Cezayirlilerin bu ekonomik sosyal ve politik sisteme karşı neden önce politik mücadeleye başladıklarını ve gerek onların kurtuluşunun gerekse de Fransa’nın kurtuluşunun neden sadece sömürgeciliğin yıkılmasından doğabileceğini anlarız” (Sartre, 1999: 16).

Gerçekleştirildikten yıllarca sonra bile yeni dayanaklarla meşrulaştırılmaya çalışılan sömürgeciliğin Fransa tarihinin utanç kaynağı olduğunu vurgulayan Sartre, bunun aynı zamanda insanlık suçu olduğunu da belirtmektedir. Sartre, sömürgeleştirmenin gerçekleştirilmesini aşama aşama aktarmaktadır. Cezayir'in sömürge haline getirilmesi Fransa tarafından dayatılan ve Cezayirlilerin tamamen yabancı olduğu bir hukuk sistemi ile başlatılmıştır.

“Cezayir tarihi, Avrupalıların toprak mülkünün, Cezayirlielerin toprakları hesabına giderek daha yoğunlaşmasının tarihidir.

Bütün yollar mubahtı.

Başlangıçta en ufak direnişten mülksüzleştirmek, ya da el koymak için yararlanıldı... Başlarına medeni kanunumuzu sardık.

1873'te araştırma komiserleri büyük ortak toprakları bireysel toprak parçalarına dönüştürmekle görevlendirilmişlerdi. Her miras hissesi için, herkese verdikleri pay belgesi hazırlamışlardı. Bu pay belgelerinin bazıları hayaliydi... son derece karmaşık olan Fransız muhakeme usulü bütün pay sahiplerini mahvetmişti ve Avrupalı spekülâtörler bütün parçaları bir dilim ekmek fiyatına almışlardı.

...Cezayir'de Müslümanlara, kasıtlı olarak, utanmazca yabancı bir hukuk dayatılmıştı, çünkü bu hukukun onlara uygun olmadığı, Cezayir toplumunun içyapılarını yok edeceği biliniyordu. Operasyon 20. Yüzyılda, ekonomik bir yasanın kör zorunluluğuyla sürdürüldüyse eğer, bunun nedeni, Fransız devletinin, feodal bir tarım ülkesinde, kapitalist liberalizmin yaşam koşullarını yapay ve vahşi biçimde yaratmış olmasıdır. Ne var ki bu, daha kısa süre önce Ulusal Mecliste bazı konuşmacıların, hukukumuzun Cezayirlilere zorla kabul ettirilmesini “Fransız uygarlığının iyiliklerinden biri” olarak övmelerine engel olamamıştır” (Sartre, 1999: 20).

Sartre, Cezayir'e dayatılan yabancı hukukun amaçlı ve sistematik bir sömürgeleştirme planının akılcı görünen vahşi karakterini tanıtmakta aynı zamanda bu hukuk sisteminin sonuçlarını şu şekilde betimlemektedir.

“İşte bu operasyonun sonuçları:

1850'de sömürgeciler 115 000 hektar toprağa sahiplerdi. 1900'de bu 1 600 000 hektar, 1950'de ise 2 703 000 hektardı. Bugün 2 703 000 hektar, Avrupalı toprak sahiplerine ait, Fransız devleti “beylik topraklar” olarak adlandırılan 11 milyon hektar bırakılmıştır. Kısaca Cezayirlielerin topraklarının üçte ikisini yitirmesine bir yüzyıl yetmiştir.

Bundan sonra sistem kendiliğinden güçlenir; bir daire içinde döner...

Toprak Fransızlaştırılarak ve parçalanarak, yerine herhangi bir şey konmadan, toplumun eski kabile yapısı yıkılmıştır. Kadroların bu imhası sistematik olarak teşvik edilmiştir: bunun nedeni, birinci planda direniş güçlerinin ortadan kaldırılması ve kolektif güçlerin yerine dağıtık bireyleri koymasındır. İkinci planda bu işgücünü serbest kılacaktır...

Böylece sömürgecilik Cezayir halkını dev bir kır proletaryasına dönüştürmüştür. 1830'ların insanlarından farkları yok, aynı topraklarda çalışıyorlar, sadece artık bu toprakların sahibi değil, toprağa sahip olanların kölesi haline geldiler” (Sartre, 1999: 20).

Cezayir halkının kendilerine yabancı bir hukuk sistemi dayatılarak nasıl parça parça ele geçirildiğini anlatırken aynı zamanda bu toprakların çoğunun yerlilerin kullanmadığı ürünlerle ekildiğinin de altını çizer. Bu durum Cezayir halkının köleleştirilmesinin yanında yaşam ve tüketim alışkanlıklarına da doğrudan müdahale anlamına gelmektedir. Çünkü yemek kültüründe şarap olamayan bu müslüman halkın toprakları sömürüye açıldıktan sonra üzüm bağlarıyla donatılır. Sartre, toprakların üzüm bağları ile donatılmasını Fransız sömürgeleştirme hareketinin en acımasız yüzü olarak ironik bir dille eleştirir.

“Sistemin mantığı gereği, sömürgeci, yerlilerin gereksinimlerini Fransa'da yaşayan Fransızların gereksinimlerine feda etmiştir. 1927 ile 1937 arasında bağcılık 173 000 hektar daha kazanmış, bunun yarısından fazlası Müslümanlardan alınmıştır. Oysa Müslümanlar şarap içmezler. Ellerinden alınan bu topraklara Cezayir pazarı için tahıl ekiyorlardı. Bu kez toprakları sadece gasp edilmekle kalmamış, bu topraklara asma kütüğü ekerek, Cezayir halkının elinden, temel gıda maddesi de alınmıştı. En verimli topraklardan koparılıp alınmış ve sadece bağcılığa ayrılmış yarım milyon hektar, Müslüman kitleler için ürün vermez ve esasen kayıp topraklardır.

Bütün bunların sonucunda tahıl ekimi yıldan yıla daha güneye çekilmiş, Sahra'ya dayanmıştır. Bunun Fransa'nın ihsanlarından biri olduğunu kanıtlamaya hazır birileri her zaman bulunur: Eğer ekili alanlar değişikliğe uğruyorsa, bunun nedeni, mühendislerimizin ülkeyi çölün sınırına kadar sulamalarıydı. Bu yalanlar anayurdun her şeye inanan, ya da kayıtsız kalan sakinlerini yanıltabilir: oysa fellah, Güneyin sulanmadığını biliyor: eğer orada yaşamak zorunda bırakıldıysa, bunun nedeni Fransa'nın, velinimetinin, kendisini kuzeyden kovmasıdır. Verimli topraklar ovada, kentlerin çevresinde bulunuyor, sömürgeleştirilmiş halka ise çölü bıraktılar” (Sartre, 1999: 21).

Sömürgeleştirme sürecinde özellikle fabrikalarda ucuz emek gücü olarak kullanılan yerli halka dikkat çeker. Sömürgeleştirme sadece toprağı ve insanların yaşamlarını işgal etmekle kalmamış yerli halkın emeğini de kendi hesabına çalıştırmıştır.

... Önce ülke işgal edilir, sonra topraklara el konulur ve toprağın eski sahipleri karın tokluğuna sömürülür. Nihayet makineleşmeyle birlikte bu ucuz işgücü pahalı gelmeye başlar: böylece yerlilerin elinden çalışma hakkı da alınır. Artık Cezayirlinin payına, kendi ülkesinde, büyük zenginliklere sahip bir ülkede açlıktan ölmek düşer (Sartre, 1999: 23).

Eserde, sömürgeleştirme sürecinde en etkili silahın bölge halkının kültürünü ortadan kaldırma girişimi olduğunu vurgular. Ona göre sistematik olarak yerlilerin kültürüne müdahale edilmesi ve özellikle dillerini konuşmalarının yasaklanması Fransa'nın kendi kültürünü dayatması ve yerli kültürü yok etme girişimidir. Bu girişim halkın bilincini ve tarihini böylece sömürgeye karşı dayanışma ihtimalini de yok etmektedir. Dolayısıyla sömürgecinin asıl zaferi bu aşamada gerçekleşmektedir.

“Şanlı kültürümüze gelince Cezayirlielerin bu kültürü edinmek için özel bir istekte bulunup bulunmadıklarını biliyor musunuz? Kesin olan, bizim bu kültürü onlara dayatmış olmamızdır. 19. Yüzyıl başlarına kadar yürürlükte olan bir yasayla, zenci kölelere okuma

yazma öğretmeyi ceza tehdidiyle yasaklayan bir yasaya sahip ABD'nin Güney Devletleri gibi utanmazca davrandığımızı söylemek istiyorum. Fakat son tahlilde “İslami kardeşlerimiz” i okuma yazma bilmeyen bir halk haline getirmeyi yine de başardık. Bugün hala Cezayir'de okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 80'dir. Eğer onlara sadece bizim dilimizi kullanmayı yasaklasaydık mazur gösterilebilirdi. Fakat sömürgeleştirilen halkın tarihi öğrenmesini engellemek, sömürge sisteminde içkindir; Avrupa'da ulusal talepler dil birliğine dayandığı için Müslümanların kendi dillerini konuşmaları engellenmişti. 1830'dan beri Cezayir'de Arapça yabancı dil olarak görülmektedir. Arapça hala konuşuluyor ama daha çok gizli bir yazı dili olarak. Hepsı bu: Arapların birleşmesini engellemek için Fransız yönetimi dillerine el koymuştur” (Sartre, 1999: 25).

Sartre, özellikle Fransız medyasının taraflı yayın yaparak Fransız halkının bilinçlenmesini de engellediğini vurgular ve kendi ülkesinin medyasını eleştirmeye girişir. Sömürgeleştirilmeye açılan topraklarda direnişe geçen halkın uğradığı haksız tutuklamalar ve işkenceler Fransız medyasında ya çarpıtılmakta ya da özellikle yüzeysel ve kısa haberlerle geçiştirilmektedir. Bu Fransız halkının duyarlı kesimini de süreçten habersiz kılmak için sistematik olarak gerçekleştirilmektedir ona göre.

“İşkence edilen bir çocuğun çılgınlığını, dehşete kapılmadan dinleyebilecek kadar derin saplanmadık batağa. Bu çılgınlık bir kez, sadece bir kez ulaşabilseydi kulağımızda, her şey ne kadar da kolaylaşır, her şey ne kadar çabuk yoluna girerdi. Oysa bize iyilik yapıp bu çılgınlıkları boğuyorlar. Bizi yozlaştıran küstahlık değil, nefret değil; hayır bizi içinde tutulduğumuz yapay bilgisizlik yozlaştırıyor. Yöneticilerimiz, huzurumuzun bozulmaması için, bize karşı özenlerini, düşünce açıklama özgürlüğünün altını oymaya kadar götürüyorlar: gerçek gizleniyor, ya da bulandırılıyor. “Fellahlar” bir Avrupalıyı katlettiklerinde, büyük gazeteler bizi, hiçbir şeyden parçalanmamış cesetleri görmekten bile, esirgemezler. Fakat bir Arap hukukçu, kendisine işkence eden Fransızlar karşısında intihar etmekten başka çare bulamadığında ise bu olayı bize, duygularımızı incitmemek için, üç satırla yansıtır” (Sartre, 1999: 38).

Sartre yerli halka yapılan insanlık dışı muamele ve işkenceleri sorgularken vatanseverliğin ve ülkenin değerlerinin insanlık değerlerinden uzaklaşmasıyla birlikte hiçbir anlamı olmayacağını da altını çizer. Çünkü ona göre Fransa tüm bu olanlar olurken seyirci kalıyorsa savunduğu yurtseverliğin de sorgulanması gerekmektedir. İnsanlık değerlerine sahip çıkmayan bir yurtseverliğin anlamsızlığını da özellikle belirtir.

“Eğer yurtseverlik bizi sadece alçaklığa sürüklüyorsa, halkların, evet bütün insanlığın canavarlaşmasını önleyebilecek bir engel, hiçbir yerde ve hiçbir zaman yoksa insan olmak, ya da insan kalmak için neden bunca çaba harcayalım: İnsanlık dışı olan, işte bizim gerçeğimiz bu. Peki, ama tek gerçek buysa, eğer insan ya terörize edecek, ya da terör sonucunda ölecekse, yaşamak ya da yurtsever kalmak için neden çaba harcayalım?” (Sartre, 1999: 49).

Sartre, işkencenin tanımını yaptıktan sonra, işkencenin yapılış amacını, insanın insana yaptığı bu korkunç eylemin nasıl meşrulaştırılarak gerçekleştirildiğini anlatır. Ona göre:

“İşkence”, sadece insanlık dışı değil, insanlar tarafından başka insanlara yapılan ve diğer insanlar tarafından ortadan kaldırılması gereken utanç verici ve iğrenç bir suçtur (Sartre, 1999: 50).

“Önce kimdir bu işkenceciler? Sadist mi bunlar? Belki de öfkeli Cebrail? Yoksa korkunç huylu savaş ağaları mı? ...

... Mükemmel üstünlükleri konusunda, kendilerini ve kurbanı buna inandırmak istedikleri anlaşılıyor; bazen insanların, iyilikleri ve kötülükleri konusunda eline terk edildiği insan üstü bir varlık, bazen hayvanların en vahşisi, en korkağı olan hayvanı, yani insanı terbiye etmekle görevlendirilmiş sert ve güçlü adamlardır. Yaptıkları işi çok da önemsemedikleri düşünülebilir. Önemli olan, tutsağın onunla aynı cinsten olmadığını duyumsamasıdır; soyulur, bağlanır, alaya alınır, askerler gelip giderler ve dehşet yaratması gereken bir gevşeklikle hakaretler ve tehditler savururlar” (Sartre, 1999: 51).

Yerli halkın tüm bu yapılanlara karşı kendini şiddet kullanmadan savunamayacağını belirten Sartre, bu şiddetin de haklı olduğunun altını çizer. Zira Cezayir'lilerin başka çaresi kalmamıştır. Ve Sartre adeta halkının özür dilemesini bekler gibi sömürgeciliğin Fransız halkının utancı olduğunu belirtir. Ona göre yapılması gereken en acil girişim Cezayir halkı ile birlikte mücadele etmek sömürgeye karşı silah başına gitmektir. Cezayir'in özgürlüğü elde edildikten sonra yapılması gereken hemen halklar arasında barışı sağlayacak görüşmelere başlamaktır.

“Eğer bu iğrenç ve karanlık vahşete son vermek, Fransa'yı bu utançtan, Cezayir'lileri ise cehennemden kurtarmak istiyorsak, sadece tek bir çaremiz var: Her zaman tek çare olan ve bundan sonra da tek çare olacak görüşmelere başlamak, barış yapmaktır” (Sartre, 1999: 59).

KAYNAKLAR

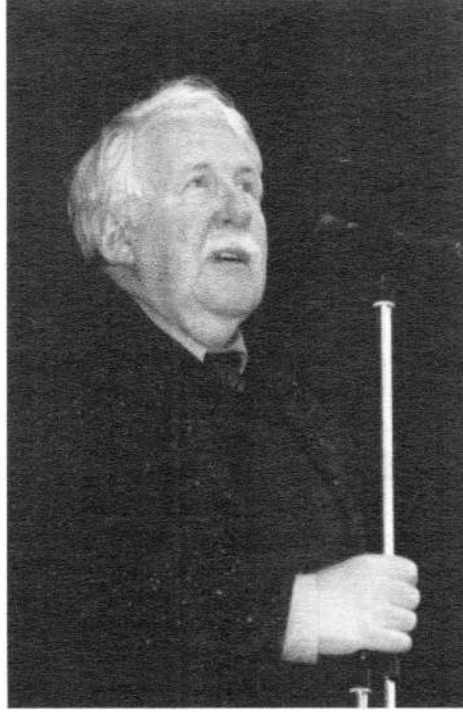
- SARTRE, J. P., “Sömürgecilik Bir Sistemdir” / “Hepimiz Katiliz”, Çeviri: Süheyla Kaya, Belge Yayınları, 1999, İstanbul
SARTRE, J. P., “Harikasınız” / “Hepimiz Katiliz”, Çeviri: Süheyla Kaya, Belge Yayınları, 1999, İstanbul
SARTRE, J. P., “Bir Zafer Henri Alleg'in “Sorgu”su Üzerine” / “Hepimiz Katiliz”, Çeviri: Süheyla Kaya, Belge Yayınları, 1999, İstanbul

İMGELERLE DOLU BİR KLASİK: Стекло́нная гармо́ника (Cam Armonika)

Emre ORAL
ODTÜ Fizik

Bu köşede, bir köşede
paslanmaya terk edilen
eserlerin incelemelerini
bulabileceksiniz.

Resim 1 - Andrey Khrzhanovskiy.

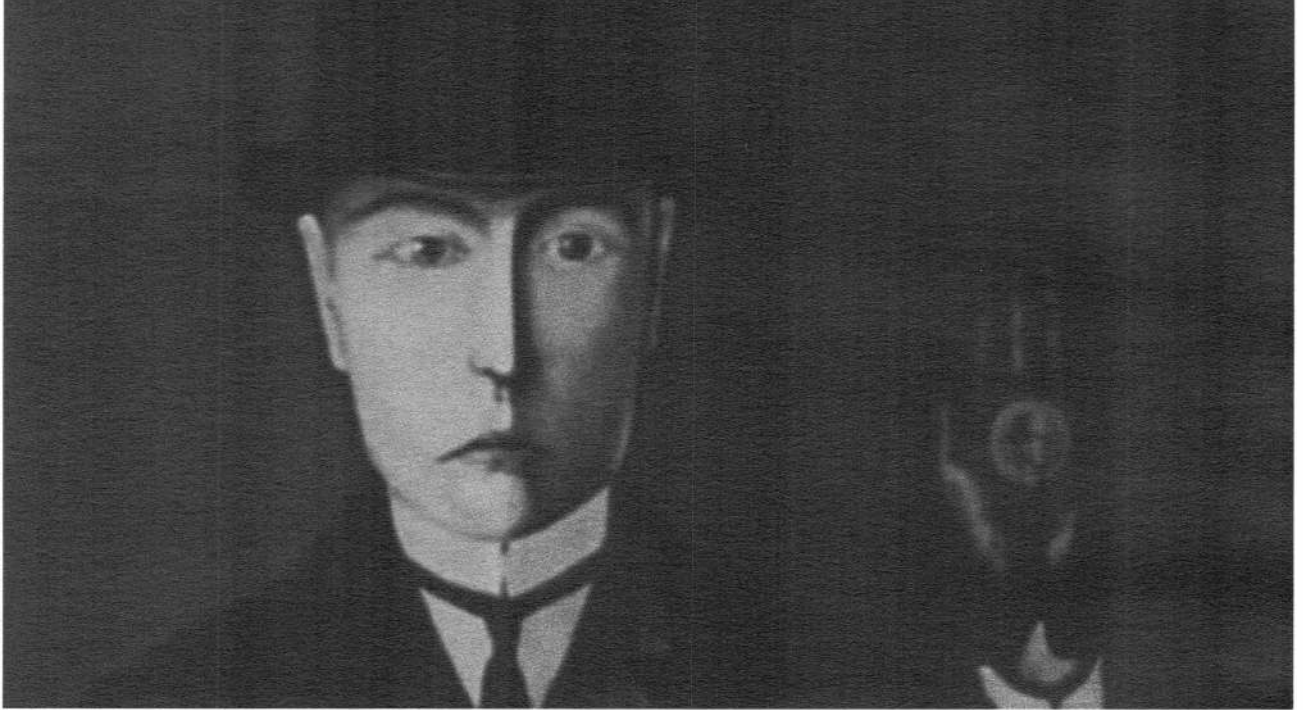
Keşfedilmeyi bekleyen o kadar büyük eserler var ki tarihin dehlizlerinde, kısıtlı imkânlarla bu dehlizlerden geçen kişilikler, ayak izlerini, imzalarını, yaşantılarını; kısaca imgelerini bırakıyorlar buralarda. Farklı coğrafyalardaki farklı yaşanmışlıklar, devrim niteliğindeki bir sanatla, sinemayla evrensel bir bağlama kavuşuyor ve derin anlamlarla vücut buluyor her bireyde. Yedinci sanat olan sinema, ilk biletli ve halka açık film gösterimiyle, 28 Aralık 1895'te, Paris'te, ünlü Capucines Bulvarı'ndaki Grand Cafe'de, sinematografin mucidi ve fotoğraf fabrikatörü, Louis Lumiere ve kardeşi Auguste Lumiere'nin çabalarıyla doğmuştu. O gün bugündür insan, bir başkasının hayal evreninin içerisinde kaybolmak gibi bir lükse sahip.

Pek yedinci sanatın içerisine girmeyen Cam Armonika, aslında bir kısa animasyon. Buna rağmen, kendini ifade etmeyi sinemada olduğu kadar güçlü bir şekilde başaran bir eser. Bir Andrey Khrzhanovskiy klasiği olan bu Rus animasyonu, 1968 yılına ait. Popüler kültüre, Mor ve Ötesi grubunun Uyan klibiyle kazandırılan eser, az sayıda insan tarafından değerlendiriliyor, çok az yorumlanıyor ve popüler kültür piyasasında para etmediği için, ilk günkü değeriyle beraber anlaşılmayı, yorumlanmayı, işlenmeyi bekliyor.

İlk filmini çektiğinde henüz 27 yaşında olan Khrzhanovskiy, Sovyet Devlet Film Okulu'nu bitirip, Rus animasyonunun en önemli yönetmenlerinden biri olan, Fyodor Khitruk'un asistanlığını yaptı. Yarattığı ilk eserler, Khrzhanovskiy'nin, bürokrasiye getirdiği evrensel ve oldukça sağlam eleştiriler içeriyordu; dolayısıyla zamanın toplumunun üst kesimlerini biraz rahatsız etmiş, "kaşımıştı". Aradan iki sene geçti ve 1968'de Khrzhanovskiy, Cam Armonika'yı üretti. Böylece tartışılmaz bir başarı elde etti Khrzhanovskiy. Eserin inceleyeceğimiz nitelikleri, onun, yedinci sanatın ölümcül hastalığı olan sansüre yakalanmasına sebep oldu (sansür ve kanser kelimeleri arasındaki fonetik benzerlik de ayrı bir ironi unsuru). Cam Armonika, ancak Perestroyka[1] ile beraber yeniden gösterime girebiliyordu ve Khrzhanovskiy, müzisyen, Alfred Schnittke ile birlikte, Sovyet yeraltı animasyonunun sembol ismi haline geliyordu. Diğer yandan, idareciler tarafından yoğun bir şeytan taşlamasına maruz kalmışlardı. İşte yedinci sanat bu noktada, yönetenlere bir din bağışlıyordu; şeytanı bol, düşünceyle dolu ve eleştiren insanlara yönelik taşlamalar. Hatta öyle ki, taşlama ayinlerine bile yer vermişti Khrzhanovskiy, eserinde.

[1]Perestroyka: "Yeniden yapılanma". Rus Lideri Vladimir Lenin'in, 1920'li yıllarda ülke ekonomisini ayağa kaldırmaya yönelik giriştiği yenilikler.

Resim 2 - Takım elbiseli para babası.

Eserin Analizi

Eser hakkında yapacağımız analizden önce, eseri izlemenizi -ve dinlemenizi- tavsiye ediyorum. Böylesi kesinlikle daha verimli olacaktır. Esere, YouTube sitesinde, “The Glass Harmonica” başlığından erişebilirsiniz. Bunun için de, YouTube'daki arama kutucuğuna “The Glass Harmonica” yazabilir ve eseri bulabilirsiniz. Eseri izledikten sonra ise üzerinde biraz düşünmeniz iyi olur. Ardından analizi okumaya başlayabilirsiniz.

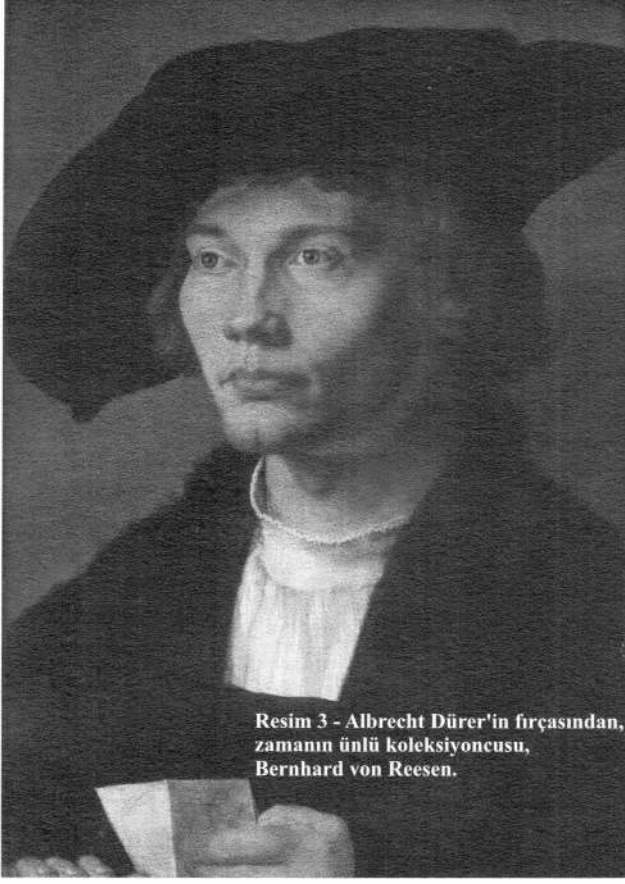
Olay örgüsünün başlangıcında düşülen notlarda, çok eski zamanlarda yaşayan bir mühendisin,[2] bir çalgı aleti icat ettiği ifade ediliyor ve aynı notlarda, bu çalgı aletinin, insanı büyüleyen, olumlu psikolojik durumlar sağladığı belirtiliyor. İnsanlık tarihine baktığımızda, insan topluluklarını renk, din, dil ya da ırk ayrımı gözetmeksizin bir araya getiren etkinlikleri görmemiz mümkün. Bu etkinlikleri saymaya çalışırsak, şüphesiz ki sanat ve felsefe, başrolü alır; çünkü bunları, bir hücrede hapsedilmiş bir esir de yapabilir, Dünya'nın en yüksek noktasında, dilediğince nefes alıp veren, özgür bir insan da yapabilir. Sanat ve felsefe, insanlığın ortak özelliği, kitlelerin çimentosu olma niteliğini, çağlar boyu sürdürürdursun, bu sesi büyüleyen, insanlık için olumlu şeyler ifade eden çalgı aleti, tam da bu iki etkinliği sembolize eder. Başlangıçta rastladığımız saat kulesi ve bu saat kulesinin mekanizmaları, insanlığa faydalı olan icatlara ve keşiflere atıfta bulunur. Hatta fiziksel özellikler bağlamında çeşit çeşit insanın belirli zamanlarda bir araya toplanması, bütün bu çağrışımlara dair en çarpıcı kanıt olarak görülebilir. Tüm bu bir araya gelişlerden sonra,

o toplulukların dağılmaması için, daha önce sözünü ettiğimiz çimento ortaya çıkar ve müzik aletinden o etkileyici ezgileri, büyük bir cömertlikle saçar. Aslında müzik aletinden çıkan ışığın, adil bir şekilde topluluğun üzerinde dolaşması, sanat, felsefe ve diğer köklü etkinliklerin, insanlığın ortak mirası olma özelliklerini vurguladığını söylesek, ileri gitmiş olmayız. Önce topluluğun arasındaki mavi giyimli gencin üzerinde çok kısa bir süre duraksayan ışık parçası, gencin geleceği hakkında çok da önemli bir ipucu sunuyor.

Bundan sonra sırayı, olay örgüsünün dalgalanması için ihtiyacımız olan kötü adam alıyor. Esasında olay örgüsünü bir iyi/kötü kavgasına indirgemek ne kadar hataysa, bu karakteri bir kötü adama indirgemek de o kadar hatadır. Bu, Avrupalı olduğu, o dönemler moda olan şapkasından ve olaylara müdahale edişlerindeki zamanlamalardan belli olan kişi, elindeki para imgesiyle -parayla değil- devreye giriyor. Önce, eserleriyle toplumu ileriye taşıyan mühendisi ya da ustayı ortadan kaldırmayı amaçlıyor ve bu amacıyla da başarıya ulaşıyor. Ardından, mavi giyimli gencin elinde bulunan o kültürel miras, o birikim, o toplumu ileriye taşıyacak olan araç, birileri tarafından gammazlanıyor. Tipik bir kommensalist[3] ilişki. Ustanın götürüldüğü yüksek duvarlı aralık, bir çeşit hapisaneyi simgeliyor ki, günümüzde de bunun yansımalarını bulmak zor değil. Bu sırada gammazlayıcı da çoktan emeğinin karşılığını alıyor. Emeğinin karşılığını alırken, gammazlayıcının gözlerini iyi incelemenizi öneriyorum; burada Khrzhanovskiy'nin başarıyla verdiği

[2]Bu mühendis, aslında 18. Yüzyıl'ı dolu dolu geçiren ve paratonerin de mucidi olan Benjamin Franklin'dir. Ancak animatör, mühendis imgesini farklı bir bağlamda değerlendirmiş.

[3] Ekolojide, iki organizmanın kurduğu ortak yaşamda, bir canlının yarar sağladığı, diğerininse bu ortaklıktan etkilenmediği yaşam türüdür. Burada kullanıldığı bağlamda, avlanan köpek balığından geriye kalan et parçalarıyla beslenen küçük balıklar örnek olarak verilebilir.

Resim 3 - Albrecht Dürer'in fırçasından, zamanın ünlü koleksiyoncusu, Bernhard von Reesen.

gerçeklik duygusunu tadabilirsiniz. Bu kirli alışverişin farkında olan ya da buna şahit olan bireyler, şaşırma benzeri bir tepki veriyorlar. Şaşırmanın nitelikleri de çok önemli; zira önce birbirleri arasında şaşırın bireyler, sonra seyirciye doğru dönerek, tamamen bir baskı unsuru haline geliyorlar. Ustanın vermiş olduğu mesaj, tamamen çöpe gitmiş değil; topluluk içerisinde, bu mesaja aşına olan ya da bu mesajı sonradan edinerek, bunu gelecek nesillere taşımaya talip olan kişiler çıkıyor. Ne var ki, para imajıyla çıkagelen kişinin gammazlayıcıları, yine toplumun içinden bireyler ve mesajı almış olan tüm insanlar, bu gammazlamalar sonucunda ortadan kaldırılıyor. Tüm bu mirasın simgesi olan çiçek, olanlardan sonra yavaşça yerçekimine yenik düşüyor ve yerlerde, kayıplara karışıyor. Aynı yerlerde paranın da kaybolabilmesi ve bulunabilmesi, diğer bir ironik nirengi noktası. Toplum için umut, ilerleyiş ya da değerli unsurlar kayboluyorsa, bunlar geri getirecek olan bireyler de toplumun içinden çıkıyor. 20. Yüzyılın ilk yarısının büyük arkeoloğu, Prof. Dr. Gordon Childe'in, Kendini Yaratın İnsan adlı eserinin adı bile, belki bu çıkarım için önemli referans. Olay örgüsüne dönersek, insanların, umutlarını parayla satmalarıyla beraber, bu davranış, kalabalık içerisinde bir domino etkisiyle yayılmaya başlıyor. Böylece, yasal uyuşturucuların en kuvvetlisi, insanlar arasındaki bağlantılara yerleşiyor; tıpkı AIDS virüsü olan HIV'in, insan bağışıklık sistemine yerleşmesi gibi.

Saat kulesine tekrar dönüyoruz. Bunun insanlık için önemli bir imge olduğunu belirtmiştik; zira saat kulesi, birçok yönden toplumun gelişmesinin simgesiydi. Hatta bunu, farklı toplumların gelişmişlik seviyelerini karşılaştırırken bir tür imleç olarak görebiliriz. Takım elbiseli ve şapkalı adam, kısaca para karşılığında bu saat kulesini oluşturan mekanizmaları satıyor; yani o düşünsel

mirası oluşturan paketçikleri, para karşılığı, kayıplara karıştırıyor. Evet, yardımcı rollerin yine topluluktan kişilere ait olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu talanla beraber gerçekleşen izdiham sırasında saat kulesinden düşen insanlar da, rekabetin ne kadar geniş bir yelpazede vücut bulduğunu bize hatırlatıyor. Bireyin bu noktada aldığı rolün önemi göze çarpmalıdır. Olay örgüsünün bu bölümünde, Khrzhanovskiy'nin dikkatimizi çekmek istediği durum, birey gücü olmadan, takım elbiselilerin hiçbir şey yapamayacağı ve sermaye sahiplerinin de ihtiyacı olan tek şeyin bireyin gücü olduğudur. Khrzhanovskiy'nin yaşadığı dönemde, Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ortamın, bu imgeleri yaratması sırasında, kendisi üzerinde çokça etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Toplumun inandığı bir durum da, var olabilmek adına, herkesin çaba harcaması gerektiği önermesidir. Ancak Cam Armonika'nın arka planında, sürekli bu önermenin yerel olduğuna dikkat çekilir. Yani para babalarının paraya ihtiyacı yoktur; para zaten onlarındır. Onların, bireye ihtiyaçları vardır. Daha fazla para için, makinelerinde daha fazla bireyi öğütmeleri gerekir. Parayı ise sadece ve sadece, bireyi manipüle edebilmek ve insan topluluklarına yön verebilmek adına kullanırlar. Zaten animasyon boyunca, para babasının avucundaki para kendi resminin olması da bunu destekler niteliktedir.

Talan bittikten sonra herkes evine dağılır ve bir kilometre taşı daha kendisini gösterir. Kalabalığın arasında hırpalanan, elden -ve aynı zamanda gözden de- düşen çiçek, barındırdığı dopdolu ifadelerle, yeni nesli temsil eden bir çocuğun eline geçmiştir. Hemen ardından, Khrzhanovskiy ilginç bir sahneyle buluşturur bizi: bir evdeki rekabet sahnesi. Eşler arasında bile zaman zaman kendisini gösteren kötü huylu rekabet ve bencillik, bu sahnede enfes bir şekilde değinilir. Talan ortamından düpedüz çalınan eşyalar, evde bir köşeye yığılmıştır, ancak bu yığın o kadar büyüktür ki, bir ara devrilecek gibi olur ve eşler, birbirlerini bu noktada kullanmaya başlarlar; erkek, kadını devrilecek gibi olan eşyaların altına doğru iter ve eşyaları devrilmekten kurtarır. Ardından, talancıların talan ettikleri mallarını veya bu malların karşılığı olan paraların olduğu bir mahzen sahnesi gelir. Bu sahnede Khrzhanovskiy, talanlar sayesinde giderek eli güçlenen kişilerin, mallarını korudukları güvenlik sistemlerine atıfta bulunarak, evin erkeğine bir sinema perdesine yönlendirir. Evin sahibi, anahtar deliğinden, hırsızlığı izlemeye başlar. Hırsız biraz beceriksiz çıkınca, para, eşlerin arasına kadar gelir ve burada bir gerilim yaratır. Hırsızın beceriksizliğinin, izleyici olan ev sahibi tarafından sevinç içinde karşılanması da, insanların, birbirlerini gözleyip, birbirlerinin başarısızlıklarından veya düşkün durumlarından zevk almaya başladığına atıfta bulunur. Bu gerilimden sonra kadının yüzünün değişmesi, eşlerin bile böylece insanlıktan çıkabileceğine işaret eder.

Maestro tekrar korosunun başında! Para babası, bu sefer bir orkestrayı yönetiyormuşçasına, talana veya yine bu çeşit bir rekabetin arka fonu oluşturduğu bir toplu buluşmaya davet niteliğindeki eserini icra ettirir. İnsanlıktan çıkma durumu, bu sahnede, insanların tek tek insanın dışındaki tüm varlık formlarına bürünmesiyle

vurgulanır. Aynı paltonun içerisinde birden fazla kişi, tek başlı, ancak çok ayaklı bir başka kişi-grup, dört ayaklı yaşama geri dönmüş bireyler vb. imgeler, hep bu rekabetin katılımcılarını işaret eder. Örneğin sadece bir birey -ve tabii ki eli kuvvetli olan birey- yürüyen imgenin baş kısmını oluştururken, onu taşıyan ayaklar, başka birilerine aittir ve bu da, herkesin halinden memnun olduğu, imtiyazlı ortaklıkları sembolize eder. Olay örgüsündeki bu ikinci büyük toplanmada, topluluğu oluşturan insanlar, hayvanlara ve daha bir sürü garip mahlûkata benziyor. Yani kısaca toplumsal bir çöküntü söz konusu, ancak tabii ki herkes halinden memnun. Buradaki spesifik bir sahnede, eşeğini taşıyan bir insana rastlıyoruz. Tanıdık geliyor mu? Vasıflı insanların vasıfsız insanlarca kullanıldığı bir dünya çok da yabancı olmasa gerek bize. İlerleyen sahnelerde, gözümüze cambaz benzeri kişiler ve kafes dansçıları çarpar. Kafesin içerisindeki bireyin kadın oluşu, hem böyle bir dünyada kadına yapılan saygısızlığı simgelerken, cambazlar, para için düşülen zor durumlara atıfta bulunur.

Devam eden bölümde, bütün o değerleri elinde tutan çocuk, Güneş'e, aydınlanmaya doğru yola çıkar. Sembolizmin zirve yaptığı nokta olan bu bölüm, dönemin animasyonlarındaki sembolizm akımı hakkında fikir verebilir. Bu sırada şenlik alanında (!) bir tek takım elbiseli maestronun ayakta kaldığı görülür; bu da "Onlara bir şey olmaz." demektir. Ancak rekabetin tüm özneleri yerle bir olmuştur; daha önce bahsettiğimiz toplumsal çöküntü, gerçek dünyada kendisini göstermiştir. Durum berbattan da öteyken, bir yerlerde esir tutulan özgürlük ve güzelliğin simgesi, kelebekler, aldıkları Güneş ışığıyla beraber uyanmaya başlarlar. Kelebekler, aydınlanmanın simgesi olan ışığa doğru kanat çırpıyorlar, ancak o uçuş sırasında karşılaştıkları zorluklarla birlikte, bir tek kelebeğin özgürlüğüne kavuşması mümkün olur. Bu noktadaki epik anlatım da dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, tıpkı kelebekler gibi, ortadan kaldırılmış olan değerli bireyler tek tek ekrana gelir. Durumları pek iç açıcı değildir; aydınlanmanın kendisine ihtiyaçları vardır. İlk bölümde umudu, tecrübeyi, manevi değerleri, sanatı, felsefeyi; kısaca maestronun hoşuna gitmeyen her şeyi çocukken devralan genç, o kelebeğe kendisini gösterir. Kendisini yetiştirir ve yine Güneş'ten çıkagelir çalgısıyla. Gencin, bu amansız bayrak yarışında bayrağı devraldığı bir önceki neslin yaptığı gibi, çalgıyı çalmasıyla, yani aydınlanmayı başlatmasıyla birlikte, toplumda yeniden güzellikler ortaya çıkmaya başlar. Aydınlanma, tüm boyutlarıyla gerçekleşiyordur, bunu da biraz ekrana gelen simalardan çıkarabiliriz. Önce güzel bir kadın portresi, zarif haline geri döner, ardından karakteristik özellikleriyle bir sanatçının sureti normale döner. Sonra ise diğerlerine nispeten, tanıdık bir sima gelir ekrana: Bernhard von Reesen. Portre, 1521 tarihli olup, ünlü Alman ressamı, matematikçisi ve matbaacısı, Albrecht Dürer'e, dönemin ünlü koleksiyoncularından, Bernhard von Reesen tarafından sipariş edilmiştir. Portre hakkındaki bu bilgilerden yola çıkarsak, esasında zamansız olan bu eserin, Ortaçağ'ın bitmesinden sonra yeni başlayan döneme atıfta bulunduğunu söyleyebiliriz. Uyanışın portreler üzerinden yansıtılması da, bir kez daha sanatın önemini vurgular.

Artık aydınlanma kendisini iyiden iyiye hissettirmiştir; kemerli bir geçitten gelen güzel kadınlar, dokunaklı ve değerli hale gelen insan ilişkileri, gencin önderliğinde birleşen toplum, her şey, toplumun pozitif istikrarına işaret ediyordur. Bir sahne vardır ki, bir animasyonda yer alması çok güzeldir: hapishanelerin içinden, dışarıda özgürlüğe yürüyen toplum gösterilir. Bu, adeta animasyona özel bir çekim tekniği olarak göze çarpar. Yine karakteristik burnuyla, kızıl giysisi ve saç modeliyle, büyük İtalyan ozanı ve politikacısı, Dante Alighieri'yi simgelediğini düşündüğümüz bir adamla beraber, daha birçok tanıdık ismi de simgelediğini düşündüğümüz kişiliklerin, toplum içerisinde gösterildiği, ayrımın olmadığı sahneler göze çarpar. Şehir artık tamamen ıslah edilmiş, yüceltilmiştir. Para babasının gökdelenlerinin yerini, cam armonikadan soyut bir heykel almıştır artık. İnsanlar uçmaya başlarlar, yükselişi simgelercesine. Özgürlük, Güneş'e giden yolda yükselirken hep bir yan ürün olmuştur belki, ancak burada bunun, ana erek olduğu göze çarpar.

Elbette bunun da bir sonu geliyor ve maestro, bagetini yeniden eline alıyor! Yükselişteki insanlık tekrar yeryüzüne iniyor ve endişeli bekleyiş başlıyor. Bir el gidiyor gencin omzuna, hemen ardından başına gelecekleri bilen halk, yasını tutmaya başlıyor. Para babalarının, sermayedarların ve topluma ve toplum değerlerini kıyıma uğratan tüm odakları simgeleyen eli paralı adam, cam armonikayı tekrar ayakları altına alarak eziyor. Sonu gelmez bir kısır döngü de böylece başlamış oluyor. Elden ele dolaşan çiçek, her dönemde toplumu ileriye taşıyacak girişimciler olacağını anlatıyor lirik bir üslupla. Ancak nihai aklanışın, bu kısır döngü devam ettiği sürece, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği de vurgulanıyor. Aslında küçük yaştaki usta adayına bakılırsa, tüm bu alçalıştan kurtulabilmek için tek umudun, yeni nesilde olduğu da aşikâr. Eser bağlamında, insanlar için iki seçenek var: rekabete veya paraya esir olmak ya da direnerek yok olmak. Kurtuluş ise yeni nesilden, yani sistemin çarklarına bağımlı hale gelmeden, sonradan dâhil olanlardan gelmeli. Çünkü sadece onlar sisteme dışarıdan bakabilir; tutarsızlığı, yanlış fark edebilirler. Toplumca değişimin zor olduğunu keşfediyor bu noktada Khrzhanovskiy. Birey, işlenebilmesi en kolay ve en zengin kaynak olarak öne çıkıyor.

Eserin müziği, Sovyet asıllı, 1998 yılında aramızdan ayrılan çağdaş besteci, Alfred Schnittke tarafından bestelenmiş olup, oldukça farklı tınılar içerir. Schnittke, birçok tarzı bünyesinde barındırmasıyla, polistilizm akımının öncülerindendir. Farklı dönemlerin bestecilerinden stilleri ve temaları, eserlerinde, modifiye ederek ya da aynen alıntılanarak, bir kolajda olduğu gibi kullanmış ve bu özelliğiyle, kimi eleştirmenler onun yeni bir tarz geliştirdiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bazıları ise bu görüşe soğuk kalmışlardır. "Bir bestecinin, başka bir bestecinin stil özelliklerine veya temalarına ihtiyacı var mıdır?" ya da ardılı olan "Varsa, o kişiye nasıl besteci denebilir?" gibi sorular, zamanında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Hatta tüm bu eleştirilere kulak tıkayarak çalışmalarına devam eden Schnittke, bir tank personeli gibi, umursamadan çalışmakla eleştirilmiş ve "tankist" gibi bir lakap da edinmiştir.

Başbakanın Psikanalizi

Olca Yılmaz

Başımızda birileri var; uzaktan değil yakından bakıyor. Sokaklarımıza, evlerimize hatta odalarımıza dek... Yatak odalarımıza giriyor!.. Beklide sorgulayan, düşünen araştıran biridir. Hayır, bu bir bilim insanı değil; bu, bir ülkenin başbakanı!

Bir insanın psikolojisini anlamak kolay değildir. Bir davranışın altında yatan temel nedeni bulmak için birçok etkene bakmamız lazım. Bunun dışında elimizde hazır kuramlar var; o kuramlar çerçevesinde de bir insanın davranışlarını açıklamak mümkün. İşte psikanaliz de böyle bir kuramlar bütünü.

Sigmund Freud, insanların pek önemsemediği bir olguya parmak bastı. Bu olgu çocuklar ve onların deneyimleri. Çocuklar Freud'a göre üç farklı dönemden geçer. Bu dönemlerden ilki oral dönemdir. Bu dönem kısaca çocuğun meme emmesi ve bundan haz alması ile ilgilidir. Bu dönemde sorun yaşayan çocuklar ileriki yaşlarında sıkıntıya düştüklerinde oral döneme geri dönerek oral hazlar almaya çalışır. İkinci dönem anal dönemdir ve bu dönem genellikle çocuğun dışkılaması ile ilgilidir; çocuk dışkısını tutmak ve bırakmaktan haz alır. Bu dönemde sorun yaşayanlar ileriki yaşlarında takıntılı, cimri ve inatçı olabilmektedirler. Üçüncü dönem olarak fallik dönem ele alınır. Fallik dönemde çocuk ebeveynleri ile özdeşleşir. Bir bakıma baba kendini oğlunda anne ise kendini kızında kopyalamaya çalışır. Fallik dönem, psikolojik cinsiyetin oluşumu ile birlikte kişilik/kimlik oluşumunun da dönemidir.

Tüm bu süreci gözden geçirdiğimizde başbakanın anlamsız söylemleri daha farklı anlam kazanacaktır. Bilindiği gibi başbakan dini eğilimi olan bir ailede büyümüştür. İnsanın davranışlarının belirlenmesinde ve korunmasında din olgusu büyük rol oynar. Din, insanın doğal güdülerini bastırmada aracı konumundadır. Erkek çocuk baba ile özdeşleştiğinde doğal güdülerini bastırıp babanın isteklerine boyun eğer. Bastırılan güdüler, din kanalı ile rahatlatma sağlar. Kişinin zihni baba tarafından belirlendiğinden dolayı kişi kendini koruyan bir olgu olarak babayı tanır. Babanın zihni (otorite-erk) çocuğunun zihni haline gelir. İleriki yaşlarda çocuk için bu baba, tanrı modeline dönüşür. Tanrının kendisini koruduğunu ve yaşam hakkı tanıdığını düşünür. Oysa bu bir yanılsamadır. Kişi zihnini kuşaktan kuşağa aktarılan otorite/erk ile oluşturmuştur. Örneğin Kuzey Kore'nin ölen Lideri kendini o ülkenin vatandaşlarında kopyalamıştır. Kuzey Kore lideri öldüğünde tüm ülke vatandaşları akıl dışı bir ağlama moduna girmiştir. Aslında ağlayan o ülkenin vatandaşları değil başbakanın kopyalanan zihnidir. Kişiler kendi benliğini bir kenara bırakıp kuşaktan kuşağa aktarılan zihni, davranış biçimini edinir. Ancak bu davranış biçimi akıl dışıdır. Çünkü kopyalanan zihin akıldışı çalışır. Kopyalanmanın altında yatan temel sebep ekonomiktir. Çocuğun gereksinimini baba (erk) sağladığı için çocuk babanın istemlerine boyun eğer. Kişi yetişkin hale geldiğinde babaya olan boyun eğme devlete boyun eğme şekline dönüşür. Başbakan da

Ağlayan Kuzey Koreliler

bir baba modelidir ve insanlar kendi zihinlerindeki baba ile başbakanı özdeşleştirir. Böylelikle başbakanın zihni otoriteye boyun eğmiş insanların zihninde kopyalanır. Devletin polisi vardır ama bu mekanizmayla artık herkes polistir.

Bu kopyalama sadece dindar eğilimli insanlarda değil, kendini çağdaş olarak tanımlayan insanlar da görülmektedir. Zihin kopyalama, ölüme karşı bir reflekstir. Ölümü kabullenemeyen insanlar kendilerini çocukları üzerinden yaşamaya çalışır. Bu da çocukların akıl dışı bir zihne sahip olmasına neden olur.

Başbakan günümüz yaşam biçimini kabullenemiyor. Çünkü yüzyıllardır kopyalanan bir zihni taşımaktadır. Zihninin akıl dışı çalışmasının nedeni kopyalanmış olmasından kaynaklanıyor. Kopyalanmış zihinler oral, anal ve fallik dönem takıntılılarıyla yaşar. Fallik dönem bu bakımdan önemli bir dönemdir. Fallik dönemde çocuk, baba ile anne arasında cinsel bir temas olduğunu öğrenir. Çocuk için bu çok edici bir bilgidir. Çünkü çocuk için anne bir haz nesnesidir ve onu kimse ile paylaşmak istemez. Anne bir bakıma çocuğun doğal güdülerini temsil eder. Oysa baba yabancıdır ve yabancı biri çocuğun annesi ile temas halindedir. Bu döneme takılan çocuklar cinsellikle ilgili sorunlar yaşar. Anne babanın cinselliği çocuk gözüyle bakıldığında kabullenilmeyecek bir durumdur (Oedipus Kompleksi). Başbakanın son günlerde ortaya koyduğu söylemler de sanki bu döneme takılmış çocukların davranış biçimlerine benzemektedir.

Başbakanın bir çiftçiye “Ananı da al git.” demesi yine Oedipus kompleksinin

dışa yansımalarından biridir. Anneye, kadına düşman olan bir milletiz ve kendi aşağılıklarımızı kadınları ezerek çıkarmaya çalışırız. “Ananı da al git” bilinç-dışı düşmanlığımızın bilinçlenmiş halidir. Tabi burada başbakanı suçlayarak geneli aklama çabamız elbette yok. Genel anlamda doğayı temsil eden kadına karşı bir düşmanlık var. Hatta kadının da kadına -erkekte aşağı kalmayan- bir düşmanlığı var. Bu düşmanlık erkek egemen sistemin insanlar üzerinde kurduğu tahakkümün sonucudur. Buna kısaca otorite ya da erk diyebiliriz. Erk, kadın ve erkeğin zihinde yapılandığında artık doğru düşünmek pek de olanaklı değildir.

Bir kadın minibüste otururken yanında oturan genç bir erkeğin kendisini taciz ettiğini ileri sürer ve çığlıklar atar. Adam şaşkındır ve “Sen benim annem yaşıydın, manyak mısın sana neden böyle bir şey yapayım?” der. Doğru da söylüyordur. Kadın yanında oturan erkeğe karşı aşırı bir cinsel istek duymaktadır. Ancak bilinci bunu kabullenememektedir. Bu isteğe karşı koymak çok zordur ve bir şekilde bu istek dolaylı da olsa tatmin edilmelidir. Kadın erkeği suçlayarak kendi isteğini karşısındakine yansıtır ve böylelikle o isteği az da olsa tatmin eder. Başbakanın temelde kadınlara veya kızlı-erkekli guruplara takındığı tavrın altında böyle bir yansıtmaya yattırıyor olabilir. Başkanlık sisteminin konuşulduğu padişahlık laflarının ortalıkta dolaştığı bir zamanda acaba başbakan bir harem mi kurmak istiyor diye aklımızdan geçmiyor da değil. Ancak bu düşünce mevcut toplumsal düzene aykırıdır ve o yüzden dile getirilemez. Ama dile getirilmemesi o isteğin olmadığı anlamına gelmez. Toplum olarak cinsellik ile ilgili sorunlarımız var. Ancak bu sorun sosyal bir sorunun cinselliğe yansımasıdır. Cinsellik sosyal yaşamda bir tahakküm aracı haline gelmiştir. Erk, cinsellik üzerinden insanların zihninde yapılanmaktadır. Erk zayıfladıkça cinsel tatminsizlik baş gösterir. Bu durum kabullenilmeyecek bir durumdur ve minibüsteki kadın gibi karşısındakine yansıtılmalıdır.

Artık biliyoruz ki zihnin büyük bir bölümü (% 95) bilinç-dışıdır.[1] Yani başbakan bir şey söylüyorsa söyledikleri, düşündüklerinin küçük bir bölümünü kapsamaktadır. Dindar eğilimli biri için bu dünyanın nimetleri gelip geçicidir. Mal-mülk bu dünyada bir sınama aracıdır. Geçicidir, kefenin cebi yoktur. Oysa bu buzdağının görünen yüzüdür. Başbakan ve yakın çevresinin her geçen gün palazlandığı düşünülürse dini söylemin altında yatan gerçeği görmemek olanaksızdır. Dindar olduğunu söyleyen bir başbakan nasıl olurda bu kadar zengin olabilir? Beklide başbakan bu dünyayı cennete çevirmek istiyor, kim bilir! Beklide şurada küçük gemicikler vardır!

Bir de başbakanın agresifliği var. Aslında başbakanın görüldüğü gibi olmadığını, çok samimi ve içten biri olduğu söylenir. Agresifliği ekranlarda ortaya çıkıyor ve ekranlar onu başka bir adama çeviriyor diyenler var. Doğrudur. Başbakan ülke vatandaşlarının “%50” oyunu almış biri. Başbakanlık bir temsildir. Başbakanın agresifliği halkın agresifliğidir. Bu agresiflik açlığın, yoksulluğun, aşağılanmışlığın, düşünememenin bir yansımasıdır. Bu karşılıklı ilişki bu kısır döngü yeni kuşakların devrimci düşünceleri ile yıkılacaktır.

Kuşkusuz bu kadar dar bir çerçevede bir insanın psikanalizini yapmak mümkün değildir. Ancak yine de insanların çeşitli bağlantılar kurarak analitik düşünmesi bir kişinin çözümüne yardımcı olacaktır diye düşünüyorum. Bizler birey olarak kendi bilincimizi yaşıyor gözüksek de aslında bir bütünü parçalarıyız. Bir kişiyi iyi veya kötü eleştirdiğimizde aslında bu eleştiri toplu bir sitemin eleştirisi olmakla birlikte kendimizin de bir eleştirisidir. Bütün olumsuzlukları bir kişiye indirgeyerek sorunları çözemeyiz. Başbakan veya bir başkası (dikkat edilirse her hangi bir isim kullanmadım) bizler tüm insanoğlu evrimsel bir uzantının parçalarıyız. Çeşitli memlere/kültürlere bölünmemiz ve bu memler/kültürler arasındaki savaşlar iyi ile kötünün savaşından öte zihin savaşlarıdır. Zihnimizi ne kadar kopyalarsak o kadar yaşayacağımızı düşünürüz. Burada önemli olan ortak akılda uzlaşmamızdır. Kuşkusuz kopyalanan zihinler ortak akılda buluşamazlar. Bu yüzden savaşım her zaman sürer. Üreten yaratan zihinler ortak akılda buluşabilir. Bunun için de toplumsal zeminin buna hazır olması gerekir.

[1] Beyin ve İç Dünya, Mark Solms, Oliver Turnbull, Metis Yayınları

Psikanaliz Nedir?

Olca Yılmaz

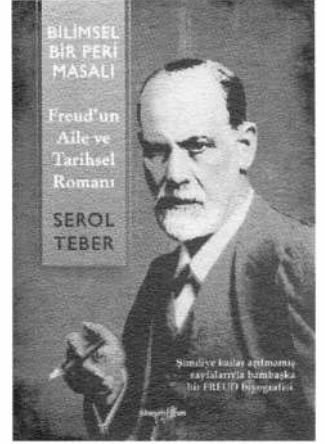

“Psikanaliz nedir?” gibi basit bir başlık okuyucuyu bu yazıyı okumaktan alıkoyabilir. Ancak, ülkemizde psikanalizle ilgili temel problem psikanalizin ne olduğu ile ilgilidir? **Psikanaliz denince insanların aklına yatakta uzanmış bir hasta ve başında ona soru soran bir doktor gelir.** Kuşkusuz psikanaliz böyle başlamıştır; ancak, bu durum günümüzde geniş disiplinleri içine alan bir uygarlık kuramı olarak ele alınmaktadır.

Tom Clark “Psikanalizin Cazibesi” adlı yapıtında şöyle der: *“Freud, psikanalizin ilk günlerinden itibaren sadece ruhsal hastalıkları değil, dini, sanatı, edebiyatı, mizahı, insanın atasını ve insanın toplumsal örgütlenmesini de açıklayacak ahenkli bir düşünce sistemi yaratmaya çalışmıştı. Psikanalizin cazibesi, nevroz için tıbbi bir tedavi şekli olmaktan ziyade bir akım haline gelmesi gerçeği ve kesinlikle bu kadar çok şeyi açıklama iddiasından kaynaklanmaktadır.”* Tom Clark’ın tespiti yerinde bir tespittir. Çünkü psikanaliz temelde bir tedavi yöntemi olarak uygulanmış olsa da, sonradan bu yöntem, çeşitli disiplinleri de içine alarak bir uygarlık kuramı haline gelmiştir. **“Kişiyi nevroza sürükleyen nedir?”** sorusu psikanalize yeni kapılar açmış; bu kapı toplumsal yapı ve evrimsel süreci de içine alacak biçimde büyümüştür. Bu yüzden Freud eserlerini bireysellikten toplumsallığa doğru yönlendirmiş,

Uygarlığın Huzursuzluğu, Bir Yanılsamanın Geleceği, Totem ve Tabu ve Musa ve Tektanrıcılık adlı yapıtları yazmıştır. Psikanaliz ayrıca bir zihin kuramıdır. Bu anlamda felsefi bir derinliği de vardır. **“Düşünceler zihninizde nasıl yapılır?”** ya da **“İnsan zihni nasıl oluşur?”** gibi temel sorulara da yanıt verme çabasıdır psikanaliz. Özellikle insanın çocukluğuna yapılan atıf, zihin kuramlarını tepetaklak etmiştir. Çünkü bugüne değin **zihin felsefecileri** hep yetişkin bireyin zihni ile ilgilenmiş, çocuğun zihnini ihmal etmiştir. Çocuğun zihnini bilimsel anlamda ilk araştıran **Freud** olmuştur. Bu nedenle Freud, **çocuk cinselliği** gibi önemli bir kavramı literatüre sokmuştur. **Psikanaliz insan zihninin -doğumdan ölüme dek- nasıl yapıldığını uygarlığı da içine alacak biçimde açıklamaya çalışır.** Kuşkusuz psikanaliz bunu yalnızca Freud ile değil, ondan sonra gelen ve psikanalize farklı bakış açıları katan insanlarla (**Lacan, Fromm, Reich, Klein, Kohut** vb.) birlikte yapmıştır.

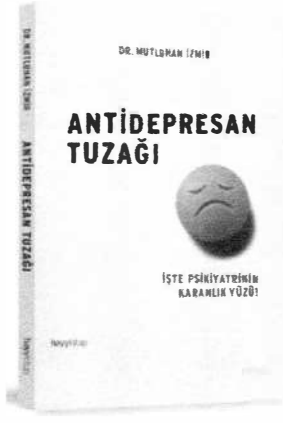
Her ne kadar psikanaliz bir tedavi yöntemi olarak kullanılmış ve -sistem içerisinde- bu yöntemin işe yaradığı görülmüşse de, -sisteme dışarıdan bakıldığında- psikanalizin bir bilinçlenme eyleminin merkezinde durduğu gözükmemektedir. Freud bunu az çok anlamıştı; insanlar aslında hastalık belirtileri ile bir şeylerden uzaklaşmaya

Bilimsel Bir Peri Masalı Serol Teber

“Sigmund Freud'un biyografisini, yapıtlarını ve özellikle de yaşadığımız kültür içindeki huzursuzluğun satır aralarına -bilenmiş bilgeliğini, yalnızlığını, acısını, sezinleyebilmem için bu kadar gecikmem, bu yaşa gelmem gerekmezdi. Ama onun yaşadığı azınlık psikolojisinin koşulladığı 'negatif özgürlüğü' anlayabilmem için kimi kitaplarını okumanın, söylediklerini anlamaya çalışmanın çok ötesinde uzunca bir süre, benim de başat kültürlerin egemenlik alanının dışında yabancı bir kültür ve psikoloji ortamının içinde yaşamam; bilinçli iz sürmelerden ya da kaba öykünmelerden öte kimi yazgı birliklerinin getirdiği arayışların belirlediği, 'günlük yaşamın psikopatolojisi'nin yönlendirdiği (hatta sürüklediği) bir rota ile onun Viyana ve Londra'daki çalışma odalarındaki psikoarkeolojiyi solumam; Vatikan Müzesi'nde Gradiya rölyefini seyretmem; Roma'da Michelangelo'nun Musa'sı önünde saatler geçirmem ve sonra da çağında dünyanın ilk büyük kitaplığının oluşturulduğu Karnak Tapınağı'nda diz çökmem gerekiyormuş. Yaşadığı koşullarda oluşturduğu özgün bir hiyeroglif ile oya gibi işleyip tanımlamaya çalıştığı "bilimsel bir peri masalı"nı anlamadan, Freud'un biyografisini ve kitaplarını okumadan Karl Marx'ın sıklıkla sözünü ettiği 'toplumsal varlığı' anlamının sandığı gibi pek de öyle kolay olmayacağını bilmeliyim.”

SEROL TEBER

Antidepresan Tuzağı Mutluhan İzmir

En basit kaygıların, en insani endişelerin depresyon olarak yaftalandığı bir zamanda yaşıyoruz. Hayatın normal akışı içindeki sıradan üzüntüleri yaşıyoruz. Hayatın normal akışı içindeki sıradan üzüntüleri yaşayanların hepsi psikiyatri sektörü nezdinde potansiyel birer hasta. Ve sektöre göre bu devasa potansiyelin tamamı antidepresan ilaçlar kullanmak zorunda!

Gerçekten de antidepresan ilaçlarda büyük bir tuzak var. Bu ilaçların kullanımı Türkiye'de 2003 yılında yaklaşık 14 milyon kutuyken, 2012 yılında 31 milyon kutuyu aşmış bulunuyor. Şimdi neredeyse her ev ağızına kadar mutluluk haplarıyla dolu, onları kullanıyoruz ve mutlu olduğumuzu zann ediyoruz! Gereksiz depresyon teşhisi ve gereksiz ilaç kullanımı almış başını gitmiş durumda.

Psikiyatrist Mutluhan İzmir mesleki hayatı boyunca, uzun süreli antidepresan kullanımının insanlarda yarattığı riskleri, sinisi kişilik değişimlerini ve intihar eğilimini gözlemledi. Psikiyatri pratiğinin, insanlara bol miktarda ilaç kullanırma pratiğine dönüştüğüne tanık oldu. Belki toplumun yüzde 5'i için gerçekten gerekli olan bu ilaçların kullanım oranı yüzde 50'leri aşınca dayanamadı. Bu gidişe dur demek, halkı tuzaklara karşı uyar mak için bu kitabı yazdı.

Antidepresan Tuzağını okuyunca depresyon gerçeği ile yüzleşeceksiniz! Belki boş yere içtiğiniz antidepresanlar yüzünden gerileceksiniz ama hasta olmadığınızı anlayınca çok sevineceksiniz. Takıntılarınız, korkularınız, endişeleriniz, panikleriniz ya da aşırı stres yüzünden yaşadığınız sıkıntıların gerçek sebebinin ne olduğunu anlayıp sağlığınıza kavuşmanın anahtarını bulacaksınız!

çalışıyorlardı. Yani insanlar hastalıklı değil tam tersine iyileşme belirtileri gösteriyorlardı. Çünkü Freud'un kuramına göre uygarlık, bastırılmış dürtüler üzerine kuruluydu ve bazı insanlar bu dürtüleri yeterince bastıramıyordu. Yani sistemin dayatmaları bu insanlarda yeterince işe yaramıyordu. Sistemin çeşitli yöntemlerle yaraladığı insanlar nevrozlarla iyileşmeye, doğaya dönmeye çalışıyordu. Psikanaliz yardımı ile tedavi etmek bireyleri bilinçlendirip sistemden uzaklaştırıyordu. Bu yüzden çoğu doktor psikanalizin işe yaramadığını düşünüyor insanların psikanaliz yardımı ile iyileşemeyeceğini ileri sürüyordu. Bu nedenle ilaçla tedavi yöntemini daha uygun buluyor, insanların sisteme adapte olmalarını ancak ilaçla sağlayabiliyorlardı. Günümüzde de insanlar psikiyatriste gittiğinde -ki bu insanlar iyileşme belirtileri gösteriyor olabilirler- onları ilaçla tedavi etmeye çalışırlar. Doktorlar sistemin kendisini sorgulama cesaretini gösteremediği gibi, hastalık denen belirtilerin de sistemin kendisinden kaynaklandığını düşünemiyor veya düşünmek istemiyor.

İlaçla tedavi insanları yeniden sistemin içine atmak demektir. İnsanlar depresyona giriyorsa bu olumlu olarak karşılanmalı, iyileşme belirtileri olarak görülmelidir. İlaçla insanları tekrar sistemin içine sokma çabası onlara yapılan en büyük kötülüktür. Kısacası psikanaliz bir tedavi yöntemi olarak değil, insan zihnini ve uzantılarını açıklayan bir yöntem olarak kullanılmalıdır. Kişi psikanaliz sayesinde içyapılarını öğrenerek sisteme karşı durabilir. Bunu da psikanalizi iyi kavrayarak yapabilir.

Tüm bunların çerçevesinde psikanalizin karşılaştığı bir sorun var. Bu sorun psikanalizin sistemle ilişkisi ile ilgili! Soru şu önemli: "Sistem, kendini sorgulayan bir disiplini bünyesinde barındırır mı?" İnsanların psikanalize olan bilinç-dışı karşı duruşun yanında; sistemin, toplumsal bilinçdışı ile psikanalize karşı bir duruşu var. Bilindiği gibi psikanaliz birçok disiplini kapsayan bir alandır. Hatta psikanaliz fen bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki bağlantıyı kuran paha biçilmez bir köprüdür. Elbette bu daha çok nöropsikanalizcilerin görevidir.* İşte tam bu noktada karşımıza yine insan

zihninde yapılanmış sistemin kendisi çıkıyor. Bilim ve iktidar ilişkisi de cabası. Disiplinler arası iletişim o kadar kopuk ki bu kopukluk insan ve toplumun zihni üzerinde çalışmanızı engelliyor. Kısacası sistem, kendisini açığa çıkaracak bilimsel örgütlenmeyi dışlamaktadır. Bir felsefeci zihin çalışmak istiyorsa nöroloji de bilmek zorundadır, Sadece nöroloji değil, evrim, teoloji, sosyoloji, sanat, edebiyatı da bilmeli. Ancak iş, sistemi sorgulamaya vardığında, bu tür çalışmalara sistem izin vermeyebiliyor. Bireysel anlamda insan nasıl bilinç-dışından uzak duruyorsa; sistemin kendisi de -kendini korumak adına- toplumsal bilinç-dışından uzak durmaya çalışıyor. Çünkü bilinç dışı bilinçlendiği an bilinç/toplum dağılıyor ve yeni bir sisteme gerek duyuluyor.

Psikanaliz bilinç dışının keşfi ile başladı. Bu anlamda bilinç dışı insanın en gizemli yanlarını açığa çıkardı. Bu da insanın öz benliğine büyük bir darbe vurdu. Freud, insanın öz benliğine ilk darbeyi vuran kişinin Kopernik olduğunu söyler. Freud'a göre Kopernik, evrenin merkezi olarak görülen Dünya'nın sıradan bir gezegen olduğunu göstermesi ile insanın öz benliğine büyük bir darbe vurmuştur. Çünkü Dünyamız, tanrının özel yarattığı bir gezegen değil, evrendeki öteki gezegenler gibi sıradan bir gezegendir. Freud ikinci olarak insanın öz benliğine darbe vuran kişinin Darwin olduğunu söyler. Darwin canlıların bir anda tanrı eli ile yaratılmadığını, tüm canlıların evrim sonucu bugüne geldiğini ortaya koymuştur. Bu devrimci söylem de insanın öz benliğine büyük bir darbe vurur. İnsanın bilinçsel evrimi Kopernik ve Darwin'den sonra Freud ile birlikte doruğuna çıkar ve insanın öz benliğe insan zihni üzerinden darbe vurulur. Freud'a göre insan davranışları özgür bir iradenin sonucu değil çocuklukta başlayan çeşitli etmenlerin ve karmaşaların sonucu ile ortaya çıkar. Bu nedenle insan kültürel bir canlıdır ve ancak kültür içerisinde var olabilir. Bu durum Marx'ın teorisiyle hemen hemen uyuyor. Marx'ın "Alt yapı üst yapıyı belirler." sözü bu anlamında Freudyan bir sözdür ve psikanalizle doğrudan uyumludur. Freud'un bu görüşü ile Marx'ın bu sözü arasında ince bir detay vardır. Bu da otoriteye isyan ile başlayan ve geleneksel kültürü yok sayan bireyler ile ilgilidir. Bu bireylerde alt yapı üst yapıyı tersi yönde değişime uğratmaya

çalışır. Tıpkı **Marx, Engels** ve diğer devrimci düşünürler gibi.

Bir otomobil veya bir kuşun iyi ya da kötü özelliklerinden söz edersek hiç kimse alınmayacak veya gücenmeyecektir. Ancak insanın iyi ve kötü yönlerinden söz edersek -hele ki kötü özelliklerinden- insanlar bu tür özelliklerin konuşulmasını genellikle istemezler. Çünkü toplumsal yaşam "iyi" özellikler üzerine kurulmuştur ve "kötü" özellikleri taşıyan bireyler toplumdan dışlanmaktadır. Psikanaliz bu anlamda insanların öz benliğine büyük bir darbe vurur. Bu noktada Freud büyük bir argüman ortaya koyar. Freud'a göre insanlar doğal güdülerini bastırarak uygarlığa adım atar. Bu anlamlı söz iyi okunmalıdır. İnsanlar uygarlığı zihinlerinde kurarlar. Bu uygarlık otoriteleşen aile üzerinden anne/babanın çocuğun üzerindeki tahakkümü ile kurulur. Otorite çocukta kendisini değil uygarlığı yaşamasını ister. Çocuk egosunu yani kendini bir kenara bırakıp ötekini yaşamayı seçmek zorunda kalır. Bazı bireyler bu otoriteye karşı çıkar ve kendini yaşamak ister. Bu insanlar asi olarak adlandırılır; bu insanlar devrimin lokomotifleri olurlar. Geleneksel bilgiyi yıkip yerine güncel bilgiyi koyarak...

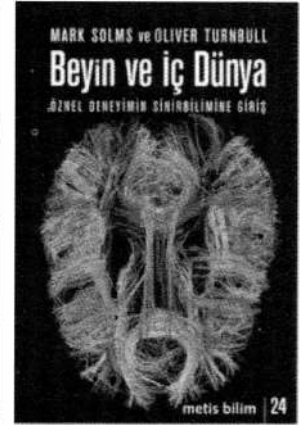
Psikanaliz bireyin davranışlarının yanı sıra toplumsal yapının nasıl işlediğine dair kuramları ile de göze çarpmaktadır. Kültürün bireye nasıl aktarıldığını -karmaşık yapısı ile birlikte- açıp önümüze serer. Burada önemli olan nokta şu: **Eğer yeni bir toplumsal düzen ortaya konulacak ise psikanaliz ve kuramlarından faydalanılmalıdır.** Çünkü bireyin davranışları veya doğrudan zihinsel yapının oluşumu toplumsal yapıyı anlamada bize önemli veriler sağlar. Eğer biz bu verilerden yararlanamazsak insan zihninin derinliklerine inemediğimiz gibi toplumsal yapının işleyişini de anlamakta güçlük çekeriz. Hangi toplumsal yapıyı getirirsek getirelim insan zihninin yapısını anlamadıkça yeni bir sistemin devamı olanaklı değildir. Devamlı olamamasının nedeni, bireylerin zihninde süperegö olarak yapılanmış otoritenin varlığıdır. Eğer siz bu yapılanmış süperegöyü yıkmadan yeni kuşaklar oluşturmaya çalışsanız bu çabanız boşuna gidecektir. Çünkü yeni kuşak ne kadar yeniliğe açık olursa olsun zihinde yapılanmış süperegö kişiliğin

değişimine engel olacaktır.

Psikanaliz insana dair her sorunu çözme iddiasındadır. Bu kadar kendinden emin bir bakış açısı hiçbir bilim dalında yoktur. En zeki insanlar dahi insana/topluma dair beklentilerini psikanalizden beklerler. **Einstein**'ın Freud'a gönderdiği mektupta da böyle bir beklenti var. Yüzyılın dâhisi, savaşla ilgili kaygılarını Freud ile paylaşır ve insanın neden bu kadar vahşi olabileceğini sorar. "Önyargıları parçalamak, atomu parçalamaktan zordur" sözü ile Einstein bu kaygısını ortaya koymaya çalışır. **Einstein** Freud'a şöyle seslenir: "*Gerçeği bulma özlemi sizde başka bütün özelemleri nasıl bastırıyor, şaşılacak şey. Savaş ve yoketme güdülerinin insan ruhunda sevgi ve yaşama gücü ile nasıl içice girmiş olduğunu su götürmez bir açıklıkla ortaya koyuyorsunuz...*" der ve devam eder "*Bu düşüncelerimi, dünyada herkesten çok size sunuyorum, çünkü, siz isteklere herkesten daha az kapılırsınız ve sizin yargınız ciddiliği en ağır basan bir sorumluluk duygusuna dayanmaktadır.*" Psikanaliz bu anlamda insanın ön yargıları da dahil bir çok olgunun yanıtını verebilir bize.

İnsanlar bilinç-dışılığı ile yüzleştiklerinde seçimleri de değişmeye başlar. Neden neyi yaptıklarının ayırtına varmak bu anlamda bir bilinçlenmedir. **İnsan bu kapsamda özgür iradeye sahip mi değil mi?** Değilse o zaman toplumsal etmenler önem kazanır ve ahlak/hukuk gibi kavramlar da buna göre yeniden yorumlanmaya başlanır. Psikanalizin hukuk ile olan ilişkisi de ilginçtir. Özellikle bireysel suçlarda -eğer özgür irade yok ise- bireyi suçlamanın da bir anlamı yoktur. Bireyi o suça iten bir güç vardır ve asıl ceza alması gereken de bu güçlerdir. Ancak bu güçler iyi araştırıldığında suçluya hüküm veren güçlerle aynı güç olduğu ortaya çıkmaktadır. **Yani devlet, bireyi suçlayarak kendini aklamaktadır.** Çünkü bireyi o davranışa iten şey devletin güçleridir. Bu güçler genelde yasalar, gelenekler, toplumsal koşullar ve devletin yapısı ile ilgilidir. Bu nedenle hiçbir suçlu doğrudan kendi başına hüküm almamalı; çünkü toplumsal bir yapıda hiçbir zaman suç bireysel olamaz.

* **Nöropsikanaliz:** Beyin ve zihin'in çalışmasını daha iyi anlamak için nörobilim ve psikanaliz konularının birleştirilmesiyle oluşmuş araştırma konusudur.

Beyin ve İç Dünya

Mark Solms, Oliver Turnbull

Psikanaliz ile sinirbilim uzun yıllar boyunca birbirine kuşku ve önyargıyla baktı: Psikanalistler insanın iç dünyasının bilimsel bulgulara indirgenemeyecek kadar karmaşık ve incelikli olduğunu söylüyor, sinirbilimciler ise psikanalistlerin kuramlarını temelsiz ve bilimsiz buluyordu. Bu husumetin her iki disipline de büyük zararı dokundu, çünkü sonuçta ikisi de temelde aynı şeyi insan zihnini araştırıyordu ve birbirlerinin zaaflarını eleştirmeye yerine güçlerini birleştirmeleri çok daha yapıcı bir yaklaşım olurdu. Nitekim kitap, sinirbilimle psikanalizi harmanlayan ve dolayısıyla her ikisinden de daha zengin olan nöropsikanaliz bilimine giriş niteliğini taşıyor. Bu yeni yaklaşım, zihnin işleyişinin hem beyin görüntüleme cihazlarıyla "dıştan" hem de kişisel deneyimler bağlamında "içten" incelenip bulguların birleştirilmesine dayanıyor.

Oliver Sacks'ın kitaba yazdığı önsözde belirttiği gibi, "Beyin ve İç Dünyaduygulardan güdülenime, belleğe ve fantazilere, düşler ve varsanılara, sözler ve şeylere, sol ve sağ beyin yarıkürelerinin farklı ve tamamlayıcı işlevlerine, analitik 'konuşma kürü'nün olası temeline, bilinçdışı ve önbilinçli süreçlerin doğasına, özelliğinin temeline, bilince ve benliğe kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor." Yazarlar bu soruları yanıtlarken çok ilginç vakalardan örnekler de sunuyor; böylece, kanıksadığımız beyin işlevlerinin biraz aksamalı halinde dünyayı algılayış biçimimizin nasıl değiştiğini bir kez daha hayretle görüyoruz.

Yeni Organlar, Yeni Hayatlar

Aslıhan Sanal
Metis Yayıncılık

Türkiyede organ nakline dair titiz bir araştırmanın ürünü olan bu kitapta Aslıhan Sanal, organ naklinin görece kısa tarihini ve kişisel, toplumsal, ahlaki, teknolojik ve ekonomik yönlerini ele alıyor. Organ nakli geçiren hastaların hikâyelerini okurken, yeni organların bu

kişilerin hayata bakış açılarını, dünyayı ve kendilerini algılama biçimlerini nasıl değiştirdiğine ve bu değişimle nasıl başa çıktıklarına tanık oluyoruz. Babalarından aldıkları böbreği bir tahakküm aracı gibi görüp reddeden, eşlerinden böbrek aldıktan sonra karakterleri birden değişen, nakledilecek organ bulmak amacıyla ülke ülke dolaşan, parayla organ satın alma konusunda ahlaki ikilemlere düşen, ölüme yaklaştıkça hayatı ve kendilerini sorgulayan hastaların iç dünyası tüm gerçekliğiyle gözlerimizin önünde beliriyor.

Hastaların öznel deneyimlerinin yanı sıra organ nakliyle ilgili yasal düzenlemelere ve yasadışı uygulamalara, organ ticareti ve mafyasına, bedenın metalaşmasına, toplumun ölüm, intihar ve akıl hastalığına bakışının organ nakli üzerindeki etkilerine de eğilen Sanal, ortaya attığı ilginç kavramlarla konuya özgün bir yaklaşım getiriyor.

(Tanıtım Bülteninden)

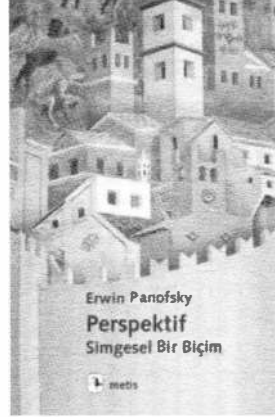

Erwin Schrödinger ve Kuantum Devrimi

John Gribbin
Alfa Yayıncılık

Schrödingerin kedisini duymayan pek az insan kalmıştır; ama kaç kişi Schrödingerin 1930lu yılların tutucu atmosferinde Oxford Üniversitesinde çalışırken iki karısı olduğunu bilir? Bilim yazarı ve fizikçi John Gribbin, kuantum devriminin öncülerinden Schrödingerin renkli hayatını, bilimsel

başarılarıyla birlikte akıcı ve berrak üslubuyla anlatıyor. "Paralel evrenler"den yaşamın kökenini kuantum fiziğiyle açıklama çabasına kadar çok geniş bir yelpazede çalışmalar yapmış olan Schrödingerin bilimsel başarılarını John Gribbin fizik bilmeyen okurlara ustalıkla aktarıyor. Kitapta 20. yüzyılın başında fizik biliminin durumu özetlendikten sonra Max Planckın kuantum kavramı, Einsteinın katkıları, Bohrun kuramı, Heisenbergin matris mekaniği, Diracın çalışmaları ve Schrödingerin dalga mekaniği anlatılıyor. Ayrıca kitapta Schrödingerin özel yaşamı ve kadınlarla ilişkileri edebi bir dille aktarılmış.

Perspektif Simgesel Bir Biçim

Erwin Panofsky
Metis Yayıncılık

Panofskynin 1927 tarihli bu küçük kitabı, beklenmedik etkilere yol açan o büyük kitaplardan biri: Son yüzyılda perspektif üzerine yapılmış bütün sanat tarihi ve felsefe tartışmalarına damgasını vurdu, modern düşünce tarihinin büyük eserlerinden biri olarak

klasikleşti. Kitap bu etkisini, yazarının özgün sanat tarihi yönteminin erken dönemini en iyi biçimde sergileyen bir örnek olmasına ve sanat tarihi çalışmalarının alışıldık kapsamıyla sınırlı kalmayıp, bilgi ve kültürel değişim kuramlarındaki daha geniş çaplı gelişmelerin bağlamına yerleşmesine borçlu. Panofsky burada sanat tarihi, klasik felsefe, teoloji, bilim ve optiği içeren muazzam bilgi birikiminden faydalanarak, insanlığın görme, bakış ve tasarım konusunda bir tür arkeolojisini ortaya koyar.

Panofskynin elinde perspektif, mükemmelleşmiş bir teknik olmaktan çıkar, tarihselliğini kazanır, ve ağırlıklı olarak Batıya özgü bir "biçim verme istemi"nin temel bir bileşeni haline gelir. Panofsky her tarihsel kültürün veya dönemin biricik olduğunu ve her birinin farklı ama eşit ölçüde geniş bir dünya görüşü doğurduğunu gösterir. Bu ayrı mekânsal/uzamsal sistemlerin uzunca bir zaman içinde birbirleriyle nasıl eklemlendiğini, ve içinden çıktıkları kültürleri niteleyen bilgi, inanç ve değiş tokuş biçimleriyle tutarlılıklarını ayrıntılarıyla açıklar. Günümüz modernliğinin de, soyut ve homojen bir uzamdaki sonsuzluk kavramına ilişkin kendi özel matematiksel ifadesinden ayrılmayacağını gösterir.

(Tanıtım Bülteninden)

Cinsiyet, Cinsel Kimlik ve Cinsellik

Kolektif
Derleyen
Deniz Arduman
İstanbul
Bilgi Üni. Yayınları

İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) tarafından düzenlenen "Cinsiyet, Cinsel Kimlik ve Cinsellik" başlıklı

sempozyumda psikanalizin temel odağındaki cinsiyet ve cinsellik kuramları ve bu kavramlarla ilgili yeni olgular çok boyutlu bir şekilde ele alındı. Elinizdeki bu kitap bu sempozyumda sunulan bildirilerin yazılı hâle getirilmesiyle ortaya çıktı.

